

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΔΙΚΑΙΟΥ
«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ»
“ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ”

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Του ΦΙΛΙΟΠΟΥΛΟΥ Ευθυμίου του Αλεξάνδρου

ΘΕΜΑ: « *Η προβληματική της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος στα πλαίσια του Ν. 1650/86* ».

Επιβλέπων καθηγητής: ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ Αγάπιος, Επίκουρος καθηγητής

Ακαδημαϊκό Έτος: 2006

Α Θ Η Ν Α

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελ.
1. Εισαγωγή	<i>1</i>
2. Νομικές διατάξεις για την προστασία του περιβάλλοντος	
2.1 Γενικά	5
2.2 Το Σύνταγμα	8
2.3 Το Διοικητικό Δίκαιο	15
2.4 Το Ποινικό Δίκαιο	22
2.5 Ο Ν. 1650/86	25
2.5.1 Γενικά	25
2.5.2 Ανάλυση των ποινικών διατάξεων του Ν.1650/86	33
3. Η προστασία του περιβάλλοντος σε άλλες έννομες τάξεις αλλά και σε επίπεδο Ε.Ε.	
3.1 Γερμανία	10
3.2 Γαλλία	11
3.3 Άλλες Χώρες	12
3.4 Το ενδιαφέρον της Ε.Ε.	38
4. Χρειάζεται το Ποινικό Δίκαιο για την προστασία του περιβάλλοντος	14
4.1 Και οι δυσχέρειες που αναφύονται από την προσφυγή στο ποινικό δίκαιο για την προστασία του περιβάλλοντος	17
5. Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος στα πλαίσια του Ν. 1650/86	
5.1 Το έννομο αγαθό	22
5.2 Εγκλήματα βλάβης ή εγκλήματα διακινδύνευσης; - Το πρόβλημα της αιτιώδους συνάφειας	25
5.3 Ο θεσμός της ιδιαίτερης νομικής υποχρέωσης και το πρόβλημα της ποινικής ευθύνης των νομικών προσώπων	26

5.4 Ζητήματα υπαιτιότητας	29
5.5 Ζητήματα πλάνης.	37
5.6 Ζητήματα συμμετοχής	67
5.7 Ζητήματα συρροών	65
5.7.1 Συρροή διατάξεων του Ν. 1650/86 με άρθρα του Π.Κ.	34
5.7.2 Συρροή διατάξεων του Ν. 1650/86 με άλλα νομοθετήματα	98

**6. Ο παρακολουθηματικός χαρακτήρας του Ποινικού Δικαίου
του περιβάλλοντος ως προς τις διοικητικές διατάξεις**

6.1 Οι κυριότεροι λόγοι που επέβαλαν αυτή τη νομοθετική επιλογή	40
6.2 Τα προβλήματα που δημιουργούνται από την έντονη εξάρτηση της ποινικής προστασίας από τις διοικητικές διατάξεις.	89
6.3 Το δίλημμα ποινική ή διοικητική κύρωση	42

7. Επίλογος – Συμπεράσματα 45

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 89

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 46

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Οι μὲν ἐπειτ' ἀναβάντες ἐξέπλεον υγρὰ κέλευθα, λαούς δ' Ἀτρείδης ἀπολυμάναισθαι ἄνωγεν οἱ δὲ ἀπολυμαίνοντο καὶ εἰς ἄλα λύματα βάλλον, ἔρδον δ' Ἀπόλλωνι τεληέσσας ἑκατόμβας ταύτων ἠδ' αἴγων παρά θιν' ἀλὸς ἀτρυγέτοιο κνίση δ' οὐρανοῦ ἴκεν ἐλισσομένη περὶ καπνώ...».

«...καὶ ἐνὼ ἐκεῖνοι μῆκαν στα πλοῖα καὶ ἀρμένιζαν στὴ θάλασσα, ὁ Ἀτρείδης (δηλαδὴ ὁ Ἀγαμέμνων) διέταξε τὰ πλήθη νὰ καθαρισθοῦν καὶ αὐτοὶ καθαρίζονταν καὶ τὰ λύματα (ἀποπλύματα) ἔριχναν μες στὴ θάλασσα καὶ τέλειες θυσίες ἑκατὸ ταύρων καὶ ἐριφίων στὴν ἀκρογιαλιά τοῦ Φοῖβου προσέφεραν καὶ ἀνέβαινε ὡς τὸν οὐρανὸ καπνὸς εὐωδιασμένος...».

Ἀπὸ τότε ποὺ γράφτηκαν τὰ παραπάνω, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ ποὺ ἡ πρώτη ἱστορικὴ ἀναφορὰ γιὰ τὴ μόλυνση τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος γίνεται στὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου¹, ἔχουν περάσει δεκάδες αἰῶνων. Νὰ ὁμως ποὺ στὴν ἐποχὴ μας ἡ πολυσυζητούμενη λέξη «λύματα», ποὺ ἔχει ὀμηρικὴ προέλευση, ἐπικεντρώνει τὸ ἐνδιαφέρον ὅλων μας. Ὡστόσο, ἀν λάβει κανεὶς ὑπόψη τοῦ ὅτι τὰ πλήθη ποὺ διέταξε ὁ Ἀγαμέμνων, ἦταν στρατὸς 10.000 ἀνδρῶν, ὅπως υπολογίζεται, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει μέρος στὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Τροίας, γίνεται ἀμέσως κατανοητὸ ὅτι ἡ συγκέντρωση πολλῶν ἀνθρώπων σ' ἓνα περιορισμένο τόπο δημιουργεῖ πρῶτα πρῶτα τὸ πρόβλημα διαθέσεως τῶν λυμάτων δηλαδὴ τῶν ἀνθρωπίνων ἀποβλήτων καὶ τῆς προσβολῆς τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Ἢδη τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἔχει γίνῃ πάρα πολὺ οξύ στὴ σύγχρονη ἐποχὴ με τὴ δημιουργία τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων². Δὲν ὑπάρχει σήμερα πόλη ποὺ νὰ μὴν ἀντιμετωπίζει τὸ πρόβλημα τῆς διάθεσης τῶν ἀστικῶν λυμάτων τῆς.

Συνεχίζοντας τὴν ἱστορικὴ ἀναδρομὴ, διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Πλάτωνας σκιαγράφησε τὴν ωραιότητα τῶν δασῶν τῆς Ἀττικῆς καὶ παραπονέθηκε γιὰ τὴν ἀλόγιστη χρῆση τους ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης με τὴν εἰσαγωγή τῆς ἐννοίας τῆς «ἀκρασίας», τῆς ἀδυναμίας δηλαδὴ τοῦ ἀνθρώπου νὰ διακρίνει τὸ ὠφέλιμο ἀπὸ τὸ

1. Ραψωδία Α', στοιχ. 310-315.

2. Περί τα μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1870, μόλις τὸ 3% τοῦ παγκόσμιου πληθυσμοῦ κατοικοῦσε σὲ ἀστικὲς περιοχές. Τὸ 1929 τὸ ποσοστὸ αὐτὸ ἀυξήθηκε σὲ 29% καὶ τὸ 2025 υπολογίζεται ὅτι τὸ 60% τῶν 8^{1/2} δισεκατομμυρίων ἀνθρώπων, ποὺ ἀναμένεται νὰ κατοικοῦν στὸν πλανήτη, θὰ ζοῦν σὲ ἀστικὲς περιοχές.

«δέον» γι' αυτόν και την κοινωνία, περιγράφει τη σημερινή κατάσταση όπου άτομα και κοινωνίες γνωρίζουν το καλό και το ωφέλιμο, αλλά δεν έχουν τη δύναμη, την κρίση και τη θέληση να το ακολουθήσουν, προκαλώντας την καταστροφή του περιβάλλοντος και τη διάβρωση της πολιτιστικής και φυσικής τους κληρονομιάς, πριονίζοντας δηλαδή με τον τρόπο αυτόν, το κλαρί πάνω στο οποίο κάθονται³.

Το εν λόγω όμως πρόβλημα έλαβε στην συνέχεια τεράστιες διαστάσεις. Αιτία ήταν αρχικά η ανακάλυψη και η χρησιμοποίηση νέων μέσων στην παραγωγή αγαθών και στη μετακίνηση των ανθρώπων.

Ο βελγικός μύθος του σιδερά Houillus, που με τη βοήθεια αλχημιστή ανακάλυψε σε κοντινό βουνό τις «μαύρες πέτρες» που καίνε και που μ' αυτές υποκατέστησε τα χρησιμοποιούμενα στο σιδηρουργείο του ξύλα, υποδηλώνει ότι ήδη από τον 7^ο αιώνα άρχισε η διαδικασία της χρησιμοποίησης των ορυκτών καυσίμων. Έτσι, στην αρχή στην παραγωγική διαδικασία χρησιμοποιήθηκαν τα στερεά και στη συνέχεια τα υγρά καύσιμα (υδρογονάνθρακες). Ενώ στην εποχή μας η πραγματικότητα έχει ξεπεράσει και αυτή τη φαντασία με τη χρησιμοποίηση της πυρηνικής ενέργειας. Αυτή η επανάσταση στις μεθόδους παραγωγής δημιούργησε στις χώρες - κατόχους υψηλής τεχνογνωσίας τη δυνατότητα σοβαρής αύξησης των παραγομένων προϊόντων. Η συνεχώς διογκούμενη παραγωγή επέβαλε την ταχύτατη ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου και των μεταφορών, αναγκαίες προϋποθέσεις για τη διακίνηση και την απορρόφησή της, ενώ παράλληλα διεύρυνε την κλίμακα και πολλαπλασίασε την ένταση του παγκόσμιου ανταγωνισμού. Η προσπάθεια απόκτησης συγκριτικών πλεονεκτημάτων για τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητας, κυρίως μεταξύ των χωρών υψηλής παραγωγικότητας, οδηγεί στη λεηλασία των παγκόσμιων αποθεμάτων σε φυσικούς και ενεργειακούς πόρους με βραχυπρόθεσμα, κατά κανόνα, οικονομικά οφέλη⁴.

Αν το σύγχρονο μοντέλο ανάπτυξης και πολιτισμού, αυτού του πολιτισμού της κατανάλωσης, της αφθονίας και της αλόγιστης σπατάλης, στηρίζεται στην άλογη απομύζηση της φυσικής κληρονομιάς των αμέσως επόμενων γενεών, η

3. ΣΚΟΥΛΟΣ Μ.: Εξέλιξη στους διεθνείς θεσμούς προστασίας του περιβάλλοντος σε: ΙΔΡΥΜΑ ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (Το δικαίωμα στο περιβάλλον: προσβολές και προστασία του), εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα 1997, σελ. 17.

4. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ποινικό Δίκαιο, κράτος και τεχνολογικοί κίνδυνοι, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ ANT, Αθήνα -Κομοτηνή 1997, σελ. 22-23.

περιβαλλοντική καταστροφή που καθημερινά μεγεθύνεται, είτε με τη μαζική παραγωγή αποβλήτων κάθε μορφής, είτε με τη βιολογική απορρύθμιση και ανατροπή της ισορροπίας των οικοσυστημάτων του πλανήτη, εκθέτει τη ζωή και την υγεία του ανθρώπου σε άμεσους κινδύνους. Η υπεράντληση των υδάτινων αποθεμάτων, η εκτεταμένη αποδάσωση, οι αρδεύσεις, οι αποστραγγίσεις λιμνών, τα φράγματα και οι εκτροπές ποταμών, διαβρώνουν το έδαφος και ερημώνουν σταδιακά την ύπαιθρο. Σε συνδυασμό επιπλέον με την υπερκαλλιέργεια, που απαιτεί τη χρήση τεράστιων ποσοτήτων χημικών λιπασμάτων και ισχυρών φυτοφαρμάκων και τη ραγδαία ανάπτυξη της παραγωγής χημικών ουσιών διαφόρων κατηγοριών για τις ανάγκες των βιομηχανικών καλλυντικών, φαρμάκων, απορρυπαντικών, διαλυτικών κ.λ.π., που προκαλούν τη μόλυνση-ρύπανση μεγάλων χερσαίων και θαλασσίων εκτάσεων, αφανίζεται βαθμιαία η γλωρίδα και η πανίδα του πλανήτη⁵ και συρρικνώνονται επικίνδυνα οι γενετικές και φυτικές ποικιλίες⁶.

Είναι σαφές ότι οι συνεχείς και αλόγιστες δραστηριότητες του ανθρώπου προκαλούν προκλητικές και άκρως επικίνδυνες καταστάσεις, οι οποίες επιδρούν δυσμενώς και στον ίδιο τον ανθρώπινο οργανισμό. Η φύση με τους ανεξερεύνητους κανόνες και με την προτεραιότητα αναγεννήσεως των οργανισμών συνιστά τον χώρο

5. Σύμφωνα με την Κόκκινη Βίβλο (red data book) της IUCN (1975) (Παγκόσμια οργάνωση για τη διατήρηση της φύσης και των φυσικών πόρων), της πλέον έγκυρης παγκόσμιας πηγής για τα απειλούμενα είδη, πάνω από 1.000 είδη και υποείδη σπονδυλωτών απειλούνται με εξαφάνιση σήμερα: 193 είδη ψαριών, 138 είδη αμφιβίων και ερπετών, 400 είδη πουλιών και 305 είδη θηλαστικών. Σίγουρα υπάρχουν και άλλα είδη ζώων που κινδυνεύουν να εξαφανιστούν και δεν περιέχονται στον παραπάνω κατάλογο. Όσον αφορά στα φυτά υπολογίζεται ότι πάνω από 25.000 είδη απειλούνται με εξαφάνιση σε σύνολο περίπου 200.000-250.000 υπαρχόντων ειδών φυτών παγκόσμια. Το 1992 εκδόθηκε το πρώτο κόκκινο βιβλίο των απειλούμενων σπονδυλόζωων της Ελλάδας από την ελληνική Ζωολογική Εταιρεία και την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία. Από τα 79 γνωστά είδη ψαριών γλυκών νερών τα 21 κατατάχτηκαν σε μια από τις τρεις πρώτες κατηγορίες κινδύνου. Από τα 407 γνωστά είδη πουλιών τα 68 κατατάσσονται στις παραπάνω τρεις κατηγορίες κινδύνου ενώ 8 είδη ερπετών (από τα 58) και 56 είδη (από τα 116) των θηλαστικών κινδυνεύουν. Όλα σχεδόν τα 29 είδη νυχτερίδων κινδυνεύουν να εκλείψουν λόγω "αξιοποίησης" των σπηλαίων. Μερικά είδη μεγάλων θηλαστικών (π.χ. η αρκούδα) καθώς και η γνωστή θαλάσσια χελώνα *Careta careta* βρίσκονται σε κίνδυνο.

6. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: ό.π., σελ. 24.

διαβίωσης του ανθρώπου. Έχει ταχθεί για την προστασία και όχι για την καταστροφή. Όμως η υλιστικότητα και η ληστικότητα της ανθρώπινης ενέργειας έχουν μεταβάλει τη φυσικότητα και έχει δημιουργηθεί μια αντίστροφη πορεία.

Στις συνθήκες αυτές, η παρατηρούμενη κατά στάδια στροφή τα τελευταία χρόνια των επιμέρους νομοθετών - και συνολικά της διεθνούς έννομης τάξης - στην κατεύθυνση της ουσιαστικής παρέμβασης του δικαίου για τη βελτίωση και ενίσχυση της περιβαλλοντικής προστασίας δεν είναι μόνο προϊόν οικολογικής ευαισθητοποίησης των κυριάρχων οικονομικοπολιτικών δυνάμεων, αλλά και παράγων εκτόνωσης των αντιδράσεων που προκαλεί σε ευρύτερες κοινωνικές ομάδες η συνειδητοποίηση των κινδυνολόγων συνεπειών της τεχνολογικής εξέλιξης⁷. Έτσι, την τελευταία τριαντακονταετία παρουσιάστηκε το φαινόμενο της δημιουργίας ρυθμίσεων και θεσμών νομικής φύσης με σκοπό κυρίως την αποκατάσταση αλλά και την πρόληψη καθώς και τον περιορισμό των ανθρωπογενούς προέλευσης αρνητικών επιδράσεων στο περιβάλλον. Συνέπεια της παραπάνω εξέλιξης ήταν η ποσοτική και ποιοτική επέκταση και αναβάθμιση του δικαίου σε τέτοιο βαθμό ώστε να θεωρείται δεδομένη σήμερα η ύπαρξη ενός νέου αυτόνομου κλάδου δικαίου που εύστοχα έχει χαρακτηριστεί ως δίκαιο του περιβάλλοντος με σκοπό την καθολική αντιμετώπιση του οικολογικού προβλήματος⁸.

Το ζήτημα βέβαια που γεννάται είναι μέχρι ποιού βαθμού και σε ποια έκταση είναι γενικότερα ανεκτή η εξασφαλιστική των εννόμων αγαθών δράση του δικαίου ενόψει των δεδομένων της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας με την καθολική εισβολή της τεχνολογίας⁹. Οφείλει λοιπόν η Πολιτεία να διαμορφώσει τους

7. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Η σχέση της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος με τις διοικητικές διατάξεις και διοικητικές κυρώσεις, Υπεράσπιση 1994, σελ. 534 επ.

8. Το δίκαιο περιβάλλοντος διακρίνεται σε: πρωτογενές ή άμεσο δηλ. στο σύνολο των διατάξεων που αφορούν στην πρόληψη ή την καταστολή των βλαβερών επενεργειών στο φυσικό περιβάλλον, σε δευτερογενές ή έμμεσο, αυτό δηλαδή που επικεντρώνεται στον προγραμματισμό, τη διαχείριση, τη χωροταξία και σε τριτογενές, αυτό δηλαδή που περιλαμβάνει εκείνα τα στοιχεία τα οποία μπορούν να έχουν κάποια αντανεκλαστική συνέπεια π.χ. αγωγές ατόμων που έχουν έννομο συμφέρον και οι οποίες θεμελιώνονται σε κανόνες του αστικού δικαίου. βλ. ειδικότερα ΣΙΟΥΤΗ ΓΛ.: Δίκαιο περιβάλλοντος, Γεν. Μέρος, Εκδ. ΣΑΚΚΚΟΥΛΑ ΑΝΤ., Αθήνα –Κομοτηνή 1993, σελ. 13-14.

9. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ποινικό Δίκαιο, κράτος και τεχνολογικοί κίνδυνοι, ό.π., σελ. 73 επ.

πρόσφορους πολιτειακούς μηχανισμούς και το θεσμικό πλαίσιο παρέμβασής της στη βάση κριτηρίων που αφενός θα επιτρέπουν την κατά το δυνατόν απόλυτη αξιοποίηση της τεχνολογίας και των επιτευγμάτων της και αφετέρου θα συγκρατούν, σε επίπεδο κοινωνικά ανεκτό, τους κινδύνους προσβολής εννόμων αγαθών που συνεπάγονται οι εφαρμογές της¹⁰.

Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με τις ιδιαιτερότητες του προστατευόμενου εν προκειμένω εννόμου αγαθού, επιβάλλουν λύσεις και επιλογές που συχνά συγκρούονται με τις παραδοσιακές δογματικές αρχές του νομικού μας οικοδομήματος. Όμως, όπως ήδη έχει λεχθεί, η εξαιρετική σημασία και η ανάγκη διαφύλαξης του φυσικού περιβάλλοντος και κατά συνέπεια διαφύλαξης του ανθρώπινου είδους από πιθανό αφανισμό επιβάλλουν την εξεύρεση ικανοποιητικών λύσεων στα προβλήματα αυτά.

Ενόψει της συχνά διατυπούμενης άποψης σχετικά με τον πρωτεύοντα ρόλο του δημόσιου δικαίου στην προστασία του περιβάλλοντος¹¹, στόχος της παρούσας εργασίας είναι η εξέταση του ρόλου του ποινικού δικαίου σ' αυτή και ειδικότερα των ποινικών διατάξεων του Ν.1650/86, που αποτελεί το βασικότερο νομοθέτημα για την προστασία του περιβάλλοντος στο εσωτερικό δίκαιο, με γνώμονα τις βασικές κατευθυντήριες και αρχές αλλά και τη δικαιοπολιτική που διέπει το κανονιστικό του πλαίσιο και το σύστημα των ποινικών κυρώσεων αυτού. Με τα δεδομένα αυτά φιλοδοξία της παρούσας είναι η παρουσίαση, κατά το δυνατόν, όλων εκείνων των ζητημάτων που τίθενται τόσο από την ειδικότερη ανάλυση των ποινικών του

10. Στην ιστορική διακήρυξη της Στοκχόλμης το 1972 εκφράζεται για πρώτη φορά η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης. Είκοσι χρόνια αργότερα εκφράζεται, σε διεθνές επίπεδο, με μεγαλύτερη πληρότητα και σαφήνεια στη διακήρυξη του Ρίο, το 1992: *«το δικαίωμα στην ανάπτυξη πρέπει να ασκείται έτσι ώστε να ικανοποιεί κατά δίκαιο τρόπο τις αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές ανάγκες της παρούσας και των μελλουσών γενεών. Για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης, η περιβαλλοντική προστασία πρέπει να αποτελεί οργανικό μέρος της αναπτυξιακής διαδικασίας και δεν μπορεί να εξετάζεται σε απομόνωση από αυτή...»*, βλ. αναλυτικά: ΚΑΛΛΙΑ-ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΑΓΓ.: «Η έκφραση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης και της συνολικής προσέγγισης της ρύπανσης του περιβάλλοντος», Περ.Δικ. 2/1998, σελ. 215 επ.

Για την έκφραση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης στην εθνική και κοινοτική νομοθεσία γίνεται λόγος στα αντίστοιχα κεφάλαια της παρούσας.

11. ΣΙΟΥΤΗ ΓΛ.: Η συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας του περιβάλλοντος, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ ΑΝΤ., Αθήνα - Κομοτηνή 1985, σελ. 15.

διατάξεων όσο και από την γενικότερη προσέγγιση των ιδιαιτεροτήτων που χαρακτηρίζουν τη νομοτεχνική συγκρότηση και λειτουργία του, στη βάση των οποίων θα επιχειρηθεί η διατύπωση κάποιων διορθωτικών και βελτιωτικών προτάσεων για την ουσιαστικότερη αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής εγκληματικότητας. Ως κριτήριο για την εξέταση αυτή θα χρησιμοποιηθεί, πέραν της περιβαλλοντικής νομοθεσίας στις ευρωπαϊκές έννομες τάξεις, η εφαρμογή των συγκεκριμένων διατάξεων από τις δικαστικές αρχές της χώρας μας και ειδικότερα η πρακτική που χαράσσεται από την πλευρά της νομολογίας τόσο όσον αφορά την αξιοποίηση των συγκεκριμένων νομοθετικών επιλογών για την προστασία του περιβάλλοντος όσο και τον τρόπο ερμηνείας τους και υπαγωγής των υπό κρίση πραγματικών περιστατικών στις αντίστοιχες ρυθμίσεις.

2. ΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

2.1 Γενικά

Η σύγχρονη εξέλιξη του δικαίου για την προστασία του περιβάλλοντος τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο έχει ως χρονική αφετηρία τα τέλη της δεκαετίας '70¹². Η προστασία αυτή επιτυγχάνεται με την ενεργοποίηση ολόκληρου σχεδόν του νομικού οπλοστασίου, δηλαδή τόσο με συνταγματικές διατάξεις και κείμενα αυξημένης τυπικής ισχύος (επικυρωμένες Διεθνείς Συμβάσεις), όσο και με διατάξεις του διοικητικού και του ποινικού δικαίου. Είναι όμως κοινός στόχος σε παγκόσμιο επίπεδο ότι βασικό εργαλείο διαμόρφωσης της περιβαλλοντικής πολιτικής, αποτελεί το διοικητικό δίκαιο, ενώ το ποινικό έχει πενιχρή συμβολή ως ύστατο μέσο αντιμετώπισης και καταστολής των παραβατικών συμπεριφορών.

2.2 Το Σύνταγμα

Το Σύνταγμα του 1975, το οποίο είναι το πρώτο που περιλαμβάνει στο άρθρ. 24 διατάξεις για την προστασία του περιβάλλοντος¹³, καθιερώνει στην παράγραφο 1 του άρθρου αυτού ως υποχρέωση του κράτους την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Το Σύνταγμα δεν δίνει κανένα ορισμό του περιβάλλοντος αλλά με την ευρύτητα της διατύπωσής του, μας οδηγεί στο

12. Ο Παπανεοφύτου θεωρεί ότι αυτό δεν είναι τυχαίο και οφείλεται στην αφύπνιση της κοινής γνώμης και τη δημιουργία σοβαρών κοινωνικών κινημάτων μετά από τις επισημάνσεις του επιστημονικού κόσμου αναφορικά με το μέγεθος των περιβαλλοντικών καταστροφών, βλ. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ζητήματα βελτίωσης και συστηματικής συγκρότησης της ποινικής νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος, σε: ΚΟΥΡΑΚΗ (εκδ. επιμ.) Αντεγκληματική πολιτική II, 2000, σελ. 411.

13. Ο Τάχος θεωρεί ότι η διάταξη αυτή του άρθρ. 24 του Συντάγματος ανήκει στις ειδικές διατάξεις για την προστασία του περιβάλλοντος, ενώ στις γενικές διατάξεις συγκαταλέγει της διατάξεις προστασίας της προσωπικότητας (άρθρ. 5 παρ. 1), της ζωής (άρθρ. 5 παρ. 2) και της υγείας (άρθρ. 21 παρ. 3) των πολιτών, βλ. αναλυτικά ΤΑΧΟΣ ΑΝ.: Η προστασία του περιβάλλοντος ως πρόβλημα νομοθετικό και διοικητικό, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ ΑΝΤ., Αθήνα-Κομοτηνή 1983, σελ. 20 επ.

συμπέρασμα ότι περιλαμβάνει κάθε έννοια του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος¹⁴. Ως φυσικό περιβάλλον θεωρείται ο χώρος που περιβάλλει τον άνθρωπο, η φύση δηλαδή και τα συστατικά της και όχι και ο ίδιος ο άνθρωπος¹⁵.

Η ως άνω αναφερόμενη κρατική υποχρέωση εμφανίζεται πρακτικά με το ακόλουθο περιεχόμενο:

(α) θετική υποχρέωση θέσπισης νομοθετικών και διοικητικών μέτρων για τη διαφύλαξη του περιβάλλοντος.

(β) αρνητική υποχρέωση να μην λαμβάνονται μέτρα αντίθετα προς τις διατάξεις του άρθρ. 24 παρ. 1 του Συντάγματος. Συνεπώς, η αρνητική υποχρέωση αφορά και τον κοινό νομοθέτη¹⁶.

Πέραν των ανωτέρω στοιχειοθετείται και ένα καινούργιο συνταγματικό δικαίωμα, το δικαίωμα στο περιβάλλον. Το δικαίωμα στο περιβάλλον είναι κατ' αρχήν το δικαίωμα για ένα περιβάλλον υγιεινό και οικολογικά ισόρροπο και προστατεύει ένα ανθρώπινο αγαθό. Το αγαθό αυτό είναι **(α)** η ανθρώπινη ζωή, με την έννοια της φυσικής υπόστασης του ανθρώπου και της υγείας του, **(β)** η αξιοπρέπεια του ανθρώπου, **(γ)** το ίδιο το περιβάλλον ως αυτοτελές αγαθό για τον άνθρωπο και όχι μόνο ως προϋπόθεση της ζωής και της υγείας του¹⁷.

2.3 Το διοικητικό δίκαιο

Το διοικητικό δίκαιο έχει χαρακτηριστεί από πολλούς ως το κατ' εξοχήν κατάλληλο δίκαιο για την προστασία του περιβάλλοντος. Η ταχύτητα δράσης που εξασφαλίζει και η δυνατότητα άσκησης γενικοπροληπτικής πολιτικής, το καθιστούν ένα ευέλικτο εργαλείο άσκησης μιας ολοκληρωμένης περιβαλλοντικής πολιτικής.¹⁸

14. Κατά μια άποψη η ευρύτητα αυτή της διατύπωσης είναι σκόπιμη προκειμένου, μεταξύ άλλων, να αναγνωρισθεί στο νομοθέτη όσο το δυνατόν μεγαλύτερη δυνατότητα ρύθμισης, όσον αφορά την προστασία του περιβάλλοντος, βλ. ΣΙΟΥΤΗ ΓΛ.: ό.π., σελ. 20.

15. Κατά τον Ν. 360/1976 «Περί χωροταξίας και περιβάλλοντος» (άρθρ. 1 παρ. 5) φυσικό περιβάλλον νοείται: «ο περιβάλλον του ανθρώπου χερσαίος, θαλάσσιος και εναέριος χώρος, μετά των εν αυτό χλωρίδος, πανίδος και φυσικών πόρων».

16. ΤΑΧΟΣ ΑΝ.: ό.π., σελ. 24.

17. ΣΙΟΥΤΗ ΓΛ.: ό.π., σελ. 43 επ.

18. Η πολυπλοκότητα της ρυθμιστέας κοινωνικής ύλης απαιτεί εξειδικευμένες γνώσεις και διαφορετική αντιμετώπιση των επιμέρους θεμάτων. Έτσι, ο μηχανισμός της εκτελεστικής

Πράγματι, το φυσικό περιβάλλον προστατεύεται σήμερα στη χώρα μας από μια μεγάλη σειρά νομοθετημάτων, που προβλέπουν προληπτικά διοικητικά μέτρα και διοικητικές κυρώσεις κατά των παραβατών¹⁹. Τα διοικητικά όργανα, στα όποια έχει ανατεθεί η εφαρμογή των εν λόγω διοικητικών προστατευτικών μέτρων, διαθέτουν ευελιξία δράσης, εξουσία κατά κανόνα άμεσης ή τουλάχιστον ταχύτατης εφαρμογής τους και τελούν κάτω από άμεσο ιεραρχικό έλεγχο για την ικανοποιητική εκπλήρωση των καθηκόντων τους.

Έτσι, για την ίδρυση ή λειτουργία μιας βιομηχανικής μονάδας απαιτείται διοικητική άδεια που προϋποθέτει την υποβολή μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Παράλληλα, αν αυτή η βιομηχανική μονάδα προκαλεί ρύπανση του περιβάλλοντος επιβάλλεται η προσωρινή απαγόρευση της λειτουργίας της ώσπου να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα και σε περίπτωση μη συμμόρφωσης μπορεί να επιβληθεί ως και η οριστική διακοπή της λειτουργίας της. Στα πλαίσια των διοικητικών κυρώσεων προβλέπεται επίσης επιβολή προστίμων σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα που προκαλούν ρύπανση του περιβάλλοντος ενώ υπάρχουν και κάποια θετικά διοικητικά μέτρα, όπως π.χ. επιχορηγήσεις, παροχή κινήτρων και άλλων οικονομικών μέτρων.

Είναι σαφές ότι η διοικητική προστασία του περιβάλλοντος λειτουργεί κυρίως προληπτικά²⁰. Ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται κατά κύριο λόγο με τη δυνατότητα του διοικητικού δικαίου για μια ουσιαστική παρέμβαση σε πρώιμο στάδιο με τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων προστασίας. Η αρχή της πρόληψης, ως βασική αρχή του διοικητικού δικαίου, αποτελεί την πρώτη και θεμελιώδη αρχή μιας

εξουσίας με τη δυνατότητα που του παρέχει η νομοθετική εξουσιοδότηση μπορεί να ανταπεξέλθει με επιτυχία στις ανάγκες κανονιστικής παρέμβασης που δημιουργούν οι πολυσχιδείς εκφάνσεις των περιβαλλοντικών προσβολών αλλά και η δυναμική εξέλιξη της τεχνολογίας σε όλο το φάσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Βλ. αναλυτικά ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Η σχέση της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος με τις διοικητικές διατάξεις και διοικητικές κυρώσεις, ό.π., σελ. 548.

19. Για το δίλλημα ποινική ή διοικητική κύρωση γίνεται λόγος σε επόμενο κεφάλαιο της παρούσας.

20. Αυτό είναι και το μεγαλύτερο πλεονέκτημα σε σχέση με το ποινικό δίκαιο, το οποίο ούτως ή άλλως ενεργοποιείται μετά το στάδιο της τέλεσης της προσβολής του προστατευόμενου εννόμου αγαθού ενώ η γενικοπροληπτική λειτουργία του αμφισβητείται από πολλούς.

οικολογικής πολιτικής ενός σύγχρονου κράτους.

Από την άλλη πλευρά, η έλλειψη συστηματοποίησης των διοικητικών διατάξεων που αφορούν το περιβάλλον καθώς και οι αδυναμίες στη λειτουργία των διοικητικών μηχανισμών, αποδυναμώνουν τη σημαντική προσφορά του διοικητικού δικαίου στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος²¹.

2.4 Το ποινικό δίκαιο²²

Στη μέχρι σήμερα βραχύβια ιστορία της εξέλιξης του δικαίου του περιβάλλοντος το ποινικό δίκαιο έχει πενιχρή συμβολή.

Στα βασικά νομοθετήματα που καθορίζουν τη σύγχρονη πορεία του δικαίου του περιβάλλοντος, η ποινικού χαρακτήρα προστασία ενσωματώνεται, κατά κανόνα συστηματικά, στα εκάστοτε προβλεπόμενα κυρωτικά πλαίσια των σχετικών ρυθμίσεων. Ποινικές διατάξεις περιέχονται στο Ν. 743/77 *‘Περί προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων’* (άρθρ. 13), στο Ν. 998/79 *‘Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων τη Χώρας’* (άρθρ. 68 επ.), στους νόμους 1515/85 *‘Ρυθμιστικό σχέδιο και πρόγραμμα προστασίας περιβάλλοντος της ευρύτερης περιοχής της Αθήνας’* και 1561/85 *‘Ρυθμιστικό σχέδιο και πρόγραμμα προστασίας περιβάλλοντος της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλονίκης και άλλες διατάξεις’* (στα δυο αυτά νομοθετήματα και μόνο για την παράβαση των διατάξεων των άρθρ. 11 και 12 τόσο του Ν. 1515 όσο και του Ν. 1561 προβλέπονται οι ποινικές κυρώσεις του Ν. 1660/86 μετά τη θέση σε ισχύ του τελευταίου), στο Ν. 1650/86 (άρθρ. 28) και σε πολλούς άλλους νόμους που εξειδικεύουν το πολυδιάστατο νομικό πλαίσιο της εθνικής πολιτικής για την προστασία του περιβάλλοντος²³.

21. Για τον Αλεξιάδη, τα μειονεκτήματα αυτά του διοικητικού δικαίου καθιστούν επιβεβλημένη την προσφυγή στο ποινικό δίκαιο για την προστασία του περιβάλλοντος. Βλ. αναλυτικά ΑΛΕΞΙΑΔΗ ΣΤ, *Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος ως πρόβλημα αντεγκληματικής πολιτικής*, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ ΑΝΤ., Αθήνα - Κομοτηνή 1981, σελ. 34 επ.

22. Η εξέταση του ζητήματος για το αν είναι ενδεδειγμένη η προσφυγή στο ποινικό δίκαιο για την προστασία του περιβάλλοντος αλλά και για τις δυσχέρειες που αναφέρονται κρίνεται σκόπιμο να γίνει σε επόμενο κεφάλαιο της παρούσας μετά από μια σύντομη επισκόπηση της εθνικής και αλλοδαπής νομοθεσίας.

23. Όπως ο Ν. 721/77 για την κυκλοφορία και τον έλεγχο γεωργικών φαρμάκων (ποινικές κυρώσεις στο άρθρ. 31), οι νόμοι 855/78 και 1147/81 που κυρώνουν διεθνείς συμβάσεις

Παράλληλα ποινικές διατάξεις περιέχει και αξιοσημείωτος αριθμός υπουργικών αποφάσεων εκτελεστικών του Ν. 1338/83 ‘*Εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου*’ (άρθρ. 2 παρ. 1ζ) με τις οποίες επιδιώκεται σε σημαντικής βαρύτητας θέματα περιβαλλοντικής προστασίας η εναρμόνιση του εθνικού δικαίου με τις οδηγίες της ΕΟΚ. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν η Υ.Α. 72751/3054/1985²⁴, η Υ.Α. 71560/3053/1985²⁵, η Π.Υ.Σ. 144/1987²⁶, η Υ.Α. 18187/272/1988²⁷, η Υ.Α. 55648/2210/1991²⁸ και άλλες.

Αναμφισβήτητα η πρώτη σημαντική νομοθετική ρύθμιση για την προστασία του περιβάλλοντος έλαβε χώρα με τον Ν. 1650/86, ο οποίος περιέχει κυρίως ρυθμίσεις διοικητικού δικαίου, αποτελεί όμως ταυτόχρονα και την πρώτη σοβαρή προσπάθεια ποινικοποίησης των προσβολών του περιβάλλοντος.

(Βαρκελώνης, Λονδίνου κ.λ.π.) για τη ρύπανση της θάλασσας (οι ποινικές κυρώσεις είναι οι ίδιες με αυτές που προβλέπονται στο άρθρ. 13 του Ν. 743/77), ο Ν. 1327/83 για την αντιμετώπιση εκτάκτων επεισοδίων ρύπανσης του περιβάλλοντος (ποινικές κυρώσεις στην παρ. 4 του άρθρ. 3), ο Ν. 1565/85 για τα λιπάσματα (ποινικές κυρώσεις στο άρθρ. 11), ο Ν. 1740/87 για την προστασία κοραλλιογενών σχηματισμών κ.λ.π. (ποινικές κυρώσεις στο άρθρ. 2, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρ. 8 παρ. 2 και 3 του Ν. 2040/92) κ.ά.

24. Για τα τοξικά και επικίνδυνα απόβλητα και την εξάλειψη των PCB’ s. Σε συμμόρφωση με τις οδηγίες 76/403/ΕΟΚ και 78/319/ΕΟΚ. Ποινικές κυρώσεις στα άρθρ. 15 και 17.

25. Για τη διάθεση των χρησιμοποιούμενων ορυκτέλαιων. Σε συμμόρφωση με την οδηγία 75/439/ΕΟΚ. Ποινικές κυρώσεις στο άρθρ. 13.

26. Για την προστασία του υδάτινου περιβάλλοντος από τη ρύπανση που προκαλούν ορισμένες επικίνδυνες ουσίες. Ειδικότερα, καθορίζονται οι οριακές τιμές ποιότητας νερού ως προς τη συγκέντρωση καδμίου, υδραργύρου κ.λ.π. Με την πράξη αυτή επιδιώκεται η εξειδίκευση των ρυθμίσεων του άρθρ. 9 του Ν. 1650/86 και ταυτόχρονα η εναρμόνιση του εθνικού μας δικαίου με τις οδηγίες 76/464/ΕΟΚ, 82/176/ΕΟΚ, 83/515/ΕΟΚ, 84/156/ΕΟΚ και 84/491/ΕΟΚ. Ποινικές κυρώσεις οι του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86.

27. Μέτρα για την αντιμετώπιση κινδύνων από ατυχήματα μεγάλης έκτασης. Τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε με την Υ.Α 77119/4607/1993. Η απόφαση αυτή προσβλέπει στην εφαρμογή των παρ. 3 και 4 του άρθρ. 15 του Ν. 1650/86 και στη συμμόρφωση προς τις οδηγίες 82/501/ΕΟΚ και 87/216/ΕΟΚ. Ποινικές κυρώσεις οι των άρθρ. 28 του Ν. 1650/86 και 35 του Ν. 1568/85.

28. Για την προστασία υδάτινου περιβάλλοντος. Με την απόφαση αυτή επιδιώκεται αφενός η διαμόρφωση του ρυθμιστικού πλαισίου εφαρμογής του άρθρ. 10 του Ν. 1650/86 και αφετέρου η συμμόρφωση με την οδηγία 86/280/ΕΟΚ.

2.5 Ο νόμος 1650/86

2.5.1 Γενικά

Ο νόμος 1650/86 «Για την προστασία του περιβάλλοντος» θεσπίστηκε για να προσφέρει, σύμφωνα με τις νομοθετικές φιλοδοξίες, ένα συνολικό και αποτελεσματικό θεσμικό πλαίσιο για την προστασία του περιβάλλοντος, ικανό να ανταπεξέλθει στα οξυμμένα προβλήματα του τόπου και να ανταποκριθεί στις αυξημένες κοινωνικές αξιώσεις άμεσης και δραστηκής παρέμβασης της πολιτείας στο κρίσιμο αυτό πεδίο²⁹.

Πρόκειται για ένα αρκετά εκτενές νομοθέτημα αποτελούμενο από 33 άρθρα που υπέστησαν μερικές τροποποιήσεις μεταγενέστερα με τους νόμους 1788/88, 1892/90, 2052/92, 2242/94 και πρόσφατα με τον Ν. 3010/2002. Στα άρθρα του συμπυκνώνει τις θεμελιώδεις αρχές, τους σκοπούς και τις κατευθύνσεις της εθνικής μας περιβαλλοντικής πολιτικής. Περαιτέρω, κατοχυρώνει τις κύριες προϋποθέσεις που απαιτούνται για τη λειτουργία των επικίνδυνων για το περιβάλλον έργων και δραστηριοτήτων και συγκροτεί το βασικό κανονιστικό καθεστώς αναφορικά με τα μέτρα και τους περιορισμούς για την αποτροπή της ρύπανσης και υποβάθμισης του περιβάλλοντος.

Σε γενικότερο επίπεδο, συγκροτεί συστηματικά το δικαιικό πλαίσιο διασφάλισης και βελτίωσης των περιβαλλοντικών όρων αλλά και αποκατάστασης των διαπιστούμενων ζημιών. Εκ των πραγμάτων λοιπόν αποτελεί τη θεσμική βάση όλου του οικοδομήματος του ισχύοντος δικαίου του περιβάλλοντος³⁰.

Με δεδομένη αυτή την υπερέχουσα θέση του Ν. 1650/86 στο ισχύον καθεστώς του δικαίου του περιβάλλοντος, αποκτά ιδιαίτερο βάρος η σημασία που αποδίδεται στην αρχή της πρόληψης. Σύμφωνα με το άρθρ. 1 παρ. 2 περ. α', αναγνωρίζεται ως πρωταρχικός στόχος η *«αποτροπή της ρύπανσης και εν γένει της υποβάθμισης του περιβάλλοντος και η λήψη όλων των αναγκαίων, για το σκοπό αυτό, προληπτικών μέτρων»*³¹. Και μόνο η οριοθέτηση και ο προσδιορισμός της έννοιας της

29. Βλ. και Εισηγ. Εκθ. στο σχέδιο νόμου «για την προστασία του περιβάλλοντος», σελ. 1.

30. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ζητήματα βελτίωσης και συστηματικής συγκρότησης της ποινικής νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος, ό.π., σελ. 421. βλ. και ΣΙΟΥΤΗ ΓΛ.: ό.π., σελ. 91.

31. Άλλωστε στην εισηγητική έκθεση του σχεδίου νόμου για την προστασία του περιβάλλοντος σημειώνεται ότι «η περιβαλλοντική πολιτική δεν θα αποτελεί έναν απλό

περιβαλλοντικής προστασίας, ως σύνολο «των ενεργειών, μέτρων και έργων που αποβλέπουν στην πρόληψη της υποβάθμισης του περιβάλλοντος ή στην αποκατάσταση, διατήρηση ή βελτίωση του»³² αρκεί για να αντιληφθεί κανείς τη σημασία που αποδίδεται στην προληπτική λειτουργία του νόμου. Παράλληλα, το ειδικότερο περιεχόμενο των ρυθμίσεων του περιλαμβάνει σωρεία διατάξεων με σαφή προληπτικό χαρακτήρα. Ενδεικτικά επισημαίνουμε το άρθρ. 3 παρ. 2 στο οποίο προβλέπεται για τα έργα ή τις δραστηριότητες που μπορούν να προκαλέσουν σοβαρούς κινδύνους για το περιβάλλον, πέραν των γενικών όρων και προδιαγραφών, η επιβολή ειδικών όρων και περιορισμών για την προστασία του περιβάλλοντος. Στην πρόληψη των περιβαλλοντικών κινδύνων αποσκοπεί και μια σειρά διατάξεων που ρυθμίζουν την έγκριση, το περιεχόμενο των περιβαλλοντικών όρων και τον έλεγχο της τήρησής τους σε έργα και εγκαταστάσεις (άρθρ. 4-6), καθορίζουν περιορισμούς και μέτρα για την προστασία της ατμόσφαιρας, τω νερών και του εδάφους και τη διαχείριση αποβλήτων (άρθρ. 12), θέτουν απαγορεύσεις, περιορισμούς και μέτρα για την προστασία της φύσης και του τοπίου (άρθρ. 18-21) και προβλέπουν τη δυνατότητα αναγκαστικής απαλλοτρίωσης ιδιωτικών εκτάσεων υπέρ του δημοσίου, με την προϋπόθεση ότι αυτό κρίνεται απολύτως αναγκαίο «για την επίτευξη του σκοπού των άρθρ. 18, 19 και 23» κατ' άρθρ. 22 παρ. 2.

Εντούτοις, δεν λείπουν στο νόμο οι δογματικές αντιφάσεις και οι νομοθετικές κακοτεχνίες ενώ δεν θα ήταν υπερβολικό να τονιστεί ότι ο ίδιος ο νομοθέτης αυτοαναιρείται. Πρόκειται για ένα νόμο – πλαίσιο του οποίου οι βασικές ρυθμίσεις αδυνατούν να ενεργοποιηθούν ευθέως, χωρίς την έκδοση δηλαδή των δεκάδων κανονιστικών πράξεων της εκτελεστικής εξουσίας που προβλέπονται στα επιμέρους άρθρα του με τη μέθοδο της νομοθετικής εξουσιοδότησης. Πράγματι, για να τεθούν σε πλήρη εφαρμογή τα 33 άρθρα του απαιτείται η έκδοση περισσότερων από 70 κανονιστικών διοικητικών πράξεων κάθε κατηγορίας (διατάγματα, πράξεις υπουργικού συμβουλίου, υπουργικές αποφάσεις, κανονισμοί)³³. Είναι προφανές ότι

διορθωτικό μηχανισμό που έρχεται εκ των υστέρων (a posteriori) να επανορθώσει ότι κακώς (άρθρ. 8, 10 και 11) έχει γίνει. Η κύρια κατεύθυνση του νόμου είναι να οδηγήσει στην πρόληψη με βάση το σχεδιασμό της επιθυμητής ανάπτυξης».

32. Άρθρ. 2 παρ. 5 του Ν. 1650/86.

33. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: ό.π., σελ. 429. Ο Τάχος καταμετρά τουλάχιστον 73 (ΤΑΧΟΣ ΑΝ.: Δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος, 1990, σελ. 126.

αυτή η νομοθετική πρακτική καθυστερεί ουσιαστικά τη θέση σε λειτουργία των προστατευτικών ρυθμίσεων του Ν. 1650/86³⁴.

2.5.2 Οι ποινικές διατάξεις του Ν. 1650/86

Σε γενικό επίπεδο, στις πολυάριθμες για περιβαλλοντικό νόμο ποινικές διατάξεις του άρθρ. 28 – καταμερίζονται σε 10 παραγράφους - διαγράφεται για πρώτη φορά μια σοβαρή νομοθετική προσπάθεια συστηματικής συγκρότησης και επεξεργασίας ποινικών κανόνων προσαρμοσμένων στις ιδιαιτερότητες του αντικειμένου προστασίας.

Ειδικότερα, στην παρ. 1 του άρθρ. 28 διατυπώνεται η βασική μορφή εγκλημάτων που εισάγει ο Ν. 1650/86. Σύμφωνα με το νομοθετικό κείμενο: «Με φυλάκιση τριών μηνών έως δύο έτη και χρηματική ποινή τιμωρείται όποιος:

(α) προκαλεί ρύπανση ή υποβαθμίζει το περιβάλλον με πράξη ή παράλειψη που αντιβαίνει στις διατάξεις του νόμου αυτού ή των κατ' εξουσιοδότησή του εκδιδόμενων διαταγμάτων και υπουργικών ή νομαρχιακών αποφάσεων ή

(β) ασκεί δραστηριότητα ή επιχείρηση χωρίς την απαιτούμενη, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου αυτού ή των κατ' εξουσιοδότησή του εκδιδόμενων διαταγμάτων και υπουργικών ή νομαρχιακών αποφάσεων, άδεια ή έγκριση, ή υπερβαίνει τα όρια της άδειας ή έγκρισης που του έχει χορηγηθεί και υποβαθμίζει το περιβάλλον».

Η παρ. 2 προβλέπει την τιμώρηση της τέλεσης των εγκλημάτων της παρ. 1 από αμέλεια.

Οι αξιόποινες πράξεις της παρ. 3 του άρθρ. 28, σύμφωνα με το νομοθετικό κείμενο έχουν ως εξής: «ειδικότερα όσον αφορά τα εγκλήματα της παρ. 1, αν από το είδος ή την ποσότητα των ρύπων ή από την έκταση και τη σημασία της υποβάθμισης του περιβάλλοντος δημιουργήθηκε κίνδυνος θανάτου ή βαριάς σωματικής βλάβης, επιβάλλεται φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή. Αν επήλθε βαριά σωματική βλάβη ή θάνατος ανθρώπου, επιβάλλεται κάθειρξη έως 10 έτη. Αν η βαριά

34. Για τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα αυτής της πρακτικής γίνεται λόγος σε επόμενο κεφάλαιο της παρούσας μετά την ολοκλήρωση της εξέτασης των ειδικότερων ζητημάτων της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος στα πλαίσια του Ν. 1650/86. Στο κεφάλαιο αυτό ολοκληρώνεται η κριτική θεώρηση του Ν. 1650/86 στα πλαίσια της παρούσας με γνώμονα τα ζητήματα και τα ερωτήματα που τέθηκαν στην εισαγωγή για την διαμόρφωση ενός ικανοποιητικού θεσμικού πλαισίου για την προστασία του περιβάλλοντος.

σωματική βλάβη ή θάνατος αφορά έμβρυο, επιβάλλεται φυλάκιση τουλάχιστον 2 ετών και χρηματική ποινή».

Η παρ. 5 του άρθρ. 28 επιβάλλει ιδιαίτερη νομική υποχρέωση για την τήρηση των διατάξεων που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος στους προέδρους διοικητικών συμβουλίων, στους εντεταλμένους ή διευθύνοντες συμβούλους ανωνύμων εταιριών, στους διαχειριστές εταιριών περιορισμένης ευθύνης, στον πρόεδρο του διοικητικού και εποπτικού συμβουλίου συνεταιρισμών καθώς και στα πρόσωπα που ασκούν τη διοίκηση ή διαχείριση άλλων νομικών προσώπων του δημοσίου ή του ιδιωτικού τομέα. Η διάταξη αυτή προσκρούει σε σοβαρές αποδεικτικές και δογματικές δυσχέρειες, οι οποίες εξετάζονται αναλυτικά στο κεφ. 5.3 της παρούσας.

Σε περίπτωση δε που η πράξη ή η παράλειψη των εν λόγω νομικών προσώπων θεμελιώνουν τα εγκλήματα της παρ. 1, τα ανωτέρα πρόσωπα τιμωρούνται ως αυτουργοί των εγκλημάτων αυτών ανεξάρτητα από την τυχόν ποινική ευθύνη άλλου φυσικού προσώπου και την αστική ευθύνη του νομικού προσώπου, εφόσον από πρόθεση ή αμέλεια δεν τηρήσουν την ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να μεριμνήσουν για την εφαρμογή των διατάξεων αυτών.

Εξάλλου σύμφωνα με την διάταξη της παρ. 4 του παραπάνω άρθρου, το αρμόδιο δικαστήριο μπορεί να κηρύξει ως αστικώς υπεύθυνο εις ολόκληρον και το νομικό πρόσωπο για την καταβολή της επιβαλλόμενης χρηματικής ποινής, αν η ρύπανση ή η άλλη υποβάθμιση του περιβάλλοντος προέρχεται από τη δραστηριότητα του νομικού προσώπου.

Τέλος, στην παρ. 7 του ανωτέρω άρθρου προβλέπεται επίσης η δυνατότητα στις περιπτώσεις των εν λόγω εγκλημάτων να παρίσταται ως πολιτικώς ενάγων χωρίς έγγραφη προδικασία και το Δημόσιο, οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην περιφέρεια των οποίων τελέστηκε το σχετικό έγκλημα καθώς και το Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας, ανεξάρτητα αν έχουν υποστεί ζημιά, με αίτημα την αποκατάσταση των πραγμάτων στο μέτρο του δυνατού.

3. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΣΕ ΑΛΛΕΣ ΕΝΝΟΜΕΣ ΤΑΞΕΙΣ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ Ε.Ε.

3.1 Γερμανία

Η πλέον σημαντική από άποψη αντεγκληματικής πολιτικής επιλογή ήταν η αυτονόμηση του ποινικού δικαίου του περιβάλλοντος από το παρακολουθηματικό του διοικητικού δικαίου πεδίο και η ένταξή του στον Ποινικό Κώδικα, διότι έτσι, όπως εύστοχα επισημαίνεται, αφυπνίστηκε η γενική συνείδηση της αξίας του περιβάλλοντος³⁵. Τα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος δεν είναι απλές παραβάσεις τάξεως, αντιθέτως επισύρουν τον ψόγο του γνήσιου εγκληματικού αδίκου με τον ίδιο τρόπο όπως η σωματική βλάβη, η κλοπή ή η απάτη³⁶. Νομοτεχνικά ωστόσο διατηρήθηκε ευρέως η αποκαλούμενη παρακολουθηματική σχέση του ποινικού δικαίου από τις διοικητικές διατάξεις. Έτσι και στις ποινικές υποστάσεις περί περιβάλλοντος του γερμανικού Π.Κ., όπως και παλαιότερα, εν μέρει ρητά εν μέρει σιωπηρά, γίνεται αναγωγή σε ειδικούς διοικητικούς νόμους, καθώς π.χ. για την αποδοχή της παράβασης αφενός προϋποτίθεται υπηρεσιακή «προειδοποίηση» ή αφετέρου η άδεια δημόσιας υπηρεσίας οδηγεί στην άρση του αδίκου.

Τα βασικά σημεία της νέας ρύθμισης, όπως συνάγονται από τις παρ. 324-330 StGB είναι τα ακόλουθα: η ρύπανση των νερών και της ατμόσφαιρας ή η βλαπτική μεταβολή των ιδιοτήτων τους, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι 5 χρόνια ή με χρηματική ποινή³⁷. Με τις ίδιες ποινές, τιμωρείται επίσης, η απαγορευμένη λειτουργία

35. Σκοπός της μεταρρύθμισης, κατά τον Cramer, ήταν – παράλληλα με τη διεύρυνση του αξιόποινου - και η ενοποίηση της σχετικής ύλης, η συγκεκριμενοποίηση των αντικειμενικών υποστάσεων των σχετικών με τα εγκλήματα του περιβάλλοντος, καθώς και η επίταση της συνείδησης που υπάρχει στην κοινή γνώμη, για τη βλαβερότητα από τις επιβαρύνσεις και ρυπάνσεις του περιβάλλοντος, βλ. αναλυτικά ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ- ΜΠΕΚΑ Γ., Το έννομο αγαθό περιβάλλον, εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Θεσ/νίκη 1992, σελ. 58 επ.

36. ALBIN ESER: Προστασία του περιβάλλοντος, μια πρόκληση για το ποινικό δίκαιο σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, ΕΕΠΔ, Πρακτικά του Ε΄ Πανελληνίου Συνεδρίου, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ 1996, σελ. 98.

37. Παρ. 324 και 325 StGB.

εγκαταστάσεων³⁸ και η απαγορευμένη κυκλοφορία πυρηνικών αποβλήτων³⁹. Αντίθετα με ποινή φυλάκισης μέχρι 2 χρόνια ή με χρηματική ποινή, τιμωρείται η μόλυνση περιοχών, που έχουν ανάγκη ειδικής προστασίας από βλαβερές επιδράσεις⁴⁰ ενώ με φυλάκιση από 3 μήνες μέχρι 5 χρόνια τιμωρείται η πρόκληση σοβαρού κινδύνου ρύπανσης του περιβάλλοντος με διάφορους τρόπους που απαριθμούνται στη διάταξη⁴¹. Για ειδικές όμως επιβαρυντικές περιπτώσεις, όπως διακινδύνευση της ζωής ή της υγείας μεγάλου αριθμού ανθρώπων, πρόκληση θανάτου ή βαριάς σωματικής βλάβης, η ποινή που προβλέπεται είναι από 6 μήνες φυλάκιση μέχρι 10 χρόνια κάθειρξη⁴². Η ίδια ποινή επιβάλλεται και στην περίπτωση που ο κίνδυνος θανάτου ή βαριάς σωματικής βλάβης προκαλείται από απελευθέρωση δηλητηρίων στην ατμόσφαιρα, στο νερό ή στο έδαφος (παρ. 330 α(1) StGB).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι τιμωρείται η απόπειρα όλων σχεδόν των περιβαλλοντικών εγκλημάτων καθώς και η από αμέλεια τέλεσή τους. Η παρ. 330 β StGB εισάγει το θεσμό της έμπρακτης μετάνοιας, σύμφωνα με την οποία στο δράστη που απέτρεψε, “εξ ελευθεριότητας”, τον κίνδυνο πριν ακόμα δημιουργηθεί σημαντική ζημία, μπορεί να επιβληθεί ποινή μειωμένη ή και να απαλλαγεί από κάθε ποινή. Επίσης, τα αντικείμενα που χρησιμοποιήθηκαν ή ήταν προορισμένα για τη διάπραξη ενός από τα εγκλήματα των αρ. 326, 327 ή 328 μπορούν να δημευθούν (παρεπόμενη ποινή)⁴³. Τέλος, χαρακτηριστικό της γερμανικής ποινικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας είναι ότι ρυθμίζει λεπτομερειακά τις πράξεις τις σχετικές με κάθε πηγή ρύπανσης των φυσικών στοιχείων, θέτοντας μάλιστα πλατιά πλαίσια ποινής που δίνουν στο δικαστή, κατά το στάδιο της επιμέτρησης, πολλές δυνατότητες να επιβάλει τη μια ή την άλλη ποινή, εκτιμώντας τη βαρύτητα του εγκλήματος και την προσωπικότητα του εγκληματία.

Ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο γερμανικός νόμος (umwelthg) περί αστικής ευθύνης για ζημιές από τη ρύπανση του περιβάλλοντος. Με τον umwelthg

38. Παρ. 327 (1) StGB.

39. Παρ. 328 (1) StGB.

40. Παρ. 329 StGB.

41. Παρ. 330 StGB.

42. Παρ. 330 (4) 1,2 StGB.

43. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ - ΜΠΕΚΑ Γ.: ό.π., σελ. 59-60.

εισάγεται ένα είδος ευθύνης από διακινδύνευση. Ο νόμος συνδέει την αστική ευθύνη με ορισμένες πηγές κινδύνου, δηλ. ορισμένες εγκαταστάσεις, οι οποίες απαριθμούνται διεξοδικά σε λίστα (παράρτημα I του umwelthg) και από τις οποίες μπορεί να προέλθει επίδραση στο περιβάλλον, δηλ. τον ατμοσφαιρικό αέρα, τα νερά ή το έδαφος. Η αστική ευθύνη καλύπτει μόνο ζημιές από προσβολή της ζωής, σωματικής ακεραιότητας, της υγείας και της κυριότητας. Ο νόμος (παρ. 15 του umwelthg) θεσπίζει ανώτατο όριο ως προς το ύψος της οφειλόμενης αποζημίωσης (160 εκατομμύρια γερμανικά μάρκα) και αποκλείει την αστική ευθύνη σε περιπτώσεις ανωτέρας βίας. Εισάγεται επίσης υποχρεωτική ασφάλιση της αστικής ευθύνης των φορέων των επικίνδυνων εγκαταστάσεων, ώστε να διασφαλίζεται η καταβολή αποζημίωσης. Η αστική ευθύνη είναι ανεξάρτητη από την υπαιτιότητα του φορέως της εγκαταστάσεως και περιλαμβάνει και τις ζημιές που προκαλούνται από επιδράσεις στο περιβάλλον από την συνήθη και σύννομη λειτουργία της εγκαταστάσεως (Normalbetrieb)⁴⁴.

3.2 Γαλλία

Η γαλλική περιβαλλοντική νομοθεσία βασίζεται σε πάρα πολλές ειδικές διατάξεις, εμφανίζοντας μια πολυσχιδή πολυνομία, με αποτέλεσμα οι ποινές και να διαφέρουν για κάθε στοιχείο του περιβάλλοντος και να αποτυχαίνουν στη γενικοπροληπτική τους λειτουργία. Στις περισσότερες επίσης περιπτώσεις, η αξιόποινη συμπεριφορά καθορίζεται από τις διοικητικές αρχές (διοικητική παρακολουθηματική διαμόρφωση ποινικών διατάξεων). Πρόκειται για τεχνική νομοθέτηση, που δυσχεραίνει την ενότητα των νομικών (ποινικών) ρυθμίσεων και δημιουργεί ανασφάλεια δικαίου⁴⁵.

Ενδεικτικά αναφέρουμε το νόμο της 7^{ης} Ιουλίου 1976 σχετικά με τη μόλυνση της θάλασσας με απόβλητα. Σύμφωνα με το νόμο αυτό, όποιος εγκαταλείπει στη θάλασσα απαγορευμένες ουσίες, χωρίς την άδεια της αρμόδιας αρχής, τιμωρείται με ποινή φυλάκισης από 3 μήνες μέχρι 2 χρόνια και / ή με χρηματική ποινή από 10.000

44. Ο νόμος για την αστική ευθύνη σε περίπτωση ρύπανσης του περιβάλλοντος, ο umwelthg, ψηφίστηκε το 1990 και τέθηκε σε ισχύ την 1.1.1991. βλ. αναλυτικά ΛΥΤΡΑΣ Θ., Ο γερμανικός νόμος περί αστικής ευθύνης για ζημιές από τη ρύπανση του περιβάλλοντος, Περ. Δικ. 3/1997, σελ. 312 επ.

45. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ - ΜΠΕΚΑ Γ.: ό.π., σελ. 57.

έως 100.000 φράγκα. Μάλιστα οι ποινές αυτές διπλασιάζονται σε περίπτωση υποτροπής ενώ σύμφωνα με το άρθρ. 10 του ίδιου νόμου, προβλέπεται κατάσχεση του πλοίου ή αεροσκάφους ή οποιοδήποτε άλλο μηχανοκίνητου μέσου, που χρησιμοποιήθηκε στην απόρριψη των παραπάνω αποβλήτων⁴⁶.

Άξια αναφοράς είναι και η διάταξη του άρθρ. 407 του Ν. 84512/1984 ως προς την πρόβλεψη και **παρεπόμενων ποινών** στις περιπτώσεις μόλυνσης του νερού, από «εκκενώσεις» που έχουν ως αποτέλεσμα το θάνατο ψαριών ή τη βλάβη της αναπαραγωγικής τους ικανότητας. Στην περίπτωση αυτή απειλείται ποινή φυλάκισης από 2 μήνες έως 2 χρόνια και χρηματική ποινή μέχρι 120.000 φράγκα αλλά και η παρεπόμενη ποινή της δημοσίευσης της καταδικαστικής απόφασης! Αυτά τα μέτρα έχουν επίσης μεγάλη σημασία όσον αφορά την εγκληματικότητα των επιχειρήσεων στον τομέα του περιβάλλοντος⁴⁷. Ανάλογη ρύθμιση συναντάμε στην Ολλανδία (άρθρ. 7 ολλανδ. WSTG) και στην Ελβετία (άρθρ. 61).

3.3 Άλλες χώρες

Από μία σύντομη επισκόπηση στις διάφορες έννομες τάξεις, θα διαπιστώσει κανείς ότι δεν παρουσιάζεται ομοιομορφία ως προς τη σύλληψη του περιβαλλοντικού εγκλήματος, γενικά, ούτε φυσικά και ως προς το ειδικότερο περιεχόμενό του. Έτσι, άλλες νομοθεσίες εντάσσουν στο ίδιο κεφάλαιο με τα κλασικά κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα και τα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος (Πορτογαλία, Πολωνία, Η.Π.Α.), προϋποθέτοντας τη δημιουργία κοινού κινδύνου για τον άνθρωπο, άλλες τα συστηματοποιούν, όπως η Γερμανία, σε αυτόνομο κεφάλαιο (π.χ. η Σουηδία), χωρίς να το εξαρτούν από ανάλογη διακινδύνευση και άλλες, όπως η Γαλλία, τυποποιούν τις προσβολές αυτές, με ή χωρίς εξάρτηση από την επέλευση κοινού κινδύνου, εντάσσοντάς τα σ' έναν ή περισσότερους ειδικούς ποινικούς νόμους (Αγγλία, Βέλγιο, Δανία, Ιταλία, Ολλανδία, Ιρλανδία, Ελβετία, Ουγγαρία, Λουξεμβούργο)⁴⁸.

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η νομοθετική έκφραση, που επέτρεψε τη στοιχειοθέτηση των περιβαλλοντικών εγκλημάτων, εμφανίστηκε πρώτα

46. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ - ΜΠΕΚΑ Γ.: ό.π., σελ. 56.

47. ALBIN ESER: ό.π., σελ. 109.

48. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ - ΜΠΕΚΑ Γ.: ό.π., σελ. 73.

στις χώρες εκείνες που βρίσκονταν στο μεταβιομηχανικό στάδιο. Το ξεπέραςμα της εκβιομηχανοποίησης και η κοινωνική πίεση που ασκήθηκε, επέτρεψαν προφανώς τη σχετικοποίηση της εκμετάλλευσης των δυνατοτήτων του τεχνολογικού πολιτισμού, με την ποινικοποίηση των περιβαλλοντικών προσβολών, που άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα, αποτελούν μορφές διακινδύνευσης ή βλάβης της ανθρώπινης ζωής και υγείας.

Όσον αφορά τις παρεπόμενες ποινές και τις λοιπές παρεπόμενες συνέπειες, εντοπίζουμε σε διάφορες χώρες μια ποικίλη και πλούσια εικόνα, όπως για παράδειγμα τη δημοσίευση της καταδικαστικής απόφασης που συναντήσαμε στη Γαλλία. Σε πολλές χώρες έχει ανοίξει ο δρόμος για την αποκατάσταση της ζημιάς. Σε πολλές χώρες για παράδειγμα παρέχει και το ποινικό δίκαιο δυνατότητες συμψηφισμού της ζημιάς, όπως στην Ολλανδία, στην Πολωνία και στις Η.Π.Α, όπου δύναται να υποχρεωθεί ο παραβάτης σε φυσική αποκατάσταση ή σε αποζημίωση της βλάβης. Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η λύση που υιοθετήθηκε στη Νορβηγία: εάν επέλθει βλάβη του περιβάλλοντος τιμωρείται επιπλέον και η μη προβολή ή μη τήρηση ενός σχεδίου ληπτέων μέτρων⁴⁹.

Περαιτέρω μια σημαντική διεθνής τάση αποτελεί η συνεχώς αυξανόμενη θέσπιση κυρώσεων κατά των επιχειρήσεων. Οι κυρώσεις κατά των επιχειρήσεων χαρακτηρίζονται εν μέρει - όπως στην Πορτογαλία, Σουηδία και Ελβετία - τόσο ως ουσιαστικό άδικο όσο και ως παραβάσεις τάξεως. Στη Σουηδία όμως οι προϋποθέσεις επιβολής της κύρωσης για παραβάσεις τάξεως είναι σημαντικά μειωμένες: η εξατομίκευση του πράξαντα και περαιτέρω η αναγκαιότητα της ενοχής δεν υφίστανται. Συνεπώς σε πρώτο επίπεδο κυριαρχεί εδώ όχι τόσο η άποψη της εξατομικευμένης ποινικής μεταχείρισης όσο εκείνη μιας γενικής διαμόρφωσης συνείδησης. Αυτή η τάση των διαφορετικών προϋποθέσεων επιβολής της κύρωσης σύμφωνα με τα εκάστοτε νομοθετικά δεδομένα εμφανίζεται και στις δυο προαναφερόμενες χώρες: στην Ελβετία ισχύει ένα ιδιαίτερο είδος ευθύνης του κυρίου της επιχείρησης και στην Πορτογαλία ισχύει η υποχρέωση της απόδειξης της μη ενοχής, την οποία υπέχει η επιχείρηση⁵⁰.

49. Ο.π., σελ. 109.

50. Ο.π., σελ. 109 - 111

3.4 Το ενδιαφέρον της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Οι ιδρυτικές συνθήκες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων δεν προέβλεψαν ρητά την άσκηση εξουσιών ή τη ρύθμιση αρμοδιοτήτων σχετικά με το περιβάλλον. Ένας όμως από τους βασικούς στόχους της Κοινότητας ήταν, όπως διατυπώθηκε στο προοίμιο της Συνθήκης της Ε.Ο.Κ.: *‘‘Η σταθερή βελτίωση των όρων διαβίωσης και απασχόλησης των λαών της’’*.

Οι εξελίξεις όμως τόσο στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, όσο και στη διεθνή σκηνή, συνέβαλαν ώστε η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη να προσθέσει στην αρχική συνθήκη, κεφάλαιο με αυτοτελή τίτλο⁵¹, νομιμοποιώντας έτσι την ανάγκη κοινοτικής δράσης στον τομέα του περιβάλλοντος. Τρεις είναι βασικά οι στόχοι που επιδιώκονται, με την τροποποίηση της Ε.Ε.Π.:

(α) Η διατήρηση, προστασία και βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος,

(β) Η προστασία της υγείας των προσώπων,

(γ) Η συνετή και ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων.

Ένα βήμα πιο μπροστά, προς την κατεύθυνση της ολοκληρωμένης περιβαλλοντικής προστασίας έφερε την Ε.Ε. η Συνθήκη του Μάαστριχτ.

Η νέα συνθήκη περιέχει σειρά διατάξεων που προσδίδουν νέα διάσταση στην μέριμνα για το περιβάλλον. Σε επίπεδο αρχών το άρθρ. 2 της Συνθήκης ορίζει ότι η Κοινότητα έχει μεταξύ άλλων ως αποστολή *«τη σεβόμενη το περιβάλλον ανάπτυξη»*⁵².

Πέρα όμως από τις διατάξεις για την περιβαλλοντική πολιτική στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζει και η διάταξη του άρθρου 130 Ρ παρ.1, με την οποία αναγνωρίζεται η ευθύνη της Ένωσης έναντι του κόσμου γενικότερα και τίθεται ως στόχος η προώθηση μέτρων για την αντιμετώπιση παγκόσμιων ή περιφερειακών περιβαλλοντικών προβλημάτων. Προς επίτευξη του στόχου αυτού η παρ. 4 του ιδίου άρθρου, προτρέπει την Ένωση και τα κράτη μέλη σε συνεργασία με τρίτες χώρες και διεθνείς οργανισμούς.

Με τη συνθήκη του Άμστερνταμ, ο συντακτικός κοινοτικός νομοθέτης παρουσιάζεται αποφασισμένος «να διέλθει του Ρουβικώνα», χειραφετώντας – τουλάχιστον σε επίπεδο αρχών - την προστασία του περιβάλλοντος από οικονομικές και εμπορικές επιδιώξεις. Ενώ μετά το Μάαστριχτ γινόταν λόγος για *«σεβόμενη το*

51. Άρθρ. 25 Ε.Ε.Π., που προσθέτει στην αρχική Συνθήκη κεφάλαιο με τον τίτλο *‘‘Περιβάλλον’’* με τα άρθρ. 130 Π, 130 Ρ και 130 Σ.

52. Εξειδίκευση της γενικής αυτής αρχής, προσφέρει το άρθρ. 130 Ρ.

περιβάλλον ανάπτυξη», στο Άμστερνταμ αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά ότι η Κοινότητα έχει αυτόνομη αποστολή να προάγει «**υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος**»⁵³. Η διατύπωση αυτή παραπέμπει στα Συντάγματα κρατών μελών στα οποία η προστασία του περιβάλλοντος έχει αναχθεί σε κοινωνικό δικαίωμα.

Παράλληλα, η συνθήκη του Άμστερνταμ ανύψωσε την ιδέα της συσσωμάτωσης της «οικολογικής» παραμέτρου στη γενικότερη κοινοτική δράση σε μια θεμελιώδη κοινοτική αρχή⁵⁴. Από την διάταξη αυτή συνάγεται, πρώτον, ότι το αγαθό του περιβάλλοντος είναι συνεφασμένο και άρρηκτα δεμένο με την ποιοτική του προστασία και δεύτερον, ότι η υποχρέωση διασφάλισης «υψηλής προστασίας» προάγεται σε θεμελιώδη αρχή του κοινοτικού δικαίου.

Αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι εάν ο κοινοτικός δικαστής κληθεί να εκτιμήσει κατά πόσον ένας κανόνας ή μια ατομική πράξη των κοινοτικών οργάνων που αφορούν το περιβάλλον, συνάδουν με το πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο, μπορεί να εξετάσει πλέον τα ποιοτικά άκρα όρια της διακριτικής ευχέρειας των οργάνων αυτών. Σε κάθε περίπτωση, η εξουσία αυτή φαίνεται να παρέχεται για τον έλεγχο της νομιμότητας των κανόνων που λαμβάνονται δυνάμει του άρθρ. 95 (100^A) της Συνθήκης, στο πλαίσιο της ειδικής διαδικασίας που εισάγει το άρθρο αυτό. Σύμφωνα με τη νέα διατύπωση της παρ. 3 του άρθρ. 95, η επιτροπή οφείλει, όταν αναζητεί το υψηλό επίπεδο προστασίας για το περιβάλλον, να λαμβάνει ιδίως υπόψη «*όσες εξελίξεις βασίζονται σε επιστημονικά δεδομένα*». Η ίδια ειδική δέσμευση βαρύνει τα κοινοτικά όργανα και στο πλαίσιο της άσκησης των αρμοδιοτήτων τους δυνάμει των άρθρων 174 επόμενα (πρώην άρθρα 130P επόμενα), στο μέτρο που οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη «*τα διαθέσιμα επιστημονικά και τεχνικά δεδομένα*». Η αναγνώριση του αυξημένου τεχνικού χαρακτήρα της περιβαλλοντικής πολιτικής ως στοιχείου για

53. Όντως διαφέρει μια διατύπωση σύμφωνα με την οποία οικονομική πολιτική απλώς «αποβλέπει» σε υψηλό επίπεδο προστασίας η οποία υπήρχε στη Συνθήκη του Μάαστριχτ, από εκείνη του Άμστερνταμ σύμφωνα με την οποία η επίτευξη του επιπέδου αυτού συνιστά «αποστολή» της Κοινότητας.

54. Η υποχρέωση αυτή μεταφέρεται από το άρθρο 130 P στο πρώτο μέρος της Συνθήκης Ε.Κ. και στο άρθρ. 6 (30) αυτής, διατυπώνεται δε ως εξής: «οι απαιτήσεις της περιβαλλοντικής προστασίας πρέπει να ενταχθούν στον κανονισμό και την εφαρμογή των κοινοτικών πολιτικών και δράσεων...»

την ποιοτική της αξιολόγηση μπορεί να μεταφραστεί σε ειδικότερες υποχρεώσεις των κοινοτικών οργάνων, δικαστικώς αντιτάξιμες σε αυτά. Δεν μπορεί ενδεχομένως να αποκλειστεί η πιθανότητα της αμφισβήτησης, ενώπιον του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, της νομιμότητας μιας κοινοτικής πράξης που περιλαμβάνει ρυθμίσεις αντίθετες προς τα πορίσματα της επιστήμης και τους τεχνικούς κανόνες οι οποίοι εξασφαλίζουν υψηλό επίπεδο προστασίας για το περιβάλλον.

Η παραπάνω αισιόδοξη συλλογιστική έχει βεβαίως και τα όριά της. Η αναγνώριση του τεχνικού χαρακτήρα του ρυθμιστικού αντικειμένου ενός κανόνα δικαίου εξασθενεί δίχως άλλο τη δυνατότητα ερμηνείας και εφαρμογής του από το δικαστή⁵⁵. Ίσως λοιπόν για κάποιο από τους λόγους αυτούς να μην διαγράφηκε από το κείμενο της Συνθήκης του Άμστερνταμ το συντηρητικό της παρελθόν όπως αυτό περιγράφεται στην ανάλυση που ακολουθεί.

Η βασική αδυναμία του κοινοτικού δικαίου του περιβάλλοντος εντοπίζεται κυρίως σε δύο σημεία. **Πρώτον**, στη διαδικασία με την οποία λαμβάνεται ο κοινοτικός περιβαλλοντικός κανόνας: το κοινοτικό δίκαιο του περιβάλλοντος παρουσιάζει μια διαδικαστική ασάφεια, η οποία καταλήγει στη δημιουργία δυο αντίρροπων τάσεων στο εσωτερικό του. Όπως προαναφέρθηκε, οι κανόνες του κοινοτικού δικαίου που αφορούν το περιβάλλον λαμβάνονται είτε δυνάμει μιας διαδικασίας η οποία αποσκοπεί αποκλειστικά στη διασφάλιση του εννόμου αυτού αγαθού, είτε στο πλαίσιο λήψης μέτρου εναρμόνισης χάριν της κοινής αγοράς, οπότε έμμεσα και καταχρηστικά μόνο εμπίπτουν στο πεδίο του κοινοτικού περιβαλλοντικού δικαίου. Η δυνατότητα θέσπισης κοινών περιβαλλοντικών κανόνων, έστω και στο πλαίσιο της προσπάθειας εναρμόνισης των εθνικών νομοθεσιών χάριν της εσωτερικής αγοράς, μέσα από μια διαδικασία διαφορετική από εκείνη που έχει

55. Υποστηρίζεται η άποψη ότι δεν είναι τυχαίο ότι παρά την προοδευτική διάθεση που επέδειξε στη Διάσκεψη του Άμστερνταμ, ο συντακτικός κοινοτικός νομοθέτης δεν έθεσε ως αποστολή της κοινότητας ή ως υποχρέωση των κοινοτικών αγαθών τη διασφάλιση του «υψηλότερου» δυνατού επιπέδου περιβαλλοντικής προστασίας. Ίσως λοιπόν οι συντάκτες της Συνθήκης να αντιμετωπίζουν με κάποιο φόβο το ενδεχόμενο της εφαρμογής των διατάξεων που παρατέθηκαν παραπάνω με τόσο αυστηρό τρόπο, ώστε το περιβάλλον να γίνει εμπόδιο στην ανάπτυξη των άλλων πολιτικών της κοινότητας. Βλ. αναλυτικά ΔΕΛΛΗΣ Γ., Το περιβάλλον ως στοιχείο της κοινοτικής έννομης τάξης και η Συνθήκη του Άμστερνταμ, Περ. Δικ. 3/1997, σελ. 295 επ.

ταχθεί ειδικώς για την άσκηση της περιβαλλοντικής πολιτικής⁵⁶, είναι εκ πρώτης όψεως αντίθετη προς τις γενικές αρχές για την προστασία του περιβάλλοντος, όπως αυτές διατυπώθηκαν μετά το Άμστερνταμ. Επιπλέον, η πρακτική χρησιμότητα του άρθρ. 95 θα έπρεπε να τεθεί υπό αμφισβήτηση από τη στιγμή που η αρχή της ενσωμάτωσης, όπως κατοχυρώνεται με το άρθρ. 6 της Συνθήκης Ε.Κ, προάγεται στην κορυφή της πυραμίδας του κοινοτικού δικαίου και καλύπτει το σύνολο των αρμοδιοτήτων που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με το περιβάλλον. Η διατήρηση της διαδικασίας του άρθρ. 100^A της Συνθήκης του Μάαστριχτ και μετά τη σύνοδο του Άμστερνταμ⁵⁷ συνιστά πλεονασμό και στην πραγματικότητα περιορίζει το πεδίο εφαρμογής της βασικής διαδικασίας των άρθρ. 174 επ. για την παραγωγή των κανόνων δικαίου που αφορούν αποκλειστικά τη διατήρηση του περιβάλλοντος⁵⁸.

Δεύτερον, στα όργανα που είναι αρμόδια να υλοποιήσουν το εν λόγω δίκαιο: αντίθετα προς τα όσα ισχύουν στις εθνικές έννομες τάξεις – όπου το μονοπώλιο της ρυθμιστικής δράσης ανήκει στους δημόσιους εθνικούς φορείς - στο επίπεδο του κοινοτικού δικαίου τίθεται το ζήτημα της χάραξης των πεδίων δράσης ανάμεσα στα κοινοτικά όργανα και τα κράτη μέλη. Εν ολίγοις, και μετά τη νέα τροποποίηση της Συνθήκης διατηρήθηκαν τα δυο βασικά όρια στην ανάπτυξη ενός αυτόνομου και πλήρους κοινοτικού δικαίου του περιβάλλοντος τα οποία υφίστανται μέχρι σήμερα⁵⁹. Τα κράτη μέλη μπορούν να επικαλεσθούν την αρνητική διάσταση της αρχής της επικουρικότητας για να παρεμποδίσουν την ανάπτυξη δράσης της Επιτροπής στον τομέα του περιβάλλοντος, με το σκεπτικό ότι οι ενέργειες σε εθνικό επίπεδο

56. Άρθρ. 174 επ. της Συνθήκης, για τα οποία έγινε λόγος παραπάνω.

57. Άρθρ. 95 της Συνθήκης.

58. Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Δελλής, το πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο του περιβάλλοντος πάσχει σήμερα από διχασμό προσωπικότητας. Οι διατάξεις της Συνθήκης αποκρυσταλλώνουν με τρόπο αντιφατικό δυο διαφορετικές φιλοσοφίες για το ρόλο της περιβαλλοντικής προστασίας στην κοινοτική έννομη τάξη. Η εγγενής αυτή αντίφαση της Συνθήκης οφείλεται στο γεγονός ότι η νέα τάση στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, με την οποία προωθείται η αναβάθμιση της περιβαλλοντικής προστασίας στην ιεραρχία των ευρωπαϊκών προτεραιοτήτων, δεν έχει καταφέρει να εξοβελίσει τα δεδομένα του παρελθόντος. Μοιραία συνυπάρχει με την «οικονομιστική» παραδοσιακή σύλληψη του κοινοτικού φαινομένου, παρά τον οικονομικό αποχαρακτηρισμό της Συνθήκης και τη μετάλλαξη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σε μια ένωση με γενικό αντικείμενο. Βλ. ΔΕΛΛΗΣ Γ.: ό.π., σελ. 307.

59. Άρθρ. 95 της Συνθήκης Ε.Ε.

επαρκούν για την αντιμετώπιση των ειδικών ζητημάτων ή ότι η διαμόρφωση κοινοτικής πολιτικής δεν συνιστά ποιοτικά ανώτερη ρυθμιστική παρέμβαση. Δύναται ακόμη να στηριχθούν στη θετική διάσταση της αρχής της επικουρικότητας, όπως υλοποιείται στις επιμέρους διατάξεις της Συνθήκης, για να παραγκωνίζουν σε εθνικό επίπεδο ένα κοινοτικό μέτρο εναρμόνισης που σχετίζεται με τη διασφάλιση του περιβάλλοντος. Μετά το Άμστερνταμ περιορίστηκε, ωστόσο, δραστικά η ευχέρεια των κρατών μελών να διαφοροποιήσουν τη στάση τους, σε εθνικό επίπεδο, από μέτρο εναρμόνισης που στοχεύει στην εγκαθίδρυση και τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς.

Τέλος, χαρακτηριστική είναι η απόφαση της 13/09/2003 του ΔΕΚ στην υπόθεση C-176/ 2003, η οποία μας φέρνει αντιμέτωπους με **το ζήτημα της ποινικής αρμοδιότητας της Ε.Ε.** Στα πλαίσια της υπόθεσης αυτής, η επιτροπή αμφισβήτησε την εκ μέρους του Συμβουλίου επιλογή του άρθρ. 34 Ε.Ε, σε συνδυασμό με τα άρθρ. 29 και 31 στοιχ. σ' Ε.Ε, ως νομική βάση των άρθρ. 1 έως 7 της Απόφασης Πλαίσιο 2003/80/ΔΕΥ για την προστασία του περιβάλλοντος μέσω του ποινικού δικαίου, υποστηρίζοντας ότι ο σκοπός και το περιεχόμενο της ως άνω Απόφασης Πλαίσιο εμπίπτει στις κοινοτικές αρμοδιότητες στον τομέα του περιβάλλοντος, όπως αυτές προβλέπονται στα άρθρ. 3 παρ. 1 στοιχ. λ' και 174 έως 176 Ε.Κ. Το ΔΕΚ, με αφορμή αυτή την προσφυγή της επιτροπής κατά του Συμβουλίου, έκρινε ότι αρμοδιότητα λήψης των καταλλήλων αποτελεσματικών, αποτρεπτικών και αναλογικών μέτρων (των ποινικών μη εξαιρουμένων) για την υλοποίηση ενός κοινοτικού στόχου, όπως εν προκειμένω η προστασία του περιβάλλοντος, έχει η Ευρωπαϊκή Κοινότητα και όχι η Ευρωπαϊκή Ένωση. Η επιλογή, επομένως, της θέσπισης ποινικών κυρώσεων με νομικό μέσο του τρίτου Πυλώνα, ήτοι με την Απόφαση - Πλαίσιο 2003/80/ΔΕΥ για την προστασία του περιβάλλοντος μέσω του ποινικού δικαίου και όχι με πρωτοπυλωνικό τέτοιο μέσο (οδηγία), συνιστά νόσφιση εκ μέρους της Ένωσης των ποινικών αρμοδιοτήτων της Κοινότητας και παραβιάζει τη Συνθήκη, με συνέπεια την ακύρωση της πιο πάνω Απόφασης - Πλαίσιο⁶⁰.

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι ακόμη και η Νομική Υπηρεσία του Συμβουλίου της Ε.Ε. είχε εξ αρχής υποστηρίξει ότι η Απόφαση - Πλαίσιο για την προστασία του

60. Η απόφαση αυτή του ΔΕΚ παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και για το λόγο, ότι αφήνει το περιθώριο προσφυγής για ακύρωση παρεμφερών νομικών μέσων που έχουν ήδη υιοθετηθεί και βεβαίως, θέτει υπό αναθεώρηση τα εκκρεμή σχετικά κείμενα.

περιβάλλοντος μέσω του ποινικού δικαίου έπρεπε να καταταμηθεί σε δυο εργαλεία, ήτοι σε ένα του Πρώτου Πυλώνα (οδηγία) και σε ένα του τρίτου (Απόφαση - Πλαίσιο), προκειμένου να αποφευχθεί ο γνωστός σκόπελος της εξισορρόπησης των ποινικών αρμοδιοτήτων Κοινότητας και Ένωσης, κατά την οικεία ήδη από πλειάδα παρεμφερών περιπτώσεων πρακτική⁶¹. Το δικαστήριο με αφορμή τα παραπάνω επικύρωσε τα επιχειρήματα που προέβαλε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι δηλαδή μόνη η Κοινότητα έχει την αρμοδιότητα να λάβει τα κατάλληλα μέτρα - μεταξύ των οποίων και ποινικά - για την εξυπηρέτηση ενός κοινοτικού σκοπού, καθώς η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση δεν διαθέτει κατάλληλη νομική βάση, που να επιτρέπει την ανάληψη συναφούς δράσης υπό το πλαίσιο της διακυβερνητικής συνεργασίας. Κατά συνέπεια, παρεισφρόντας η Ευρωπαϊκή Ένωση στη σφαίρα των ποινικών αρμοδιοτήτων της Κοινότητας, παραβιάζει τη Συνθήκη και είναι άκυρα τα νομικά μέσα που υιοθέτησε (Αποφάσεις - Πλαίσιο)⁶².

61. Μπορούν εδώ να αναφερθούν οι περιπτώσεις της πρότασης οδηγίας για την ποινική προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Κοινότητας (OJ C 240, 28.8.2001), της πρότασης οδηγίας για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας (έγγραφο του Συμβουλίου 6777/2003, άρθρ. 20), της Απόφασης - Πλαίσιο για την ενίσχυση του ποινικού πλαισίου για την πρόληψη της υποβοήθησης της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής (OJ L328, 5.12.2002), της προσφάτως υιοθετηθείσας Οδηγίας 2005/35/EK σχετικά με τη ρύπανση από πλοία και τη θέσπιση κυρώσεων για παραβάσεις και της Απόφασης - Πλαίσιο 2005/667/ΔΕΥ για την ενίσχυση του ποινικού πλαισίου καταστολής της ρύπανσης από πλοία (OJ L255, 30.09.2005).

62. βλ. σχετικά ΖΗΜΙΑΝΙΤΗΣ Δ.: Ποινική αρμοδιότητα Ε.Ε, παρατηρήσεις στην υπόθεση C-176/2003, Ποιν.Δικ. 11/2005, σελ. 1291 επ. και ΜΟΥΖΑΚΗ Δ.: Επί της ποινικής αρμοδιότητας των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, Ποιν. Χρον. 2004, σελ. 485 επ.

4. ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ ΤΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ;

Ήδη, μετά την σύντομη επισκόπηση της ελληνικής και ξένης νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος, ερχόμαστε αντιμέτωποι με ένα κρίσιμο ερώτημα: *είναι χρήσιμη η προσφυγή στο ποινικό δίκαιο για την προστασία του περιβάλλοντος;*

Όπως έχει αναφερθεί, η προστασία του περιβάλλοντος ανάγεται σε υποχρέωση του κράτους μετά τη ρητή καθιέρωση στο Σύνταγμα. Η εκπλήρωση της συνταγματικής επιταγής στη νομοθετική πρακτική προϋποθέτει βέβαια την ένταξη της περιβαλλοντικής προστασίας στις θεμελιώδεις κατευθυντήριες του κεντρικού σχεδιασμού της πολιτικής του κράτους. Από την άλλη πλευρά όμως, στη σύγχρονη εποχή οι προσβολές κατά του περιβάλλοντος συνδέθηκαν αναπόσπαστα με τη ραγδαία τεχνολογική και οικονομική αναβάθμιση της κοινωνικής ζωής. Με την έννοια μάλιστα αυτή, η υποβάθμιση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος εμφανίζεται σήμερα ως άμεσο παρακολούθημα μιας συνειδητής πολιτικής επιλογής στις αναπτυσσόμενες κοινωνίες.

Το ποινικό δίκαιο, ως ειδικότερος δικαιοϊκός κλάδος, ακολουθεί με ανάλογους ρυθμούς τις εξελίξεις, που καταγράφονται στη δομή του κοινωνικοπολιτικού συστήματος και επηρεάζουν τη λειτουργία των νομικών κανόνων. Κατά συνέπεια οι κυρίαρχες τάσεις, προτεραιότητες και επιλογές που συγκροτούν τα θεμελιώδη στοιχεία του σύγχρονου κράτους ενσωματώνονται στους αντεγκληματικούς του προσανατολισμούς μέσω της νομοθετικής λειτουργίας και αποτυπώνονται στους ποινικούς κανόνες⁶³. Εύλογα λοιπόν ο καθηγητής Παπανεοφύτου θεωρεί ότι και στο πεδίο της προστασίας του περιβάλλοντος τα περιθώρια χρησιμοποίησης του ποινικού οπλοστασίου, που παρέχει στο κράτος τα ισχυρότερα μέσα καταναγκασμού (τις ποινικές κυρώσεις) για την καταστολή των περιβαλλοντικών προσβολών στενεύουν σημαντικά, αφού η δραστική ανάπτυξή του συναντά τους φραγμούς που επιβάλλουν τα συμφέροντα της οικονομίας. Η άποψη αυτή θα λέγαμε ότι επιβεβαιώνεται και στο άρθρ. 1 του Ν. 1650/86 «Για την προστασία του περιβάλλοντος» όπου ο ίδιος ο νομοθέτης «ομολογεί» ότι βασικός στόχος του νόμου αυτού είναι και η προώθηση

63. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ζητήματα βελτίωσης και συστηματικής συγκρότησης της ποινικής νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος, ό.π., σελ. 407.

της ισόρροπης ανάπτυξης και μέσα από την ορθολογική διαχείριση του περιβάλλοντος.

Παράλληλα, ας μην ξεχνάμε ότι στο βαθμό που η έννομη τάξη υποστηρίζει, προωθεί και ιεραρχεί ως ισοδύναμο, σε επίπεδο συνταγματικής προστασίας, το αγαθό της οικονομικής ανάπτυξης προς τα άλλα ατομικά ή κοινωνικά αγαθά, δημιουργείται για τον πολίτη, ως υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που απορρέουν από το Σύνταγμα και τους νόμους του κράτους, ένα αντίστοιχο καθήκον ανοχής των κινδύνων που παράγονται από τις νομότυπες μορφές οικονομικών λειτουργιών. Έτσι, η τήρηση των προβλεπόμενων από τη νομοθεσία όρων και περιορισμών ίδρυσης και λειτουργίας επικίνδυνων τεχνικών εγκαταστάσεων και βιομηχανιών, λ.χ. βιομηχανιών παρασκευής τοξικών ουσιών, τεχνικών εγκαταστάσεων υψηλού κινδύνου ή μονάδων ρυπογόνων παραγωγικών διαδικασιών, κατοχυρώνει το δικαίωμα άσκησης των επιβλαβών δραστηριοτήτων. Με την τήρηση συνεπώς των νομίμων διαδικασιών εξασφαλίζεται η εξυπηρέτηση και προώθηση των επιχειρηματικών συμφερόντων της ιδιωτικής οικονομίας και των σκοπών της ανάπτυξης. Παράλληλα, δεσμεύεται ο κοινωνός του δικαίου σε ανοχή των τεχνολογικών κινδύνων που προέρχονται από τη δράση του ιδιωτικού τομέα, τους οποίους η πολιτεία πλέον, μέσω των ρυθμιστικών διατάξεών της, νομιμοποιεί (επιτρέπει)⁶⁴.

Είναι αναμφισβήτητο ότι κατά την ποινικοποίηση των συμπεριφορών ο νομοθέτης δεν είναι κυρίαρχος, αλλά δεσμεύεται, όχι μόνο επειδή θα πρέπει να ποινικοποιούνται μόνον ορισμένες συμπεριφορές, αλλά και γιατί, αν οι ποινικές προβλέψεις δεν πληρούν ορισμένους βασικούς όρους οφείλουν να παραμένουν ανεφάρμοστες ως αντισυνταγματικές, δεδομένου ότι ο ποινικός νομοθέτης περιορίζεται από το ίδιο το Σύνταγμα (άρθρ. 2 παρ. 1, άρθρ. 5 παρ. 2)⁶⁵. Έτσι, πριν οδηγηθεί ο νομοθέτης στην ποινικοποίηση ορισμένης συμπεριφοράς, οφείλει να διαπιστώσει αν υπάρχει βιοτικό αγαθό άξιο προστασίας για το κοινωνικό σύνολο, αν αυτό προσβάλλεται ή βρίσκεται σε κίνδυνο και τρίτον αν οι προσβολές αυτές παρουσιάζουν εκείνο το ελάχιστο όριο κοινωνικής επικινδυνότητας, που είναι αναγκαίο ώστε η νομική προστασία να εκτείνεται και στο χώρο του ποινικού δικαίου,

64. Ό.π., σελ. 83-84.

65. ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ Ν.: Ποινικόν δίκαιον, Γενικό Μέρος Ι, εκδ. ΑΝΤ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα – Κομοτηνή 1993, σελ. 4.

δεδομένου ότι το ποινικό δίκαιο εμφανίζεται ως *ultimum refugium*⁶⁶.

Πράγματι, σε σχέση με τις προσβολές του περιβάλλοντος είναι κοινή διαπίστωση ότι πρόκειται για βιοτικό αγαθό άξιο προστασίας. Τη σύγχρονη εποχή και πρωτίστως στους τομείς, που δέχονται το κύριο βάρος των αρνητικών επιπτώσεων της τεχνοοικονομικής εξέλιξης, η χρησιμότητα του ποινικού δικαίου ως μέσου της παρεμβατικής πολιτικής του κράτους αποκτά το χαρακτήρα αδήριτης ανάγκης και τούτο γιατί οι πολυποίκιλοι, διακλαδούμενοι, ιδιαίτερης έντασης και μαζικών διαστάσεων κίνδυνοι που δημιουργούν και ενεργοποιούν οι σύγχρονες εφαρμογές της τεχνολογίας στρέφονται κατά εννόμων αγαθών κεφαλαιώδους σημασίας για τον άνθρωπο (για το λόγο αυτό επισημάνθηκαν με ιδιαίτερη έμφαση κάποιοι από τους κινδύνους αυτούς στην Εισαγωγή της παρούσας). Στο βαθμό λοιπόν που η *‘‘προστατευτική των εννόμων αγαθών λειτουργία’’* εξακολουθεί να είναι η πρωταρχική αποστολή του ποινικού δικαίου, αυτή που αποτελεί και το λόγο ύπαρξης του, οι ποινικοί κανόνες καταλαμβάνουν δεσπόζουσα θέση μεταξύ των μηχανισμών που αναπτύσσει το κράτος για τη προστασία των παραπάνω αγαθών από τους τεχνολογικούς κινδύνους. Ενόψει μάλιστα της στιγματιστικής λειτουργίας της ποινής, της επίδρασης της δηλαδή στο κοινωνικό και πολιτιστικό status του καταδικασθέντος εν προκειμένω για εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος, στην εν γένει βιοτική του εξέλιξη⁶⁷, εγκαθίσταται σαφές ότι οι ποινικές κυρώσεις έχουν πολύ μεγαλύτερο αντικείμενο από ό,τι οι διοικητικές. Αρκεί βέβαια οι ποινικές κυρώσεις να είναι οι κατάλληλες (με παράλληλη εξέταση του θεσμού της μετατροπής των ποινών). Διότι, όπως εύστοχα έχει επισημανθεί, η εικόνα ενός ποινικού δικαίου, που αντιδρά ακόμη και στον κίνδυνο αφανισμού της ανθρωπότητας (λ.χ. εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος σε βαθμό οικολογικής καταστροφής) με χρηματικές ποινές και διοικητικές κυρώσεις μόνο απογοήτευση μπορεί να προκαλέσει στους κοινωνούς του δικαίου⁶⁸.

Παράλληλα με την ποινικοποίηση της προσβολής αγαθών, όπως το περιβάλλον, το ποινικό δίκαιο καλλιεργεί την ιδέα της δικαιοσύνης και καταξιώνεται

66. Ο.π., σελ.53.

67. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ Αγ., Ποινικό δίκαιο και ποινικό δόγμα υπό το πρίσμα των σύγχρονων αξιώσεων προστασίας από τους κινδύνους της τεχνολογικής εξέλιξης, Ποιν. Χρον. ΜΗ', σελ. 849-869.

68. ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ Ν.: ό.π., σελ. 19.

ως σημαντικός παράγων κοινωνικής διαπαιδαγώγησης⁶⁹. Τέλος, ένας ακόμη λόγος υπέρ του ενδεδειγμένου της προσφυγής στο ποινικό δίκαιο είναι ότι αυτό και μόνο παρέχει τις εγγυήσεις για την ίση εφαρμογή του νόμου, την αποφυγή αυθαιρεσιών κρατικών οργάνων και την προάσπιση των ατομικών δικαιωμάτων των πολιτών⁷⁰.

Είναι γεγονός ότι στη μέχρι σήμερα βραχύβια ιστορία της συστηματικής διαμόρφωσης και εξέλιξης του δικαίου του περιβάλλοντος, το ποινικό δίκαιο έχει πενιχρή συμβολή. Όπως ήδη έχει καταστεί σαφές από τη σύντομη επισκόπηση της ελληνικής νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος στο 2^ο κεφάλαιο της παρούσης, οι διατάξεις που περιέχουν ποινικές κυρώσεις με αντικείμενο προστασίας το περιβάλλον και όχι τη ζωή ή την υγεία του ανθρώπου, είναι δυσανάλογα περιορισμένες και επιεικούς, κατά κανόνα, χαρακτήρα. Έτσι, από μερίδα της θεωρίας αμφισβητείται η αποτελεσματικότητα της νομοθεσίας περί της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος ως του σχετικά ενδεδειγμένου μέσου, ενώ το αντίστοιχο θεσμικό πλαίσιο χρεώνεται συνακόλουθα στην κατηγορία των καλούμενων «συμβολικών ποινικών νόμων»⁷¹.

4.1 Και οι δυσχέρειες που αναφέρονται από την προσφυγή στο ποινικό δίκαιο για την προστασία του περιβάλλοντος

Έχοντας κάνει λόγο για την αναγκαιότητα και την αποτελεσματικότητα της ποινικής νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο νομοθέτης στην επιλογή αυτή έρχεται αντιμέτωπος με ορισμένες σημαντικές δογματικές και αντικειμενικές δυσχέρειες, που δημιουργούν σοβαρά εμπόδια στη δραστική παρέμβαση του ποινικού δικαίου στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, εκτός του γεγονότος ότι τέτοιες αξιόποινες προσβολές συχνά δεν γίνονται καν άμεσα αντιληπτές, αλλά προσδιορίζονται μόνο με τεχνικά μέσα, επιπλέον και ο εντοπισμός του εκάστοτε συγκεκριμένου δράστη προσκρούει επίσης σε σημαντικές δυσκολίες, ειδικά στις περιπτώσεις εκείνες, όπου οι αξιόποινες

69. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ποινικό Δίκαιο – Ελευθερία - Κράτος Δικαίου, τιμητικός τόμος για τον Γ.Α ΜΑΓΚΑΚΗ., εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα –Κομοτηνή 1999.

70. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ Σ.: ό.π., σελ. 34.

71. ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΣ Ν.: Ποινική προστασία του περιβάλλοντος: δογματική θεμελίωση και σύνθεση της προβληματικής της, Ποιν. Χρον. ΜΔ', σελ. 140.

προσβολές συμβαίνουν σε περιοχές με πολλές παράλληλες λειτουργούσες βιοτεχνικές ή βιομηχανικές επιχειρήσεις.

Αλλά ακόμη και εκεί, όπου ο εντοπισμός του δράστη μιας αξιόποινης κατά του περιβάλλοντος συμπεριφοράς καθίσταται δυνατός, είναι συχνά ανέφικτη η απόδειξη **της αιτιώδους συνάφειας** ανάμεσα στη ζημιογόνο πράξη και ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα, αφού το τελευταίο αυτό δεν είναι πάντοτε άμεσα ορατό, αλλά μπορεί να επισυμβεί και μετά από πολλά χρόνια ως βαρεία και ανίατη λ.χ. βλάβη της ανθρώπινης υγείας. Ενώ, το ίδιο αυτό αποτέλεσμα συχνά δεν αποτελεί παρά το προϊόν μιας παράλληλης αξιόποινης δραστηριότητας διαφόρων φορέων, δηλαδή μιας ταυτόχρονης ή αλληλοδιαδοχής επενέργειας πολλών ομόροπων προσβολών κατά του περιβάλλοντος⁷².

Τα πράγματα περιπλέκονται ακόμη περισσότερο σε ότι αφορά τις κλασικές αρχές του καταλογισμού, ενόψει του ότι δεν νοείται στην ελληνική έννομη τάξη **ποινική ευθύνη των νομικών προσώπων**. Και τούτο διότι η απονομή ποινικής ευθύνης με το κλασικό πρότυπο της ατομικής ενοχής, όταν ο κύριος όγκος των αξιόποινων συμπεριφορών στον διαρκώς διευρυνόμενο χώρο των κινδυνόγων για το περιβάλλον τεχνικοοικονομικών διαδικασιών εμφανίζεται ως το αποτέλεσμα της δραστηριότητας νομικών προσώπων, περιορίζει σε μεγάλο βαθμό τη δυνατότητα ανάπτυξης των μηχανισμών προστατευτικής παρέμβασης του ποινικού δικαίου σε όλο σχεδόν το φάσμα των εστιών προέλευσης των τεχνολογικών κινδύνων⁷³. Ακόμη όμως και αν επρόκειτο να καμφθούν οι σοβαρές επιφυλάξεις που συνδέονται με τη δομή του ποινικού δογματικού μας οικοδομήματος, η επιβολή κυρώσεων σε βάρος μεγάλων οικονομικών μονάδων, που ενεργούν με τη μορφή νομικών προσώπων και προβαίνουν σε αξιόποινες προσβολές του περιβάλλοντος, θα παρέμενε δυσχερής και αμφίβολης αποτελεσματικότητας και τούτο για δύο λόγους: **(α)** ακόμη και στην περίπτωση αυτή εμφιλοχωρεί το φαινόμενο της εμφάνισης ως υπαιτίου-φυσικού αυτουργού της παράβασης ενός οποιαδήποτε υπαλλήλου-«αχυρανθρώπου» της επιχείρησης, σε βάρος του οποίου η επιμέτρηση της ποινής, αν γίνει σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 80 ΠΚ θα οδηγήσει στην επιβολή δυσαναλόγως μικρής ποινής.

72. ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΣ Ν.: ό.π., σελ. 129-130.

73. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ποινικό δίκαιο και ποινικό δόγμα υπό το πρίσμα των σύγχρονων αξιώσεων προστασίας από τους κινδύνους της τεχνολογικής εξέλιξης, Ποιν. Χρον. ΜΗ', σελ. 849-869.

Επιπλέον η καταδίκη ενός νομικού προσώπου ή ενός φυσικού προσώπου δεν θα πρέπει να απαλλάσσει τους ατομικά υπεύθυνους - στελέχη από το βάρος της ατομικής ποινικής ευθύνης. **(β)** Παράλληλα έχει εκφραστεί και ο κίνδυνος για επιλεκτικές ποινικές διώξεις, αφού η αντιπεριβαλλοντική δραστηριότητα των μεγάλων οικονομικών μονάδων χαρακτηρίζεται συνήθως ως δυσάρεστο παρακολούθημα και αναπόφευκτο τίμημα για την αναγκαία ανάπτυξη και πρόοδο αλλά και γιατί οι τελευταίες καταφέρνουν να ξεφεύγουν από τον έλεγχο μέσα από τη διαρκή εκμετάλλευση συναφών δυνατοτήτων (αλλαγή νομικής μορφής και εμπορικής επωνυμίας, πτωχεύσεις κ.λ.π.) με αποτέλεσμα να είναι πιο πιθανόν να τιμωρηθούν τα φυσικά πρόσωπα ή οι μικρές επιχειρήσεις⁷⁴.

Τέλος, οι ποινές περιουσιακού χαρακτήρα σε τέτοιες μεγάλες οικονομικές επιχειρήσεις, δεν φαίνεται να πληρούν τους σκοπούς τους εφόσον ενσωματώνονται στα έξοδα της επιχείρησης και τελικά πληρώνονται από τα θύματα των τεχνολογικών κινδύνων, τους καταναλωτές ή πλήττουν και τους εργαζόμενους στο νομικό πρόσωπο, ενοχοποιώντας έμμεσα συλλήβδην και ανεξάρτητα από την ευθύνη τους στην παραγωγή του αποτελέσματος⁷⁵.

Ωστόσο, το παρήγορο είναι ότι ο νομοθέτης, έστω και με την αποσπασματική ρύθμιση του άρθρ. 28 παρ. 5 του Ν. 1650/86, με τη θεμελίωση ποινικής ευθύνης στους επικεφαλής και στα ανώτερα στελέχη μιας επιχείρησης στα πλαίσια της αναγνώρισης ιδιαίτερης νομικής υποχρέωσης, δείχνει ότι αρχίζει τουλάχιστον να προβληματίζεται με την αναζήτηση τρόπων θεμελίωσης της ποινικής ευθύνης για περιβαλλοντικές βλάβες που προέρχονται από τις δραστηριότητες νομικών προσώπων. Το αν είναι αρκούντως πειστική η αξιοποίηση του ποινικού θεσμού της ιδιαίτερης νομικής υποχρέωσης για τη θεμελίωση της ποινικής ευθύνης, αν μπορεί να νομιμοποιηθεί η ευρύτερη εφαρμογή της στα πλαίσια της αναγνώρισης μιας αυξημένης κοινωνικής ευθύνης των προσποριζομένων οικονομικό όφελος εις βάρος της ασφάλειας των πολιτών, αν ή με ποιες προϋποθέσεις τα πρόσωπα αυτά έχουν θέση εγγυητή της ασφάλειας των περιβαλλοντικών αγαθών, οφείλουν να

74. ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΣ Ν.: ό.π., σελ.128-129.

75. Για τα δογματικά ζητήματα και τα εμπόδια τίθεται στην εκπλήρωση της προστατευτικής λειτουργίας του ποινικού δικαίου στο πεδίο ελέγχου των σύγχρονων τεχνολογικών κινδύνων, βλ. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: ό.π., σελ. 849-869.

αποτελέσουν αντικείμενα επιστημονικής διερεύνησης⁷⁶.

Ένα ακόμη ζήτημα που τίθεται κι αφορά τον άδικο χαρακτήρα των πράξεων είναι η δημιουργία μιας νέας μορφής της έννοιας του έννομου αγαθού, του «συλλογικού εννόμου αγαθού». Έχει υποστηριχθεί, όμως, η άποψη ότι η έννοια του συλλογικού εννόμου αγαθού οδηγεί σε χαλάρωση της έννοιας του εννόμου αγαθού, σε αποσύνδεση της από τον άνθρωπο και μεταμόρφωση σε νομιμοποιητικό επιχείρημα για την άμετρη ποινικοποίηση⁷⁷. Τέλος, αφορμή προβληματισμού συνιστά και η προσφυγή στους τύπους των εγκλημάτων δυνητικής ή αφηρημένης διακινδύνευσης. Έχει καταγγελθεί λοιπόν και αυτή η πρόσδεση της ποινικής επέμβασης στα στάδια της αφηρημένης διακινδύνευσης ή ακόμη σε προγενέστερο στάδιο με αθέατες προσβλητικές συνέπειες της τυποποιημένης συμπεριφοράς, με αποτέλεσμα να γίνεται λόγος όχι για διακινδύνευση των εννόμων αγαθών αλλά για διακινδύνευση του ποινικού δικαίου⁷⁸.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι το ποινικό δίκαιο του περιβάλλοντος εμφανίζει σοβαρές αδυναμίες. Δεν θα ήταν υπερβολικό να υποστηρίξει κανείς ότι το δογματικό οικοδόμημα του ποινικού δικαίου δοκιμάζεται στις ποινικές διατάξεις των σχετικών νομοθετημάτων. Ήδη, μετά τη σύντομη επισκόπηση της ελληνικής νομοθεσίας για την ποινική προστασία του περιβάλλοντος, κατέστη σαφές ότι και εκεί συναντώνται παρόμοιες δυσχέρειες, όπως θα δούμε στα κεφάλαια που ακολουθούν. Παράλληλα, κρίνεται σκόπιμο να εξετάσουμε την αντιμετώπιση των δυσχερειών αυτών από τη νομολογία με αντίστοιχες σκέψεις – προτάσεις μας αλλά και να εξετάσουμε ειδικότερα το ζήτημα της διάπλασης ποινικών και διοικητικών κυρώσεων αλλά και του παρακολοθηματικού χαρακτήρα του ποινικού δικαίου ως προς τις διοικητικές διατάξεις.

76. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ποινικό Δίκαιο – Ελευθερία - Κράτος Δικαίου, ό.π., σελ. 222.

77. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΗΛ.: Η ποινική προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος, ΕΕΠΔ, Πρακτικά του Ε΄ Πανελληνίου Συνεδρίου, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ 1996, σελ. 89.

78. ΣΠΥΡΑΚΟΣ Δ.: Αφηρημένη διακινδύνευση: μια επικίνδυνη κατασκευή για το ποινικό δίκαιο, Ποιν. Χρον. ΜΓ΄, σελ. 360 επ.

5. Η ΠΟΙΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ Ν. 1650/86

5.1 Το έννομο αγαθό

Στο προηγούμενο κεφάλαιο εκφράστηκε ένας πρώτος προβληματισμός για το έννομο αγαθό *''περιβάλλον''*. Στην ελληνική επιστήμη υποστηρίχθηκαν διάφορες απόψεις για περιβάλλον ως έννομο αγαθό, παρόλο που ο Ποινικός Κώδικας τελεί σε σιωπή σε σχέση με τα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος, με μοναδική εξαίρεση το άρθρ. 265 ΠΚ, ιδίως μετά την τροποποίηση του, με το άρθρ. 3 του Ν. 998/79. Συστηματοποιώντας τη σχετική προβληματική, μπορούμε να πούμε ότι αυτή προσεγγίζει το θέμα από δύο διαφορετικές βασικές αφετηρίες: την ανθρωποκεντρική και την οικολογική.

Σύμφωνα με την ανθρωποκεντρική θεώρηση, το περιβάλλον προστατεύεται ως χώρος, ως φυσική προϋπόθεση των ατομικών εννόμων αγαθών της ανθρώπινης ζωής και υγείας, με τα οποία άλλοτε δευτερευόντως και επικουρικά και άλλοτε κυριαρχικά, αναγνωρίζεται ταυτόχρονα η σύνδεσή του. Κατά τον Αλεξιάδη, εκείνο που μπορεί να επιδιώκεται με την ποινικοποίηση των προσβολών του περιβάλλοντος, δεν είναι η προστασία του περιβάλλοντος καθαυτό, αλλά είναι – κατά σειρά αξιολόγησης – κυρίως η διασφάλιση: **(α)** της ανθρώπινης ζωής, **(β)** της ανθρώπινης υγείας, **(γ)** της καλής – ευχάριστης – διαβίωσης, **(δ)** της ιδιοκτησίας αγαθών, όπως ζώων, δέντρων κ.λ.π. που η διατήρηση και ανάπτυξή τους βρίσκονται σε άμεση εξάρτηση από την ποιότητα του περιβάλλοντος. Σε νεότερη μελέτη του ο Αλεξιάδης παρατηρεί ότι ο Ν. 1650/86 αντιμετώπισε το άμεσο αυτό αντικείμενο προστασίας ως ένα ενιαίο αγαθό. Προσθέτει όμως ότι αν άμεσο αντικείμενο προστασίας είναι το *''περιβάλλον''*, ωστόσο είναι μάλλον φανερό, από το σκοπό που προσδιορίζεται στο άρθρ. 1, πως εκείνο που επιδιώκεται τελικά είναι η προστασία του περιβάλλοντος *«έτσι ώστε ο άνθρωπος ως άτομο και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, να ζει σε ένα υψηλής ποιότητας περιβάλλον, μέσα στο οποίο προστατεύεται η υγεία του και ευνοείται η ανάπτυξη της προσωπικότητάς του»*. Έτσι, επαναλαμβάνεται και εδώ η αρχική θέση του συγγραφέα ότι δηλαδή προστατευόμενο έννομο αγαθό του Ν. 1650/86 είναι το *''περιβάλλον''*, του οποίου όμως η προστασία στοχεύει τελικά στην προστασία της

ανθρώπινης ζωής και υγείας⁷⁹. Ομοίως και ο Γιαννόπουλος υποστηρίζει ότι το έννομο αγαθό που προστατεύεται στο Ν. 1650/86, δεν μπορεί να είναι το περιβάλλον καθαυτό αλλά η ανθρώπινη ζωή και υγεία⁸⁰.

Σύμφωνα με την οικολογική αντίληψη, οι διατάξεις για την προστασία του περιβάλλοντος, αποσκοπούν στην προστασία του κοινωνικού υπερατομικού εννόμου αγαθού "περιβάλλον", ως αυταξίας και απόρροια αυτού είναι η προστασία των εννόμων αγαθών της ανθρώπινης ζωής και της σωματικής ακεραιότητας. Το περιβάλλον δηλαδή, προστατεύεται ως αυτοτελές έννομο αγαθό, πέρα από την όποια σύνδεσή του με τα παραδοσιακά έννομα αγαθά, αφού η εξέλιξη έχει οδηγήσει στην αυτονόμηση των κοινωνικών αγαθών, ακόμη κι αν σημείο αναφοράς τους είναι τελικά ο ίδιος ο άνθρωπος⁸¹.

Υπέρ της άποψης αυτής τάσσεται ο Μανωλεδάκης, στηρίζοντας ότι «πρέπει να συμπεριληφθούν και τα υλικά αντικείμενα της φύσης καθαυτά στα βασικά ανεξάρτητα αγαθά, γιατί αποτελούν πηγές εννόμων αγαθών»⁸². Ο ίδιος εντάσσει το φυσικό περιβάλλον (γη, αέρα, ζώα, φυτά, νερό) στα αγαθά – αντικείμενα του εξωτερικού κόσμου, που με την ύπαρξή τους, καθαυτή, αποτελούν αυτοσκοπό. Ομοίως, η Καϊάφα Γκμπάντι, δέχεται ότι ο Ν. 1650/86 τονίζει την προστασία του κοινωνικού αγαθού «περιβάλλον», αποδίδοντάς του αυτοτέλεια και επισημαίνει ότι η θέση αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι η ρύπανση ή υποβάθμιση του περιβάλλοντος τιμωρείται με τη διάταξη της παρ.1 του άρθρ. 28, χωρίς να χρειάζεται η συνδρομή οποιουδήποτε στοιχείου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του Καραμανίδη, ο οποίος υποστηρίζει ότι τα οικολογικά αγαθά πρέπει να θεωρούνται αυτοτελή έννομα αγαθά, γιατί **(α)** είναι δύσκολο να αποδειχθεί η αιτιώδης συνάφεια ανάμεσα στη ρύπανση του περιβάλλοντος και στη βλάβη που προκαλείται στα κλασικά έννομα αγαθά της ζωής και της υγείας, **(β)** θεωρεί ότι νέες νομοτυπικές

79. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ Σ.: Συγκριτικές παρατηρήσεις, στο Hauheingrich Jeschek, Γερμανικό ποινικό δίκαιο, σειρά Ποινικά, τεύχος 25, Αθήνα 1987 (μεταφρ. Κουράκη Ν.- Καρεκλάς-Λίβος).

80. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Θ.: Οι νέες ποινικές διατάξεις για την προστασία του περιβάλλοντος, Νο Β 1981, σελ. 645.

81. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ - ΜΠΕΚΑ Γ. με τις εκεί παραπομπές: Ο προσδιορισμός του εννόμου αγαθού υπό την ονομασία "περιβάλλον", ΕΕΠΔ, Πρακτικά Ε' Πανελληνίου Συνεδρίου, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑΣ 1996.

82. ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ Ι.: Γενική θεωρία, τόμος β', Θεσ/νίκη 1978.

μορφές των εγκλημάτων κατά της ανθρώπινης ζωής και υγείας, δεν είναι αρκετές για να διαμορφώσουν στον πολίτη τη συνείδηση ότι προστατεύεται το περιβάλλον, (γ) τα παραδοσιακά έννομα αγαθά, μέσω της προστασίας του περιβάλλοντος, αποκτούν ιδιαίτερη προστασία ως διακεκριμένες μορφές, αφού αυτή επεκτείνεται παραπέρα⁸³.

Ο Κανίνιας προτείνει μάλιστα τη θέσπιση ενός νόμου για την ποινική προστασία όχι πολλών και ποικίλων εννόμων αγαθών, αλλά μόνο ενός, ορισμένου και συγκεκριμένου: «του περιβάλλοντος», υποδεικνύοντας και την ένταξη του στον Ποινικό Κώδικα, στο κεφάλαιο για τα κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα⁸⁴.

Διατρέχοντας τη νομολογία του Αρείου Πάγου και των δικαστηρίων της ουσίας – με ελάχιστες εξαιρέσεις, που αναφέρονται κυρίως στο Ν. 743/77, στο Δασικό Κώδικα και στο άρθρ. 265 Π.Κ., δηλαδή στο θαλάσσιο περιβάλλον και στο δάσος αντίστοιχα - δεν ασχολήθηκε με το περιβάλλον ως έννομο αγαθό των διατάξεων με υγειονομικό χαρακτήρα ή μερικών από τα κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα όπως π.χ. των άρθρ. 279, 281, 282, 283-286 Π.Κ. ή των σχετικών ειδικών ποινικών νόμων π.χ. του Ν.Δ. 420/70 ‘Περί αλιευτικού κώδικος’. Θεώρησε ότι οι διατάξεις αυτές αφορούν άλλες τα έννομα αγαθά της ζωής, της υγείας και της ιδιοκτησίας και άλλες τιμωρούν μόνο την παραβίαση μιας διοικητικής διάταξης, η οποία υπαγορεύει τη συμμόρφωση σε ορισμένη συμπεριφορά.

Ξεχωρίζει μόνο το βούλευμα μικρού επαρχιακού δικαστηρίου, το οποίο δέχεται ξεκάθαρα ότι το έγκλημα του άρθρ. 28 παρ. 1 του Ν. 1650/86 τιμωρεί αποκλειστικά τη ρύπανση δηλαδή τη βλάβη του κοινωνικού έννομου αγαθού του περιβάλλοντος, που αποτελεί και τη μόνη απαξία της διάταξης⁸⁵.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η άποψη της Παναγοπούλου - Μπέκα Γ., η οποία συνδέει αυστηρά το υπό εξέταση πρόβλημα με το ζήτημα αν το άρθρ. 28 του Ν. 1650/86 θεσπίζει έγκλημα βλάβης ή διακινδύνευσης θεωρώντας το έγκλημα αυτό ως έγκλημα βλάβης⁸⁶. Υποστηρίζει ότι η προαναφερόμενη διάταξη θεσπίζει ένα αυτοτελές αξιόποιο αδίκημα, που δεν συνδέεται καθόλου με προσβολή της ζωής ή

83. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΕΚΑ Γ.: Το έννομο αγαθό περιβάλλον, ό.π., σελ. 82-83.

84. ΚΑΝΙΝΙΑΣ Σ.: Νόμος για την προστασία του περιβάλλοντος, Ποιν. Χρον. ΛΓ΄ 1983, σελ. 92.

85. Βουλ. Πλ. Γρεβενών 4/1991, Υπεράσπιση 1992, σελ. 903.

86. Για τη διάκριση αλλά και τα επιχειρήματα βάσει των οποίων την επιχειρεί, γίνεται λόγος στο Κεφ. 5.2 της παρούσας.

της υγείας, καθώς δεν απαιτείται να επέλθει κάποιο αποτέλεσμα στον άνθρωπο αλλά αρκεί και μόνο το γεγονός της ρύπανσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Περαιτέρω, επισημαίνει ορθά ότι όπου ο νομοθέτης θέλησε, τυποποίησε παράλληλα με τη βλάβη του βασικού έννομου αγαθού ρητά και τη συγκεκριμένη διακινδύνευση της ζωής ή της υγείας⁸⁷.

Άξια αναφοράς είναι και δυο ακόμα επιχειρήματα, που επικαλείται η Παναγοπούλου-Μπέκα και τα οποία μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το προστατευόμενο έννομο αγαθό της συζητούμενης διάταξης είναι το περιβάλλον ως αυταξία, και όχι τα κλασικά έννομα αγαθά της ζωής και της υγείας.

Αρχικά αυτό συναντάγεται από τον τίτλο του νόμου Ν. 1650/86 «Για την προστασία του περιβάλλοντος»· ο τίτλος, όχι πάντα αλλά κατά κανόνα, προσδιορίζει συνοπτικά, το περιεχόμενο των επί μέρους διατάξεων, επισημαίνοντας το αντικείμενο προστασίας του. Εδώ δηλώνει ότι το έννομο αγαθό που προστατεύεται στις διατάξεις του είναι το περιβάλλον.

Αλλά και η εισηγητική έκθεση, που συμπυκνώνει ολόκληρη τη φιλοσοφία του νόμου, θεμελιώνει την ποινική προστασία του περιβάλλοντος στη σημασία του έννομου αγαθού για την κοινωνική ζωή. Η διατύπωσή της είναι σαφέστατη: «στο κεφάλαιο Ζ, λόγω της σημασίας του έννομου αγαθού "περιβάλλον" για την κοινωνική ζωή, ενόψει και της δυνατότητας πολύπλευρων προσβολών του και με τελικό σκοπό την περιστολή της έκτασης και της έντασής τους, προβλέπεται ένα πλέγμα κυρώσεων, ποινικών, αστικών και διοικητικών κατά των παραβατών των διατάξεων του νόμου αυτού».

Το δεύτερο επιχείρημα αφορά στη διατύπωση του εδαφίου α' της παρ. 1 του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86: «όποιος προκαλεί ρύπανση ή υποβαθμίζει το περιβάλλον...» όπου, σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρ. 2 του ίδιου νόμου, εννοείται τόσο το φυσικό όσο και το πολιτιστικό περιβάλλον. Οποιαδήποτε αλλοίωση ή καταστροφή του πολιτιστικού περιβάλλοντος δεν προκαλεί βλάβη της ανθρώπινης ζωής που σημαίνει ότι απώτερος στόχος του νομοθέτη δεν είναι μόνο η προστασία της ανθρώπινης ζωής ή υγείας⁸⁸.

Ολοκληρώνοντας την επιχειρηματολογία υπέρ της αναγνώρισης του περιβάλλοντος ως αυτοτελούς έννομου αγαθού, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η

87. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΕΚΑ Γ.: Το έννομο αγαθό περιβάλλον, ό.π., σελ.112 επ.

88. Ό.π., σελ. 114 επ.

αναγνώριση αυτή είναι χρήσιμη και στην εγγυητική λειτουργία του ποινικού δικαίου, αφού διευκολύνονται τα προβλήματα απόδειξης της αιτιώδους συνάφειας⁸⁹ σε συρρέουσες και αθροιστικές επενέργειες ρύπανσης, στο μέτρο που δε χρειάζεται πλέον να αποδειχθούν οι επιδράσεις (διακινδύνευση ή βλάβη) κάθε μεμονωμένης επενέργειας στο περιβάλλον, για να αποτιμηθεί στη συνέχεια το ποσοστό συμμετοχής της στη βλάβη ή διακινδύνευση των παραδοσιακών εννόμων αγαθών. Είναι δηλαδή ευκολότερο να αναζητά κανείς ως στοιχείο απόδειξης τη βλάβη του περιβάλλοντος από ότι τον αφηρημένο κίνδυνο για τον άνθρωπο.

Μετά την αναγνώριση του προστατευόμενου αγαθού επιζητά απάντηση το δεύτερο ζήτημα που εδώ ερευνάται, δηλαδή η αναλυτικότερη περιγραφή του και πρώτα η διερεύνηση του ενιαίου ή μη χαρακτήρα του.

Η εξωτερική-εμπειρική όψη του έννομου αγαθού ‘περιβάλλον’ έγκειται στα συστατικά του στοιχεία, δηλαδή τη γη, τον αέρα, το νερό, τα ζώα και τα φυτά. Το ερώτημα λοιπόν που τίθεται είναι εάν όλα τα συστατικά στοιχεία του περιβάλλοντος αποτελούν ένα ενιαίο έννομο αγαθό ή περισσότερα τόσα όσα είναι και τα συστατικά αυτά στοιχεία του, οι πολλαπλές εκφάνσεις του;

Ο προβληματισμός μάλιστα γίνεται πιο έντονος εάν αναλογιστούμε ότι, πριν το Ν. 1650/86, με τους νόμους 743/77 ‘περί προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων’ και 855/78 ‘περί προστασίας της Μεσογείου θαλάσσης εκ της ρυπάνσεως’, έγινε αναγωγή ενός στοιχείου του περιβάλλοντος – του θαλάσσιου - σε έννομο αγαθό. Το ίδιο, προφανώς, έκανε το άρθρ. 265 Π.Κ. και ο Ν. 998/79 ‘περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της χώρας’, που τροποποίησε το δασικό κώδικα (Ν.Δ. 86/69), σε ότι αφορά τα δάση. Δηλαδή ήδη ο νομοθέτης υιοθέτησε τη λύση των περισσότερων του ενός εννόμων αγαθών.

Αντίθετα, με το Ν. 1650/86, ο νομοθέτης θεωρεί ότι περιβάλλον είναι ‘το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση...’⁹⁰.

89. Για το θέμα αυτό ακολουθεί διεξοδική ανάλυση στο κεφ. 5.2 της παρούσας.

90. Άρθρ. 2 παρ.1 του Ν. 1650/86. Ομοίως και στην Εισηγητική Έκθεση του νόμου (σελ.1), αναφέρεται ότι τα πορίσματα των οικολογικών ερευνών καταδεικνύουν ότι το περιβάλλον αποτελεί ένα ενιαίο σύνολο, τα στοιχεία του οποίου αλληλοεξαρτώνται και αλληλοεπηρεάζονται στενά.

Όπως, ορθά επισημαίνει η Παναγοπούλου-Μπέκα⁹¹ η αναγωγή ενός στοιχείου του περιβάλλοντος σε έννομο αγαθό δεν οδηγεί οπωσδήποτε στη διαπίστωση ότι στη συνείδηση του νομοθέτη κάθε συστατικό στοιχείο του περιβάλλοντος αποτελεί και αυτοτελές έννομο αγαθό⁹².

Παράλληλα, εάν δε θέλουμε να αγνοήσουμε τα πορίσματα των περισσότερο αρμόδιων επιστημονικών χώρων, σε ό,τι αφορά το συγκεκριμένο θέμα, τότε θα πρέπει αναμφίβολα να συνταχθούμε με την πρώτη εκδοχή, σύμφωνα με την οποία το περιβάλλον είναι ένα σύνολο στοιχείων, βιοτικών και μη, που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση τέτοια, ώστε η βλάβη ενός στοιχείου του λειτουργικού αυτού συνόλου, να συνεπιφέρει ένα συναποτέλεσμα σε βάρος της γενικότερης λειτουργικής δράσης και ισορροπίας του συνόλου των περιβαλλοντικών στοιχείων, που συνθέτουν την οικολογική ισορροπία⁹³.

Κατόπιν όλων αυτών, είναι ορθότερο να δεχθούμε ότι το περιβάλλον είναι ένα, ενιαίο, έννομο αγαθό με πολλαπλές εκφράσεις - ``επιφάνειες´´, που αντιστοιχούν στις ενότητες των συστατικών του στοιχείων: **(α)** την υδρόσφαιρα (θάλασσα, ποτάμια,

91. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΕΚΑ Γ.: ό.π., σελ. 120-121.

92. Ως λόγοι που οδήγησαν το νομοθέτη στην αποσπασματική μέχρι τώρα ρύθμιση - και είναι αυτή που ``δικαιολογεί´´ τις διαβαθμίσεις των ποινών στα αναφερόμενα νομοθετήματα κάποιων από τα περιβαλλοντικά στοιχεία - προβάλλονται: **(α)** η δέσμευση της ελληνικής πολιτείας από διεθνείς συμβάσεις που υπέγραψε και έπρεπε να κυρώσει (π.χ. Ν. 855/78), **(β)** η ανάγκη αντιμετώπισης της έξαρσης του φαινομένου των πυρκαγιών στα δάση με αυστηρές ποινές, **(γ)** η διαφορά στην αντικειμενική διακινδύνευση των στοιχείων του περιβάλλοντος. βλ. σχετ. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΕΚΑ Γ.: ό.π., σελ. 121.

93. Δυστυχώς τα τραγικά περιστατικά δεν λείπουν από την επικαιρότητα. Τον Αύγουστο του έτους 2006 φωτιά κατάστρεψε χιλιάδες στρέμματα δάσους στο νόμο Χαλκιδικής. Έτσι, ένα μέρος της άγριας πανίδας, που ζούσε στο δάσος εξοντώθηκε από τη φωτιά ενώ ένα άλλο θα αναγκαστεί να μεταναστεύσει. Παράλληλα, διαφοροποιήθηκε η καθαρότητα της ατμόσφαιρας και η σύνθεσή της σε O₂ από τους καπνούς των καιγόμενων δέντρων και την καταστροφή του δάσους. Όταν τον μήνα Σεπτέμβριο οι πρώτες βροχές έκαναν την εμφάνισή τους, έντρομοι οι κάτοικοι αντίκρισαν τη φυσική διάβρωση του εδάφους αλλά και τη μόλυνση της θάλασσας, όπου κατέληγαν οι χείμματοι παρασύροντας τα απομεινάρια της φωτιάς (στάχτη, κομμάτια ξύλων κ.λ.π.). Η ευθεία δηλαδή προσβολή ενός περιβαλλοντικού στοιχείου, του δάσους, έπληξε ταυτόχρονα και άλλα τέσσερα: την πανίδα, το έδαφος, την ατμόσφαιρα και τη θάλασσα.

λίμνες, υπόγεια - επιφανειακά, τρεχούμενα ή στάσιμα νερά, υδρόβια χλωρίδα και πανίδα), (β) την ατμόσφαιρα, (γ) το ζωικό και φυτικό κόσμο, (δ) το έδαφος και (ε) το υπέδαφος. Οι εκφάνσεις αυτές, θεωρούμενες σε παγκόσμιο επίπεδο, ανταποκρίνονται ουσιαστικά στην κατηγοριακή όψη της έννοιας του εννόμου αγαθού, στο γένος του.

Πάντως, για το ποινικό δίκαιο είναι αυτονόητο ότι θα πρέπει να λάβει χώρα μια εξειδίκευση του περιβάλλοντος, προκειμένου να διαπιστωθεί χωροχρονικά η εγκληματική προσβολή (στο συγκεκριμένο τύπο και στην απόλυτα ορισμένη χρονική στιγμή) ενόψει της μέτρησης, πρέπει όμως, το περιεχόμενο της εξειδίκευσης να ορίζεται ή να περιγράφεται με κάποια επάρκεια.

Η εξειδίκευση όμως του εννόμου αγαθού, πρέπει να επισημανθεί από την αρχή, έχει μια σοβαρή, σύμφυτη θα λέγαμε δυσχέρεια, αφού οποιαδήποτε τοπική οριοθέτηση του περιβάλλοντος είναι πάντα περισσότερο ή λιγότερο αυθαίρετη. Και τούτο, γιατί δεν υπάρχουν, σύμφωνα με την επιστήμη της οικολογίας, απαράβατα "φράγματα" πάνω στη γη.

Αναμφίβολα, αυτό είναι πραγματικό ζήτημα και υπάγεται στην αρμοδιότητα της οικολογίας, η οποία πρέπει εδώ να βοηθήσει χωρίς να υποκαταστήσει τη νομική. Προτείνεται λοιπόν ως κριτήριο για την εξειδίκευση του περιβάλλοντος το οικοσύστημα⁹⁴. Η φυσιογνωμία των βιοτικών και αβιοτικών στοιχείων του περιβάλλοντος, ο χώρος και ο χρόνος μας προσδιορίζουν τον αριθμό και τη φύση των οικοσυστημάτων, με την ευρεία έννοια και συγκεκριμενοποιούν το έννομο αγαθό περιβάλλον π.χ. το εδαφικό και υπεδαφικό οικοσύστημα του θεσσαλικού κάμπου, το δασικό οικοσύστημα της Πίνδου, το δομικό οικοσύστημα της πόλης των Πατρών, το λιμναίο οικοσύστημα της Στυμφαλίας, το ποτάμιο οικοσύστημα του Αχελώου, το θαλάσσιο (παραλιακό) οικοσύστημα του Σαρωνικού κ.ο.κ. Το καθένα από αυτά, εκφραζόμενο κατά τρόπο απόλυτα συγκεκριμένο, εξατομικεύει το έννομο αγαθό π.χ. "το δασικό οικοσύστημα της Πίνδου στη δεδομένη χρονική στιγμή χ' κ.ο.κ. Μετά από κάθε προσβολή το έννομο αγαθό, απομακρυνόμενο από την εγκληματική κυριαρχία του δράστη, ειρηνεύει, ξαναβρίσκει τον προορισμό του και σχηματίζει νέα "επιφάνεια", σε πιθανή νέα προσβολή (ελαστικό έννομο αγαθό).

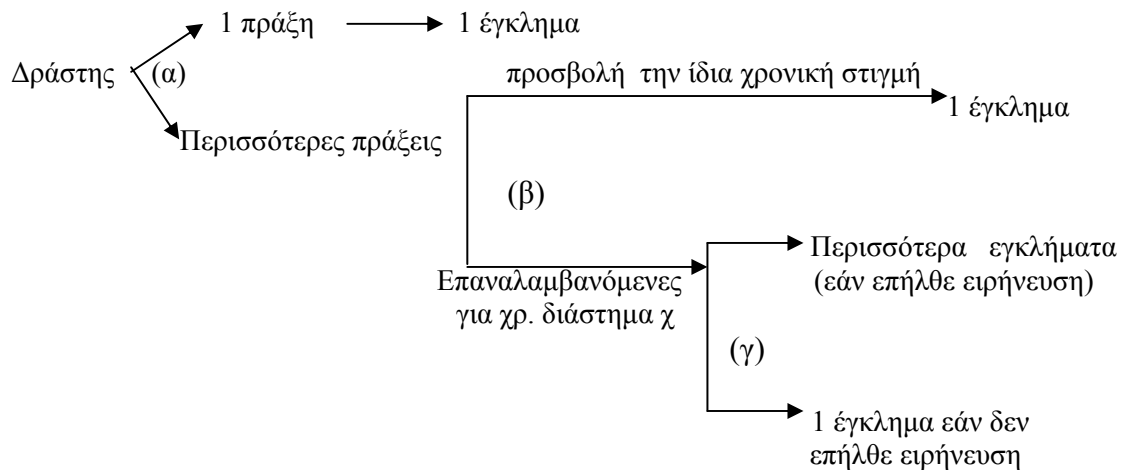
Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι ο ακριβής προσδιορισμός αλλά και η επιχειρηθείσα παραπάνω εξειδίκευση του προστατευόμενου εννόμου αγαθού είναι θέμα ουσίας και όχι απλώς μεθοδολογίας ή νομοθετικής τεχνικής. Αυτό καθίσταται

94. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ – ΜΠΕΚΑ Γ.: ό.π., σελ. 123-124.

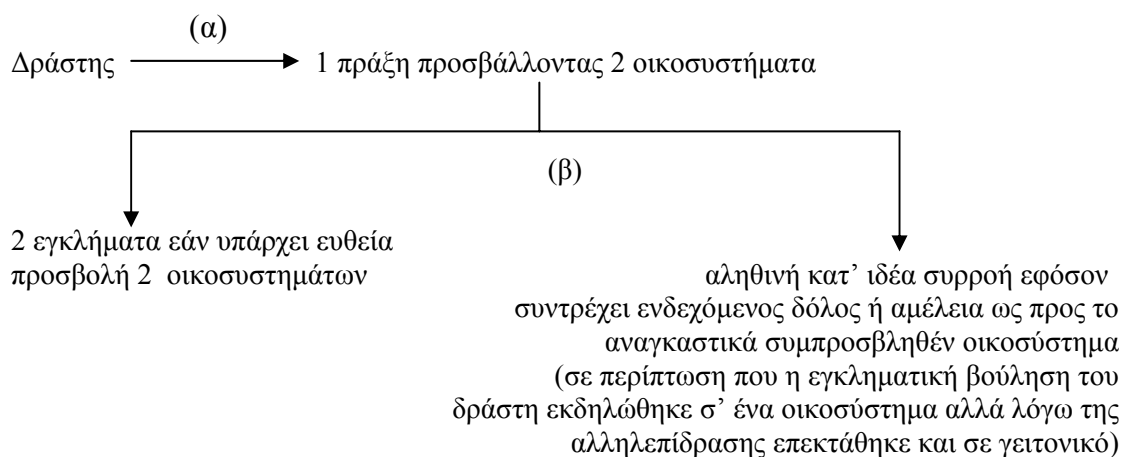
σαφές στα παραδείγματα που ακολουθούν. Όπως, ήδη έχει επισημανθεί σχετίζεται με τα ουσιώδη ζητήματα της αιτιώδους συνάφειας, το ζήτημα του αν με το άρθρο 28 του Ν.1650/86 θεσπίζονται εγκλήματα βλάβης ή εγκλήματα διακινδύνευσης, αλλά και όπως θα δούμε παρακάτω με προβλήματα συρροών, όταν ο δράστης προσβάλλει με μια ή περισσότερες πράξεις ένα μόνο οικοσύστημα ή περισσότερα οικοσυστήματα κλπ.

Ακολουθεί μια σχηματική παράσταση, που αποδίδει τους πιθανούς τρόπους προσβολής⁹⁵ ενός ή περισσότερων οικοσυστημάτων και την αντίστοιχα ποινική τους αντιμετώπιση από το Ν. 1650/86 με βάση το παραπάνω κριτήριο:

Σχήμα 1: Προσβολή οικοσυστήματος

Σχήμα 2: Προσβολή 2 οικοσυστημάτων (ή και περισσότερων)

95. Χωρίς ίσως να κατάφερε να τους εξαντλήσει.

Παράδειγμα: Ο Α (σχήμα 1β) κόβει από το δάσος 10 δέντρα το ίδιο απόγευμα. Πόσα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος διαπράττει;

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι τα επιμέρους υλικά αντικείμενα του οικοσυστήματος δεν έχουν ορισμένη κατά την προσβολή αυτοτέλεια: αυτοτέλεια έχει μόνο το σύνολο το οποίο συνθέτουν τα βιοτικά και αβιοτικά στοιχεία. Συνεπώς ο Α δεν διαπράττει ισάριθμα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος αλλά ένα. Τι θα γίνει όμως στην περίπτωση που ο δράστης με περισσότερες πράξεις επαναλαμβανόμενες για μεγάλο χρονικό διάστημα προβαίνει στην προσβολή ενός οικοσυστήματος; Η απάντηση δίνεται μέσα από τα παραδείγματα που ακολουθούν.

Παράδειγμα: Το εργοστάσιο Α είναι εγκατεστημένο στην περιοχή της Ελευσίνας. Από τη λειτουργία του, προκύπτει χ ποσότητα τοξικών υγρών αποβλήτων, τα οποία, με ευθύνη του Β, διευθυντή του εργοστασίου (σχήμα 1β), εκχύνονται απευθείας, χωρίς καμιά προηγούμενη επεξεργασία, στο Σαρωνικό κόλπο. Η εγκατάσταση λειτουργεί 6 ημέρες της εβδομάδας, από τις 6 το πρωί ως τις 10 το βράδυ και καθόλη τη διάρκεια του χρόνου. Πόσα εγκλήματα έχει τελέσει ο Β ο οποίος, όλο αυτό το διάστημα, παραλείπει να πάρει τα απαραίτητα μέτρα αποφυγής της μόλυνσης;

Το ζήτημα που τίθεται εδώ είναι εάν μετά την πρώτη πράξη προσβολής του εννόμου αγαθού, μετά δηλαδή την πρώτη πραγμάτωση της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος, που έχει αυτοτελή σημασία, την πρώτη μέρα λειτουργίας του εργοστασίου, ακολούθησε η αποκατάσταση της ειρήνης του εννόμου αγαθού κατά τη διάρκεια της νύχτας (σχήμα 1γ); Αν και είναι ζήτημα πραγματικό, τότε παύει η κυριαρχία του δράστη πάνω στο υλικό αντικείμενο, φαίνεται εντούτοις στο παράδειγμα, ότι είναι στην απόλυτη βούληση του δράστη να τοποθετήσει ή όχι φίλτρα στο εργοστάσιό του, ή να θέσει σε λειτουργία ή όχι τη ήδη υπάρχοντα. Ο μηχανικός – τεχνικός εξοπλισμός του εργοστασίου παραμένει σταθερά στο χώρο, όπου συντελέστηκε η πρώτη εγκληματική πράξη, οι εργαζόμενοι απομακρύνονται το βράδυ για να επιστρέψουν νωρίς το πρωί και να επαναλάβουν την εργασία τους. Το χρονικό επομένως διάστημα που μεσολαβεί από την πραγμάτωση της πρώτης ως την επόμενη προσβολή, φαίνεται να είναι πολύ μικρό για να υπάρξει σταθεροποίηση μιας κατάστασης και να θεωρηθεί ότι αποκαταστάθηκε η ειρήνη του εννόμου αγαθού. Το ίδιο προφανώς ισχύει και για όλες τις άλλες ημέρες λειτουργίας του εργοστασίου. Αν λοιπόν κριθεί ότι διαρκεί η αναίρεση του προορισμού του υλικού αντικειμένου, οι επόμενες πραγματώσεις της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος αυτοτελούς

σημασίας, δεν αποτελούν δεύτερο έγκλημα. Εκτός, φυσικά, αν μεσολαβήσει άσκηση ποινικής δίωξης κατά του δράστη, που θα “δώσει” νέα μονάδα του εννόμου αγαθού (πλασματική ειρήνευση). Επομένως, μιλάμε για μια εγκληματική πράξη.

Το πρόβλημα δε διαφοροποιείται ουσιαστικά, αν ο Β είχε μεν εγκαταστήσει τα φίλτρα αντιρύπανσης, τα έθετε όμως σε λειτουργία μερικές μόνο ώρες, κατά τη λειτουργία του εργοστασίου, επειδή δεν τον συνέφερε οικονομικά αυτή είναι άλλωστε και η πλέον συνηθισμένη περίπτωση στην πράξη και δυσχεραίνει ιδιαίτερα τον έλεγχο της αρχής⁹⁶.

Έτσι και το Τριμελές Εφετείο Πατρών στην 2044/1998 απόφασή του⁹⁷ δέχθηκε ότι: «...κυρήσσει ένοχο τον κατηγορούμενο του ότι κατά το από 25.12.1992 έως 26.6.1994 χρονικό διάστημα, με πολλές πράξεις του που συνιστούν εξακολούθηση ενός και του ίδιου εγκλήματος μόλυνε το περιβάλλον και συγκεκριμένα, ενώ απαγορεύεται η ανεξέλεγκτη απόρριψη στερεών αποβλήτων εντός ή εκτός αστικών περιοχών και σε οποιοδήποτε φυσικό αποδέκτη, ο κατηγορούμενος, κατά το παραπάνω χρονικό διάστημα καταλήφθηκε να προβαίνει στην απόρριψη διάφορων απορριμμάτων (πριονίδια - ξύλα, κουτιά μεταλλικά κ.λ.π) στον περιβάλλοντα χώρο του ξυλουργικού εργαστηρίου του με αποτέλεσμα να προκαλείται μόλυνση του περιβάλλοντος και βλάβη της υγείας των περιοίκων».

Αντίστοιχα, η θεώρηση του οικοσυστήματος ως κριτηρίου για την εξειδίκευση του εννόμου αγαθού “περιβάλλον” προσφέρει ικανοποιητικές λύσεις από δικαιοπολιτική άποψη αποκλείοντας αντιφατικές ερμηνείες και στην περίπτωση που έχουμε στην προσβολή δυο οικοσυστημάτων από τον δράστη (σχήμα 2). Έτσι με αυτή την παραδοχή, η ευθεία και άμεση προσβολή δυο οικοσυστημάτων από τον ίδιο δράστη (σχήμα 2β) συνιστά δυο εγκλήματα του άρθρ. 28 παρ. 1 του Ν. 1650/86 (ρύπανση ή υποβάθμιση του περιβάλλοντος κατά αληθινή συρροή). Αν όμως η εγκληματική βούληση του δράστη κατευθύνθηκε άμεσα και εκδηλώθηκε έμπρακτα πάνω σε ένα μόνο οικοσύστημα, στο οποίο προκάλεσε μόλυνση και η μόλυνση αυτή επεκτάθηκε και σε άλλα γειτονικά οικοσυστήματα λόγω της σχέσης αλληλεπίδρασης που υπάρχει μεταξύ των στοιχείων της φύσης, ο δράστης θα τιμωρηθεί για τόσα εγκλήματα όσα και τα οικοσυστήματα που προσβλήθηκαν, εφόσον βέβαια συντρέχει ενδεχόμενος δόλος ή αμέλειά του και ως προς τα αναγκαστικά συμπεροβληθέντα

96. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΕΚΑ Γ.: ό.π., σελ. 132.

97. Τριμ.Εφ.Πατρών 2044/1998, Ποιν. Δικ. 6/1999, σελ. 573.

οικοσυστήματα (αληθινή κατ' ιδέα συρροή).

Εύλογα, εδώ, θα μπορούσε κανείς να αντιλέξει: γιατί όλη αυτή η "φιλολογία" για την έννοια και την έκταση του «οικοσυστήματος», αφού μπορούμε να την αντιπαρέλθουμε, αν δεχθούμε ως εξειδίκευση του εννόμου αγαθού το καθένα φυσικό στοιχείο χωριστά, και να φτάσουμε στο ίδιο αποτέλεσμα, δηλαδή στην αληθινή συρροή των εγκληματικών μονάδων που πραγματώνονται σε δεδομένο χρόνο. Όπως εύστοχα επισημαίνεται, μια τέτοια θεώρηση θα ήταν απλουστευτική και επίπεδη, δεν θα περιείχε όλα τα στοιχεία, και άρα ολόκληρη την αξία, του γένους του εννόμου αγαθού⁹⁸. Ο αντίλογος θα μπορούσε να είναι διαφορετικός όπως γιατί να αναζητήσουμε οπωσδήποτε εκφράσεις της καθολικότητας του εννόμου αγαθού σε είδη του, αφού από τη φύση του το περιβάλλον έχει μια συνέχεια στο χώρο και αποτελείται από ένα σύνολο στοιχείων άρρηκτα δεμένων μεταξύ τους, που δε φαίνεται να επιτρέπουν την εξειδίκευσή του;

Βέβαια, η αποδοχή της άποψης αυτής οδηγεί σε επιεικέστερο αποτέλεσμα αφού αποκλείει την αληθινή συρροή της ταυτόχρονης προσβολής περισσότερων του ενός φυσικών στοιχείων από τον ίδιο το δράστη. Αυτό συμβαίνει γιατί ο δράστης που αντικειμενικά έχει τη δυνατότητα να ρυπάνει ένα μόνο φυσικό στοιχείο παραπέμπεται στα ίδια πλαίσια ποινής με το δράστη που έχει τη δυνατότητα να ρυπάνει ταυτόχρονα δύο ή τρία ή και περισσότερα φυσικά στοιχεία που ανήκουν στο ίδιο οικοσύστημα. Προκειμένου να υπερσκελιστεί αυτή η αδυναμία ο νομοθέτης θα πρέπει να προβλέψει πλαίσια ποινής αρκετά διευρυμένα, πράγμα που δεν συμπορεύεται με την αρχή της δίκαιης αναλογίας της ποινικής κύρωσης προς τη βαρύτητα του εγκλήματος και την ενοχή του δράστη που διατρέχει το ποινικό δίκαιο.

Σε ό,τι αφορά την εγγενή αδυναμία εξειδίκευσης του εννόμου αγαθού, δεν υπάρχει ουσιαστική αντιπαράθεση η οντική πλευρά του πράγματος, όπως ειπώθηκε πιο πάνω, έχει τέτοια ενότητα στο χώρο, που δυσχεραίνει τις προσπάθειες «κατάτμησής» του. Η νομική όμως πλευρά του πράγματος – όπως και η φυσική, η βιολογική, η χημική κ.λ.π. για τις ανάγκες της έρευνας - επιτρέπει την, προς στιγμή, "ακινητοποίησή" του, ενόψει της μέτρησης. Όπως εύστοχα επισημαίνει η Παναγοπούλου-Μπέκα, δεν είναι μόνο το έννομο αγαθό "περιβάλλον", που "προβάλλει" δυσκολίες στη συγκεκριμενοποίησή του ανάλογες συναντάμε και στο

98. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΕΚΑ: ό.π., σελ. 128.

έννομο αγαθό της δημόσιας τάξης ή της θρησκευτικής ειρήνης⁹⁹.

Πάντως, ο καθορισμός του εννόμου αγαθού, εκτός των άλλων, θα μας βοηθήσει και στην εξέταση της επόμενης προβληματικής, που ήδη τέθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, αναφορικά με την επιλογή ανάμεσα σε εγκλήματα βλάβης και εγκλήματα διακινδύνευσης στο χώρο της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος.

5.2 Εγκλήματα βλάβης ή εγκλήματα διακινδύνευσης: Το πρόβλημα της αιτιώδους συνάφειας

Ένα σημαντικό ζήτημα που τίθεται είναι αυτό που αναφέρεται στο είδος των εγκλημάτων που τυποποιούνται στο άρθρ. 28 παρ.1 του Ν. 1650/86. Πρόκειται για εγκλήματα βλάβης ή διακινδύνευσης; Εκ πρώτης όψεως, σύμφωνα με τη λεκτική διατύπωση “προκαλεί ρύπανση ή υποβαθμίζει το περιβάλλον με πράξη ή παράλειψη” (περίπτ. α’), “ασκεί δραστηριότητα ή επιχείρηση... και υποβαθμίζει το περιβάλλον” (περίπτ. β’), περιγράφονται εγκλήματα βλάβης. Και αυτό γιατί τόσο η ρύπανση όσο και η υποβάθμιση του περιβάλλοντος μεταβάλλουν επί τα χείρω τη φυσική του κατάσταση και σε κάθε περίπτωση αλλοιώνουν τα συστατικά του στοιχεία¹⁰⁰. Εντούτοις, ο νομοθετικός ορισμός των εννοιών της ρύπανσης και υποβάθμισης του περιβάλλοντος δημιουργεί αμφιβολίες ως προς τη μορφή της προσβολής που τυποποιείται στις παραπάνω διατάξεις. Ειδικότερα, κατά το άρθρ. 2 παρ. 2 του Ν. 1650/86 ως “**ρύπανση**” χαρακτηρίζεται η παρουσία στο περιβάλλον ρύπων σε ποσότητα, συγκέντρωση ή διάρκεια **που μπορούν να προκαλέσουν αρνητικές επιπτώσεις** στην υγεία, στους ζωντανούς οργανισμούς και στα οικοσυστήματα ή υλικές ζημιές κ.λ.π. Εξάλλου στην παρ. 4 του ίδιου άρθρ. ως

99. Ό.π., σελ. 130.

100. Έτσι η ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΕΚΑ Γ.: Το έννομο αγαθό περιβάλλον, ό.π., σελ. 1112 επ. Σύμφωνα και οι ΚΑΪΑΦΑ-ΓΚΜΠΑΝΤΙ Μ.: Έννοια και προβληματική των κοινώς επικίνδυνων εγκλημάτων, Θεσ/νίκη 1987, σελ. 108, ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Η σχέση της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος με τις διοικητικές διατάξεις και τις διοικητικές κυρώσεις, ό.π., ΡΕΜΕΛΗΣ: Η προστασία του περιβάλλοντος από τις βιομηχανικές και βιοτεχνικές εγκαταστάσεις, εκδ. Αντ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα-Κομοτηνή 1989, σελ.156, ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ Σ.: Η συμβολή του ποινικού δικαίου στην προστασία του περιβάλλοντος, ΕΕυρΔ 1993, σελ. 301.

“υποβάθμιση” ορίζεται η πρόκληση από ανθρώπινες δραστηριότητες ρύπανσης ή οποιασδήποτε άλλης μεταβολής στο περιβάλλον, η οποία **είναι πιθανό να έχει αρνητικές επιπτώσεις** στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων κ.λ.π. Έτσι, υποστηρίζεται ισχυρά και η άποψη ότι τα πλημμελήματα του άρθρ. 28 παρ. 1 είναι εγκλήματα διακινδύνευσης.

Πράγματι, η πλειοψηφία των θεωρητικών τάσσεται υπέρ της άποψης ότι οι αξιόποινες πράξεις που προβλέπει το άρθρ. 28 παρ. 1 φέρουν ουσιαστικά τον χαρακτήρα εγκλημάτων διακινδύνευσης, αφού ο κίνδυνος υπεισέρχεται στην αντικειμενική τους υπόσταση μέσω των δυο βασικών εννοιών που περιγράφουν την προσβολή του έννομου αγαθού¹⁰¹.

Ο Σιδέρης¹⁰² υποστηρίζει ότι στο άρθρ. 28 θεσπίζονται δυο βασικά πλημμελήματα ως εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης¹⁰³. Αντίθετος είναι ο

101. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΑΚΗΣ ΑΡ.: Ο. π., σελ. 49.

102. ΣΙΔΕΡΗΣ Δ.: Προβλήματα προστασίας του περιβάλλοντος, Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Θεσ/νίκη 1989, σελ. 52.

103. Εδώ είναι σημαντικό να τονιστεί ότι γενικά τα εγκλήματα αυτά χαρακτηρίζονται από πολλούς και ως τα τυπικά εγκλήματα περιβάλλοντος. Η ουσιαστική ανυπαρξία οποιουδήποτε συνδέσμου μεταξύ ενέργειας και αποτελέσματος (δεν απαιτείται επέλευση του, ούτε καν επέλευση κινδύνου), προσφέρει στο ποινικό δίκαιο ένα τεράστιο πεδίο προστατευτικής προστασίας του περιβάλλοντος. Ο Αλεξιάδης ένθερμος υποστηρικτής των εγκλημάτων αφηρημένης διακινδύνευσης, ως των πιο κατάλληλων για την προστασία του περιβάλλοντος, αναφέρει ότι ο νομοθέτης κατά τη διατύπωση της νομοτυπικής μορφής των εν λόγω εγκλημάτων, θα πρέπει να αρκестεί στη διατύπωση της προσβολής του περιβάλλοντος, χωρίς να απαιτεί και απόδειξη σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, των παραπέρα αποτελεσμάτων της. Βλ. αναλυτικά ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ Σ.: Η Ποινική προστασία του περιβάλλοντος ως πρόβλημα αντεγκληματικής πολιτικής, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα –Κομοτηνή 1981, σελ. 53. Έτσι και ο Παπανεοφύτου, ο οποίος επισημαίνει ότι το γεγονός ότι στο άρθρ. 28 του Ν. 1650/86 δεν προβλέπονται εγκλήματα διακινδύνευσης του περιβάλλοντος που επιτρέπουν την επέκταση του αξιόποινου σε προηγούμενα της βλάβης στάδια (πέραν) των τυποποιούμενων στην παρ. 8 εγκλημάτων αφηρημένης διακινδύνευσης) αποδυναμώνει σε μεγάλο βαθμό την προστατευτική παρέμβαση του ποινικού δικαίου. Συγκεκριμένα, παραλείπεται η θέσπιση ποινικής ευθύνης τόσο για την παράβαση μεγάλου αριθμού βασικών απαγορεύσεων και υποχρεώσεων που εισάγει ο νόμος αυτός (εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης) όσο και για τη δημιουργία από παραβάσεις αυτής της κατηγορίας πρόσθετων όρων κινδύνου ή συγκεκριμένου κινδύνου σοβαρής ρύπανσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος (εγκλήματα

Χαραλαμπάκης ο οποίος θεωρεί τον χαρακτηρισμό τους ως εγκλημάτων αφηρημένης διακινδύνευσης ανακριβή¹⁰⁴. Θεωρεί ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση ο κίνδυνος προβλέπεται – κατά τον έμμεσο τρόπο που περιγράψαμε παραπάνω - ως **δυνάμενος να προκύψει**. Η διαπίστωση αυτή τον οδηγεί στη διαπίστωση ότι πρόκειται για **εγκλήματα δυνητικής (ή αλλιώς αφηρημένα συγκεκριμένης) διακινδύνευσης**. Κατ' αυτόν η δικαιοπολιτική σημασία του χαρακτηρισμού των απώτερων πράξεων ως εγκλημάτων δυνητικής διακινδύνευσης είναι μεγάλη, καθώς έτσι οδηγούμαστε σε μια γενικότερη φειδώ όσον αφορά την κατάγνωση του αξιόποινου ενώ και η ποινική καταστολή καθίσταται πιο αξιόπιστη, δεδομένου ότι εκπίπτουν από τη ρύθμιση του άρθρ. 28 και δεν αποτελούν αξιόποινες πράξεις εκείνες οι ενέργειες, που έχουν ελαφρά μόνο αρνητικές συνέπειες για το περιβάλλον. Τέλος, συμφωνεί με τον Αλεξιάδη και γενικότερα με τους εκφραστές της θεωρίας, που είχε ταχθεί εναντίον της διατύπωσης των προστατευτικών για το περιβάλλον διατάξεων με τη μορφή εγκλημάτων βλάβης, προβάλλοντας ως επιχείρημα το γεγονός ότι συχνά ο χρονικός και τοπικός σύνδεσμος μεταξύ της πράξης και του αποτελέσματος είναι ιδιαίτερα χαλαρός, αφενός μεν λόγω του μακρού διαστήματος που απαιτείται μέχρι να καταστούν εμφανή τα καταστρεπτικά αποτελέσματα σε ορισμένα είδη ρύπανσης και αφετέρου λόγω της κινητικότητας μερικών από τα μολυσμένα στοιχεία του περιβάλλοντος. Διαφωνεί όμως μαζί του ως προς τη χρήση των εγκλημάτων αφηρημένης διακινδύνευσης, όπως ήδη έχει λεχθεί, καθώς έτσι ελαχιστοποιείται η εγγυητική λειτουργία του ποινικού δικαίου και καθίσταται αναξιόπιστη η

δυνητικής και συγκεκριμένης διακινδύνευσης). Έτσι όμως προκύπτει σοβαρό νομοθετικό κενό, γιατί δεν αξιολογείται ποινικά η φυσική αλληλουχία αυτών των συμπεριφορών που αποτελούν λειτουργικές πηγές κινδύνου για τα περιβαλλοντικά αγαθά με τις τυποποιούμενες στα βασικά εγκλήματα βλάβης της παρ. 1. Χωρίς την καταστολή των πρώτων, οι οποίες παράγουν τους αναγκαίους αιτιακούς όρους σταδιακής εξέλιξης προς τη βλάβη, απομειώνεται η προληπτική λειτουργία του ποινικού δικαίου και κατ' αντιστοιχία η αποτελεσματικότητα της παρεχόμενης προστασίας. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ποινικό δίκαιο, κράτος και τεχνολογικοί κίνδυνοι, ό.π., σελ. 265-266.

104. Όπως είναι γνωστό τα εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης είναι εγκλήματα συμπεριφοράς στα οποία ο κίνδυνος για κάποιο έννομο αγαθό ούτε είναι στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης ούτε χρειάζεται να αποδεικνύεται στη συγκεκριμένη περίπτωση αλλά αποτελεί απλώς τον λόγο της ποινικής τους πρόβλεψης.

προστατευτική του λειτουργία¹⁰⁵.

Εκκινώντας από την τοποθέτηση αυτή του Αλεξιάδη εναντίον της υιοθέτησης των εγκλημάτων βλάβης για την προστασία του περιβάλλοντος, έχουμε να παρατηρήσουμε τα ακόλουθα: εύστοχα αντιπαρατίθεται η Παναγοπούλου-Μπέκα¹⁰⁶ με το επιχείρημα ότι σε κάθε περίπτωση που υπάρχει παρουσία ρύπων στο περιβάλλον, δηλαδή κάθε είδους ουσιών, θορύβου, ακτινοβολίας ή άλλων μορφών ενέργειας (άρθρ. 2 παρ. 2 εδ. 1 του Ν. 1650/86), έχουμε ήδη βλάβη του εννόμου αυτού αγαθού¹⁰⁷ και όχι διακινδύνευσή του, για το λόγο ότι η παρουσία ρύπων επιφέρει πάντοτε αλλοίωση της φυσικής σύστασης των συστατικών στοιχείων του περιβάλλοντος. Παρενθετικά, πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι είναι νοητή ‘‘βλάβη’’ ενός εννόμου αγαθού χωρίς να μένει ίχνος μεταβολής στην υλική του υπόσταση, γιατί ως βλάβη νοείται και η ‘‘ανακοπή της λειτουργικής του ικανότητας’’¹⁰⁸. Έτσι, στο μέτρο που ο θόρυβος και οι κραδασμοί σαφώς ανακόπτουν τη λειτουργία στοιχείων του περιβάλλοντος, μπορούμε να αναγνωρίσουμε σε αυτούς βλάβη του περιβάλλοντος ως μορφή προσβολής του¹⁰⁹.

Εύστοχα όμως αντικρούει και τον ισχυρισμό του Χαραλαμπάκη το ότι, σύμφωνα με το νομικό ορισμό της, για να έχουμε ρύπανση απαιτείται η παρουσία στο περιβάλλον ρύπων, σε τέτοια ποσότητα, συγκέντρωση ή διάρκεια που μπορούν να προκαλέσουν αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία, στους ζωντανούς οργανισμούς και στα οικοσυστήματα ή υλικές ζημιές και γενικά να καταστήσουν το περιβάλλον ακατάλληλο για τις επιθυμητές χρήσεις του, σημαίνει ότι για να έχει εφαρμογή η διάταξη του άρθρ. 28 παρ.1 του Ν. 1650/86, πρέπει η ρύπανση να έχει το χαρακτήρα που μόλις περιγράψαμε. Αν η ρύπανση δεν είναι σε τέτοια ποσότητα, συγκέντρωση κ.λ.π., ο νομοθέτης θεωρεί ότι δεν είναι σημαντική η προσβολή του περιβάλλοντος ή είναι αναγκαία για την κοινωνική πρόοδο και δεν την τυποποιεί, δεν επεμβαίνει. Αυτή η ‘‘ποσότητα’’ βλάβης στο περιβάλλον, που απαιτείται για να

105. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΑΚΗΣ ΑΡ.: ό. π., σελ. 51.

106. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΕΚΑ Γ.: Το έννομο αγαθό περιβάλλον, ό.π., σελ. 112-113.

107. Έτσι και ο ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ποινικό Δίκαιο, κράτος και τεχνολογικοί κίνδυνοι, ό.π., σελ. 261.

108. ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ Ι.: Ειδικό Μέρος, ό.π., σελ. 204.

109. ΚΑΪΑΦΑ-ΓΚΜΠΙΑΝΤΙ Μ.: Έννοια και προβληματική, ό.π., σελ. 109. Σύμφωνα με τη θέση αυτή είναι επίσης και ο ΡΕΜΕΛΗΣ, Η προστασία του περιβάλλοντος, ό.π., σελ. 156.

στοιχειοθετήθει το βασικό έγκλημα της ρύπανσης ή υποβάθμισής του άρθρ. 28 παρ. 1 του Ν. 1650/86, είναι μακριά από το να δημιουργεί κίνδυνο για την ανθρώπινη ζωή και υγεία κι αυτό γίνεται πιο κατανοητό από το νομικό ορισμό της υποβάθμισης. Η αναφορά σε έννοιες όπως ‘*ποιότητα ζωής*’, ‘*πολιτιστική κληρονομιά*’, ‘*αισθητικές αξίες*’, που είναι απομακρυσμένες από την έννοια του κινδύνου για την ανθρώπινη ζωή, μας οδηγούν στη συμπερασματική σκέψη ότι το έγκλημα της ρύπανσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος είναι έγκλημα βλάβης του ίδιου του περιβάλλοντος και όχι διακινδύνευσης της ανθρώπινης ζωής και υγείας.

Εξάλλου, όπου ο νομοθέτης θέλησε, τυποποίησε παράλληλα με τη βλάβη του βασικού εννόμου αγαθού ρητά και τη συγκεκριμένη διακινδύνευση της ζωής ή της υγείας, π.χ. στο άρθρ. 13 παρ. 1 του Ν. 743/77 ‘*Περί προστασίας του θαλασσίου περιβάλλοντος και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων*’ με απειλούμενο πλαίσιο ποινής 1 έως 5 χρόνια και στο άρθρ. 28 παρ. 3 του Ν. 1650/86 με το ίδιο πλαίσιο στερητικής της ελευθερίας ποινής επιπλέον δε και χρηματική ποινή. Ενώ η ποινή της παρ. 1 του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86 είναι κατά πολύ μικρότερη, στο πλαίσιο των 3 μηνών ως 2 χρόνια. Οι βαρύτερες ποινές των δύο πρώτων περιπτώσεων δικαιολογούνται από το plus του αδίκου, εφόσον πρόκειται για βλάβη του ενός (θαλασσίου περιβάλλοντος) και ρητά τυποποιημένη διακινδύνευση του άλλου (ζωής ή υγείας) εννόμου αγαθού. Αντίθετα, στην τελευταία περίπτωση του άρθρ. 28 παρ. 1 του Ν. 1650/86 η ποινή είναι αρκετά μικρότερη, αφού και η απαξία του εγκλήματος είναι μικρότερη, στο βαθμό που πρόκειται για βλάβη ενός μόνο εννόμου αγαθού.

Με αφορμή τις σκέψεις αυτές, τίθεται το ερώτημα από δικαιοπολιτικής σκοπιάς, αν, με τους ορισμούς της ρύπανσης και υποβάθμισης του περιβάλλοντος, υποδηλώνεται από το νομοθέτη η πρόθεση να μεταθέσει το βάρος της ποινικής καταστολής στην πρόληψη, με τη μορφή των εγκλημάτων διακινδύνευσης, προκειμένου να ενισχύσει περαιτέρω - διευρύνοντας το πεδίο της παρέμβασης των ποινικών κανόνων - την προστασία των περιβαλλοντικών αγαθών.

Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Παπανεοφύτου¹¹⁰, εξετάζοντας από αυτό το πρίσμα τις διατάξεις του άρθρ. 28, προκύπτει ένα σοβαρό νομοθετικό κενό. Αν γίνει αποδεκτό ότι τα πλημμελήματα της παρ. 1, τα οποία αποτελούν τη βασική μορφή των τυποποιούμενων αξιόποινων συμπεριφορών στο παραπάνω άρθρο, είναι εγκλήματα διακινδύνευσης, τότε αυτή καθαυτή η βλάβη του περιβάλλοντος εμφανίζεται ως

110. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: ό.π., σελ. 259 επ..

ποινικά αδιάφορη! Συγκεκριμένα, προβλέπεται στην παρ. 1 ποινική ευθύνη για συμπεριφορές που δημιουργούν δυνατότητα κινδύνου βλάβης του περιβάλλοντος ή της ανθρώπινης υγείας. Στην παρ. 2 τιμωρείται η εξ αμελείας τέλεση των εγκλημάτων της παρ. 1. Τέλος στην παρ. 3 τιμωρούνται οι παραβάτες των διατάξεων της παρ. 1 αν από την πράξη τους (α) δημιουργήθηκε κίνδυνος θανάτου ή βαρείας σωματικής βλάβης, (β) επήλθε βαρεία σωματική βλάβη ή θάνατος ανθρώπου και (γ) προκλήθηκε βαρεία σωματική βλάβη ή θάνατος σε έμβryo. Έτσι, σε ένα νομοθέτημα κεντρικού χαρακτήρα για την εξέλιξη του ποινικού δικαίου του περιβάλλοντος που προωθεί μάλιστα την αυτοτελή προστασία του αγαθού “περιβάλλον” παραλείπεται η ποινική καταστολή των βλαπτικών για το προστατευόμενο έννομο αγαθό δραστηριοτήτων! Επιπλέον, η μη πρόβλεψη των βασικών εγκλημάτων βλάβης, που συγκροτούν το υπόβαθρο της κοινωνικής απαξίας, από το οποίο έλκει τη νομιμοποίησή της η επέκταση της δράσης του ποινικού δικαίου στα προστάδια της βλάβης, καθιστά την ποινικοποίηση της διακινδύνευσης μετέωρη και δικαιοκρατικά αθεμελιώτη.

Μάλιστα, δεν θα πρέπει να προκαλεί σύγχυση ο νομοθετικός προσδιορισμός των εννοιών “ρύπανση” και “υποβάθμιση” επειδή προσομοιάζει με τις απαντώμενες στην αντικειμενική υπόσταση των κοινώς επικίνδυνων εγκλημάτων αλλά και σε άλλες ποινικές διατάξεις που υπάγονται στην κατηγορία των εγκλημάτων δυνητικής διακινδύνευσης. Αντίθετα, ο νομοθέτης με τη διατύπωση των ορισμών αυτών αξιολογεί ως νομικά ενδιαφέρουσες - στη βάση διάφορων επιδεκτικών μέτρησης στοιχείων (ποσότητα, βαθμός έντασης, χρονική διάρκεια) - τις βαρύτερες, από πλευράς γενικότερων επιδράσεων στον άνθρωπο και στα οικοσυστήματα, περιπτώσεις ρύπανσης ή υποβάθμισης. Άλλωστε η στρατηγική αυτή συμπορεύεται με την ευρέως αποδεκτή στο χώρο του ποινικού δικαίου αρχή της μεταχείρισής του ως εσχάτου μέσου της αντεγκληματικής πολιτικής. Πράγματι, ο καθόλα δυνατός με τα ήδη υπάρχοντα τεχνικά μέσα υπολογισμός του μεγέθους βλαπτικής μεταβολής των στοιχείων του περιβάλλοντος (έκταση και συγκέντρωση ρύπων, βαθμός αλλοίωσης της φυσικής σύστασης του νερού, του εδάφους, της ατμόσφαιρας κ.λ.π.) από τη ρυπαίνουσα δραστηριότητα και η απονομή ποινικής ευθύνης στις βαρύτερες περιπτώσεις, με βάση τις εκάστοτε προσδιοριζόμενες οριακές τιμές, παρέχει τα απαραίτητα σταθερά κριτήρια ελέγχου και θεμελίωσης της κοινωνικής απαξίας της ποινικοποιούμενης συμπεριφοράς. Έτσι, στις κρινόμενες από τα δικαστήρια της ουσίας περιπτώσεις, στο βαθμό που θα αποδεικνύεται πλέον με μετρήσιμα στοιχεία (λ.χ. σημαντική υπέρβαση των οριακών τιμών ρύπανσης) η σοβαρή βλάβη του

περιβάλλοντος και εφόσον βέβαια διαπιστώνεται η ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της παραβιάζουσας τις διατάξεις του νόμου συμπεριφοράς και του αποτελέσματος, η πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης των σχετικών εγκλημάτων θα είναι δεδομένη. Δεν θα χρειάζεται συνεπώς, να εξεταστεί από το δικαστή αν συντρέχουν άλλοι, δυσχερώς αποδείξιμοι και υποκείμενοι σε πιθανολογήσεις και υποθέσεις, όροι (όπως η δυνατότητα πρόκλησης κινδύνου βλάβης στην υγεία των κατοίκων, στους ζωντανούς οργανισμούς ή τα οικοσυστήματα). Ούτε θα εξαρτάται η κατάγνωση του αξιόποινου από αόριστες, αφηρημένες και εκγενικεύουσες εκτιμήσεις (πιθανολόγηση αρνητικών επιπτώσεων στην ποιότητα ζωής, στην ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά, στις αισθητικές αξίες κ.λ.π.)¹¹¹.

Αλλά και σε επίπεδο νομοτεχνικής συγκρότησης, με τη θεώρηση των αξιόποινων πράξεων της παρ. 1 ως εγκλημάτων βλάβης του περιβάλλοντος, εμφανίζεται η όλη δομή των διατάξεων του άρθρ. 28 ως αρτιότερη. Προβλέπονται, δηλαδή, τα βασικά εγκλήματα της εκ προθέσεως και εξ αμελείας βλάβης του περιβάλλοντος (παρ. 1 και 2) και οι επιβαρυντικές περιπτώσεις περαιτέρω αποτελεσμάτων: **(α)** της δημιουργίας από τη βλαπτική συμπεριφορά κινδύνου θανάτου ή βαριάς σωματικής βλάβης σε άνθρωπο (παρ. 3 εδάφ. α'- εγκλήματα συγκεκριμένης διακινδύνευσης) και **(β)** πρόκλησης βαριάς σωματικής βλάβης ή θανάτου σε άνθρωπο ή σε έμβρυο (παρ. 3 εδάφ. β' και γ' αντίστοιχα – εγκλήματα εκ του αποτελέσματος διακρινόμενα)¹¹². Έτσι, η διάγνωση, στην παρ. 3 εδάφ. α', του συγκεκριμένου κινδύνου βαριάς σωματικής βλάβης ή θανάτου, αντί να έχει ως αφετηρία στοιχειοθέτηση της ενοχής συμπεριφορές με δυσχερώς προσδιοριζόμενο και αποδείξιμο περιεχόμενο αδίκου (δημιουργία όρων που περιέχουν τη δυνατότητα πρόκλησης κινδύνου, στην περίπτωση που τα πλημμελήματα της παρ.1 εκλαμβάνονταν ως εγκλήματα δυνητικής διακινδύνευσης), εκκινεί από το ισχυρό

111. Ό.π, σελ. 260-262.

112. Έτσι και Βουλ. Συμβ. Πλημ. Ιωαν. 130/92, Αρμενόπουλος 1993, σελ. 847-848. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι δεν προκύπτουν ζητήματα ανεπαρκούς δογματικής και συστηματικής επεξεργασίας από τη διαμόρφωση των ποινικών υποστάσεων των εγκλημάτων του άρθρ. 28 λ.χ ως προς το εδάφ. γ' της παρ. 3, το γεγονός ότι δεν προβλέπεται ως αυτοτελές έγκλημα στο ποινικό μας δίκαιο η εξ αμελείας πρόκληση βαριάς σωματικής βλάβης ή θανάτου σε έμβρυο δημιουργεί προβλήματα ως προς τη ύπαρξη ευθύνης στα πλαίσια του άρθρ. 29 ΠΚ, βλ. ενδεικτικά ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗ, Επιτομή, ό.π., σελ. 163 επ., ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, Τα εκ του αποτελέσματος διακρινόμενα εγκλήματα, 1984, σελ. 171-172.

ενδεικτικό στοιχείο της σοβαρής βλάβης του περιβάλλοντος. Ομοίως, η κρίση για την αιτιώδη σύνδεση των βαρύτερων αποτελεσμάτων της σωματικής βλάβης ή του θανάτου με το βασικό έγκλημα της παρ. 1 διευκολύνεται σημαντικά όταν η θεμελίωσή της περιορίζεται στη σχέση μεταξύ ενός, ευχερώς αποδείξιμου, βλαπτικού αποτελέσματος (ρύπανση ή υποβάθμιση) με άλλα περαιτέρω βλαπτικά αποτελέσματα.

Μολαταύτα, δεν θα πρέπει να παραβλεφθούν οι σοβαρές αποδεικτικές δυσχέρειες που εμφανίζονται στη διαπίστωση της αιτιώδους συνάφειας μεταξύ κινδυνολόγου επενέργειας στο περιβάλλον και αποτελέσματος (σωματικής βλάβης ή θανάτου προσώπου και πολύ περισσότερο εμβρύου). Οι δυσχέρειες που προκύπτουν **(α)** ως προς τη διάγνωση από το σύνολο των αθροιστικά βλαπτικών παραγόντων, της συγκεκριμένης πηγής ρύπανσης και την εξακρίβωση της ιδιαίτερης βλαπτικότητας της επενέργειας της στον άνθρωπο αλλά και τον εντοπισμό του υπεύθυνου για τις συνέπειές της προσώπου και **(β)** ως προς την εξειδικευμένη σύνδεση της δράσης της με συγκεκριμένα άτομα που εκτίθενται στον κίνδυνο ή υφίστανται τη βλάβη και τη διαπίστωση της ευθείας επίδρασης της στο αποτέλεσμα, δεν αφήνουν περιθώρια ουσιαστικής εφαρμογής της διάταξης. Μόνο σε ακραίες περιπτώσεις τύπου Σεβάζο, Μποπάλ ή Τσέρνομπιλ, η σύνδεση της βλάβης του περιβάλλοντος με τη βλάβη σε άνθρωπο είναι ευχερώς διαγνώσιμη ¹¹³.

Κλείνοντας, επιβάλλεται να επισημανθεί ξανά η αλληλουχία και η αλληλεξάρτηση των ζητημάτων, που αναπτύχθηκαν στο κεφάλαιο αυτό, το ζήτημα δηλαδή της αυθυπαρξίας του έννομου αγαθού περιβάλλοντος και της υιοθέτησης εγκλημάτων βλάβης ή διακινδύνευσης για την προστασία του. Όπως εύστοχα έχει επισημανθεί¹¹⁴, η αντιμετώπιση των ποινικών διατάξεων της παρ. 1 του άρθρ. 28 ως εγκλημάτων βλάβης του περιβάλλοντος, λειτουργεί διορθωτικά ώστε να αποκατασταθεί η αναγκαία ισορροπία μεταξύ της οικολογικής και ανθρωποκεντρικής θεώρησης της περιβαλλοντικής προστασίας και τούτο γιατί μια τέτοια θεώρηση

113. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Η σχέση της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος με τις διοικητικές διατάξεις και τις διοικητικές κυρώσεις. ό.π., σελ. 556-557. Έτσι και ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΣ Ν.: ό. π., σελ. 142-143, ΠΑΝΑΓΟΠΟΛΟΥ-ΜΠΕΚΑ: ό.π., σελ. 117 επ., ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ Σ.: ό.π., σελ. 52-53.

114. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ποινικό Δίκαιο, κράτος και τεχνολογικοί κίνδυνοι, ό. π., σελ. 265.

συμπορεύεται με τις σύγχρονες οικολογικές αντιλήψεις που αξιώνουν την αυτονομία της προστασίας του περιβάλλοντος και των επιμέρους συστατικών του. Παράλληλα όμως δεν έρχεται σε αντίθεση με την εκπεφρασμένη νομοθετική βούληση διασφάλισης της συνοχής της, ούτως ή άλλως αναντίλεκτης, λειτουργικής διάδρασης των συνεπειών των περιβαλλοντικών προσβολών στα θεμελιώδη αγαθά της ζωής και της υγείας του ανθρώπου.

Πάντως, θα μπορούσε να λεχθεί ότι η νομολογιακή αντιμετώπιση του ζητήματος μειώνει συνεχώς το δογματικό έλλειμμα που εμφάνιζε παλαιότερα, με συνέπεια την ουσιαστική πλέον συμβολή της και στην ανεύρεση του εννόμου αγαθού. Αρκετές αποφάσεις και βουλεύματα δέχονται ξεκάθαρα ότι το βασικό έγκλημα του άρθρου 28 παρ. 1 του Ν. 1650/86 τιμωρεί αποκλειστικά τη **ρύπανση** δηλαδή τη **βλάβη** του κοινωνικού εννόμου αγαθού του περιβάλλοντος, που αποτελεί και τη μόνη απαξία της διάταξης. Αναγνωρίζει δηλαδή ως έννομο αγαθό το περιβάλλον και το έγκλημα της ρύπανσης ως έγκλημα βλάβης. Από ενδεικτικό παράδειγμα προσφέρει η υπ' αριθμ. 3045/92 απόφαση του Τριμελούς Πλημ/κείου Λάρισας, με την οποία καταδικάστηκε ιδιοκτήτης εργοστασίου επειδή διοχέτευε σε αρδευτικό κανάλι τα λύματα του εργοστασίου του, τα οποία «...προκάλεσαν αποπνικτική δυσσομία, μόλυναν επικίνδυνα τα νερά στο κανάλι (βαριά μυρωδιά, μαύρο χρώμα, αφροί) και κατέστρεφαν το οικοσύστημα¹¹⁵, προκαλώντας το θάνατο ψαριών, βατράχων και άλλων βιοτικών στοιχείων»¹¹⁶.

Άξια αναφοράς είναι εν προκειμένω η Συμβ.Πλημ Ιωαν. 130/1992¹¹⁷, η οποία κάνει δεκτή την σχετική εισαγγελική πρόταση αντιμετωπίζοντας μια σειρά πολύπλοκων θεμάτων που εμφανίζονται κατά την εφαρμογή των διατάξεων του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86, μεταξύ των οποίων και αυτό του χαρακτήρα του εγκλήματος του πρώτου εδαφίου της πρώτης παραγράφου του άρθρ. 28. Η εισαγγελική πρόταση είναι: «...να παραπεμφθεί στο ακροατήριο του Τριμελούς Πλημ/κείου Ιωαννίνων ο κατηγορούμενος για να δικαστεί ως υπαίτιος του ότι: στην κοινότητα Π. κατά το

115. Η απόφαση αυτή παίρνει έμμεσα θέση και για τη μονάδα του έννομου αγαθού, που θεωρεί ότι είναι το οικοσύστημα, για το οποίο έγινε λόγος στο κεφάλαιο 5.1 της παρούσης.

116. Ανάλογη στάση κράτησαν και το Βουλ. Πλημ. Θεσ.1602/92, Ποιν.Χρον ΜΓ'(1997), σελ. 311 επ, το Βουλ. Πλημ Γρεβ. 4/91, Υπερ. 1992, σελ.403, Βουλ. Πλημ Βερ. 8/1992, Ποιν.Χρον. ΜΒ', σελ. 603.

117. Ποιν. Δικ. 7/2000, σελ. 718 και Αρμενόπουλος 1993, σελ. 847 επ.

χρονικό διάστημα από 9.9.1987 έως την 1.9.1989 με περισσότερες από μια πράξεις που συνιστούν εξακολούθηση ενός και του ιδίου εγκλήματος ως νόμιμος εκπρόσωπος (διαχειριστής) της εδρευούσης στα Ιωάννινα ομορρύθμου εταιρείας...και έχοντας την άμεση ευθύνη της λειτουργίας της βιομηχανίας αυτής, με πρόθεση προκάλεσε τη ρύπανση και υποβάθμιση του περιβάλλοντος με πράξεις και παραλείψεις που αντέβαιναν στις διατάξεις περί προστασίας αυτού από την ποσότητα δε και το είδος των ρύπων ως και την έκταση της υποβάθμισης δημιουργήθηκε κίνδυνος θανάτων και βαριών σωματικών βλαβών...».

Η εν λόγω εισαγγελική πρόταση εκκινά ορθά από την παραδοχή ότι το προβλεπόμενο έγκλημα της παρ. 1 του άρθρ. 28 συντελείται με την πρόκληση ρύπανσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος και παραθέτει τον ορισμό της ρύπανσης. Μέχρι εδώ δημιουργεί την εντύπωση ότι θεωρεί το έγκλημα κατά του περιβάλλοντος ως έγκλημα βλάβης. Συνεχίζει όμως, χωρίς να της είναι απαραίτητο από δογματική άποψη, με την παραδοχή ότι υπάρχει βλάβη ή αρνητική επίπτωση στην ανθρώπινη υγεία, όταν διαταράσσεται η κατάσταση της πλήρους φυσικής, διανοητικής και κοινωνικής ευεξίας του ατόμου ή του συνόλου του πληθυσμού, με αποτέλεσμα να δημιουργεί σύγχυση¹¹⁸ και να εμφανίζει ατολμία σχετικά με την τελική παραδοχή της¹¹⁹.

Πέραν των ανωτέρω, από τα πραγματικά περιστατικά που αντιμετώπισε το βούλευμα, βλέπει κανείς με ενέργεια το κεφαλαιώδες και δισεπίλυτο πρόβλημα καταλογισμού της εγκληματικότητας, που σχετίζεται με την απόδειξη της αιτιώδους σχέσης μεταξύ επελθόντος θανάτου και της βλαπτικής επενέργειας της ρυπογόνου δραστηριότητας της βιομηχανίας. Είναι τόσο δυσχερής και δυσδιάγνωστη η διαδικασία της αποδεικτικής αλυσίδας, ώστε πολλές φορές καθίσταται πράγματι αδύνατη, με αποτέλεσμα και η επίτευξη των στόχων της αντεγκληματικής περιβαλλοντικής πολιτικής να ακυρώνεται.

Ορθά βέβαια, από δογματική άποψη, δεν παραπέμφθηκε ο κατηγορούμενος να δικασθεί για το έγκλημα της ρύπανσης του περιβάλλοντος σε βαθμό κακουργήματος (άρθρ. 28 παρ. 3 εδ. β' Ν. 1650/86), αφού από κανένα αποδεικτικό στοιχείο δεν

118. Επιβεβαιώνοντας έτσι με τον καλύτερο τρόπο ότι δικαιολογημένα παρατηρείται η διχογνωμία σχετικά με το υπό εξέταση ζήτημα.

119. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΕΚΑ Γ.: Παρατηρήσεις στη Συμβ. Πλημ. Ιωαν. 130/92, Ποιν. Δικ. 7/2000, σελ. 723.

προέκυψε ότι οι επελθόντες θάνατοι βρίσκονταν σε αντικειμενικό αιτιώδη σύνδεσμο με το βασικό έγκλημα της ρύπανσης του περιβάλλοντος και γιατί συνέβησαν σε προγενέστερο χρόνο από εκείνον που αναφέρεται στο κατηγορητήριο.

Το ερώτημα που παραμένει αναπάντητο είναι αν - παρά την συνεχή πρόοδο της ιατρικής επιστήμης - θα είναι πότε αυτή σε θέση να πιστοποιήσει τον αιτιώδη σύνδεσμο ενός θανάτου και μιας ρυπογόνου δραστηριότητας, ιδίως όταν πρόκειται για ασθένειες με ένα μακροχρόνιο κύκλο δράσης στην εξέλιξη της οποίας ενίοτε μεσολαβούν και άλλες επενέργειες σωρευτικά. Οι ειδικοί δηλώνουν ότι η ρύπανση του περιβάλλοντος επιδρά βλαπτικά στην υγεία, αλλά σπανίως πιστοποιείται αυτό εξατομικευμένα. Μόνη, όμως, η επίκληση της βλάβης της υγείας ή της ζωής από τη ρύπανση του περιβάλλοντος, χωρίς ταυτόχρονα και να αποδεικνύεται, δεν επαρκεί για τη θεμελίωση του εγκληματικού χαρακτήρα των συμπεριφορών που τυποποιούνται στο άρθρ. 28 παρ. 2 εδ. 2 και 3, εντός των δομικών ορίων του ποινικού μας συστήματος¹²⁰.

Η πρακτική αυτή δυσκολία προσθέτει ένα ακόμα επιχείρημα στη φαρέτρα εκείνων που υποστηρίζουν ότι το βασικό έγκλημα ρύπανσης είναι έγκλημα βλάβης του ιδίου του περιβάλλοντος, γιατί σε διαφορετική περίπτωση θα έπρεπε να αποδεικνύεται ο κίνδυνος στην ανθρώπινη ζωή και υγεία για να εφαρμοσθεί ακόμα και το βασικό έγκλημα του άρθρ. 28 παρ. 1 εδ. α' του Ν. 1650/86¹²¹.

5.3 Ο θεσμός της ιδιαίτερης νομικής υποχρέωσης και το πρόβλημα της ποινικής ευθύνης των νομικών προσώπων

Το πιο σοβαρό ζήτημα που τίθεται στην προβληματική της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος είναι αναμφισβήτητο αυτό που συνδέεται με την ποινική ευθύνη για περιβαλλοντικά εγκλήματα που εμφανίζονται ως αποτέλεσμα της επιχειρηματικής δραστηριότητας νομικών προσώπων.

Τονίστηκε παραπάνω ότι δράστες των σοβαρών τουλάχιστον περιβαλλοντικών προσβολών είναι συνήθως νομικά πρόσωπα – επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται

120. βλ. ΣΠΥΡΑΚΟ Δ. βιβλιοκρισία σε ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΕΚΑ Γ.: Το έννομο αγαθό περιβάλλον, Προβλήματα εφαρμογής της σχετικής νομοθεσίας, Υπεράσπιση 1994, σελ. 741.

121. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΕΚΑ Γ.: ό.π., σελ. 724.

σε διάφορους τομείς της οικονομίας. Αυτό επιβεβαιώνεται και από μια επισκόπηση της νομολογίας μας. Πράγματι, στις λίγες ως τώρα περιπτώσεις που απασχόλησαν το ακυρωτικό μας και αφορούν αιτήσεις αναιρέσεων κατά αποφάσεων των δικαστηρίων της ουσίας σχετικών με την εφαρμογή των διατάξεων του Ν. 1650/86, τουλάχιστον όσον αφορά στις δημοσιευμένες στο νομικό περιοδικό τύπο αποφάσεις, διαπιστώνουμε ότι στην συντριπτική πλειοψηφία τους αφορούν τη ρυπογόνο για το περιβάλλον επιχειρηματική δραστηριότητα.

Από τη σύντομη αυτή επισκόπηση, ενδεικτικά αναφέρουμε ότι τέλεσαν αδικήματα, που προβλέπονται στο άρθρ. 28 του Ν. 1650/86, ο ιδιοκτήτης και αποκλειστικά υπεύθυνος (διευθύνων σύμβουλος) της λειτουργίας του εργοστασίου οινοπνευματοποιίας μιας ανώνυμης εταιρείας (Τριμ. Πλημ Λαρ. 3045/1992, Ποιν. Χρον. ΜΓ΄, σελ. 1315), ο πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου εργοστασίου κονσερβοποιίας μιας ανώνυμης εταιρείας (ΑΠ 631/1996, Ποιν.Χρον. ΜΖ΄, σελ. 1134), ο πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου και διευθύνων σύμβουλος ανώνυμης εταιρείας που διατηρεί και εκμεταλλεύεται εργοστάσιο αλλαντοποιίας (ΑΠ 1104/1997, Ποιν. Χρον. ΜΗ΄, σελ. 388), ο πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου και νόμιμος εκπρόσωπος ανώνυμης εταιρείας που διατηρούσε εργοστάσιο κατασκευής σκυροδέματος (Τρ. Εφ. Πατρ. 1142/1998, Ποιν.Δικ. 4/1999, σελ. 346), ο πρόεδρος της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Αγρινίου και υπεύθυνος ως εκ της ιδιότητάς του αυτής της βιομηχανικής μονάδας επεξεργασίας ζωοτροφών της ΕΓΣΑ (Τριμ. Πλημ. Αγριν. 1197-1199/1998, Ποιν.Δικ. 7/2000, σελ. 730), ο διευθύνων σύμβουλος ανώνυμης εταιρείας, η οποία διατηρούσε και λειτουργούσε κονσερβοποιείο φρούτων (ΑΠ 1680/99, Ποιν.Χρον. Ν΄, σελ. 740), ο πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου ανώνυμης εταιρείας, που διατηρεί εγκαταστάσεις διυλιστηρίων πετρελαίου και ο διοικητικός διευθυντής των εγκαταστάσεων (ΑΠ 1005/1999, Ποιν.Δικ.7/2000, σελ. 711), ο διευθύνων σύμβουλος και νόμιμος εκπρόσωπος τεχνικής ανώνυμης εταιρείας (ΑΠ 1309/2002, Ποιν. Λόγος 4/2002, σελ. 1404), ο διαχειριστής εταιρείας ΄΄ΕΠΕ΄΄, που διατηρούσε εργοστάσιο επεξεργασίας, διατήρησης και κονσερβοποιίας ψαριών (ΑΠ 844/2002, Ποιν. Λόγος 3/2002, σελ. 996), ο διευθύνων σύμβουλος και πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου ανώνυμης εταιρείας αλλά και ένα μέλος του Δ.Σ. που ασκούσε ουσιαστική διοίκηση της Α.Ε αυτής (ΑΠ 1521/2004, Ποιν. Λόγος 4/2004, σελ. 1863), ο νόμιμος εκπρόσωπος της ανώνυμης εταιρείας, συσταθείσας με την μετατροπή εταιρείας Ο.Ε. και την εισφορά όλων των περιουσιακών στοιχείων αυτής,

η οποία εκμεταλλευόταν λατομείο αδρανών υλικών (ΑΠ 746/2005, Ποιν.Χρον. ΝΕ΄, σελ. 1017) κ.ά.

Με τις ρυθμίσεις της παρ. 5 του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86, ο νομοθέτης επιδιώκει να παρακάμψει τις σοβαρές δυσχέρειες που γεννά ο αυστηρός προσανατολισμός του φιλελεύθερου ποινικού δόγματος στην αρχή της ατομικής ανοχής, προκειμένου να καταστεί δυνατός ο καταλογισμός, μέρους τουλάχιστον, των αξιόποινων πράξεων που διαπράττονται από νομικά πρόσωπα στους ασκούντες, κατά κύριο λόγο, τη διοίκηση τους. Έτσι, με τις δυνατότητες που προσφέρει η κατασκευή της ιδιαίτερης νομικής υποχρέωσης μπορεί να απονεμηθεί ποινική ευθύνη στα ανώτερα στελέχη της επιχείρησης και η οποία βρίσκει στηρίγματα στις αυξημένες αρμοδιότητές τους διοικητικών πρωτοβουλιών, στο ειδικό βάρος των επιλογών τους στη λήψη αποφάσεων και στον έλεγχο που ασκούν ως προς τη διαδικασία και τα αποτελέσματα της εφαρμογής τους¹²². Καθώς, η ανάμιξη περισσότερων του ενός στην παραγωγή του αξιόποινου αποτελέσματος, που δεν επικοινωνούν απαραίτητως μεταξύ τους ούτε έχουν την εποπτεία της λειτουργίας και των δραστηριοτήτων του νομικού προσώπου, δεν επιτρέπει συχνότατα την τεκμηρίωση συναυτουργίας και πολύ περισσότερο την απονομή ευθύνης αποκλειστικά σ' ένα δράστη. Με αυτόν τον τρόπο, επιδιώκει ο νομοθέτης να ξεπεράσει τις αντικειμενικές δυσκολίες εντοπισμού του δράστη ή των δραστών αξιόποινων περιβαλλοντικών προσβολών, οι οποίοι καλύπτονται από τη δομή και λειτουργία πολυπρόσωπων οργανισμών. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε ότι το 1986, που θεσπίστηκε το συγκεκριμένο νομοθέτημα, η μορφή και η κάθετη δομή των νομικών προσώπων ήταν εντελώς διαφορετική σε σύγκριση με αυτή των σύγχρονων κολοσσιαίων διαστάσεων πολυπρόσωπων οργανισμών. Πράγματι, ο πολύπλευρος καταμερισμός αρμοδιοτήτων, η αλληλεξάρτηση πράξεων, η διακλάδωση των ειδικότερων τομέων άσκησης της επιχειρηματικής δραστηριότητας, η διαρκής κινητικότητα του προσωπικού κ.λ.π., έχουν σαν συνέπεια να εμφανίζεται, κατά κανόνα, η παράβαση των ποινικών κανόνων ως αποτέλεσμα της συγκλίνουσας δράσης πολλών, ως προϊόν δηλαδή επιμέρους πράξεων που τελούν διάφορα πρόσωπα. Επιπλέον, η επιχειρηματική πολιτική αυτών των νομικών προσώπων χαράσσεται από τις αποφάσεις των συλλογικών οργάνων (διοικητικά συμβούλια) που παράλληλα ασκούν και την εποπτεία υλοποίησής τους.

122. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: ό. π., σελ. 268.

Έτσι, η μετατόπιση του βάρους της ενοχής σε διευθυντικά στελέχη επιχειρήσεων, πέραν του ότι συμβαδίζει με τις κοινωνικές αξιώσεις απονομής ουσιαστικής δικαιοσύνης που ασφαλώς δεν ικανοποιούνται με την “κατασκευή” ενόχων από τα κατώτατα κλιμάκια της ιεραρχίας, προσφέρει συγκριτικά πλεονεκτήματα στη βάση εμπειρικών και δικαιικά υποστηρίξιμων κριτηρίων. Και τούτο γιατί η σημαίνουσα θέση των ατόμων αυτών στον έλεγχο της λειτουργίας του νομικού προσώπου, η ευχέρειά τους στην άσκηση πραγματικής εποπτείας στο σύνολο των δραστηριοτήτων του, ο καθοδηγητικός ρόλος τους στη δράση που αναπτύσσουν οι εργαζόμενοι και ακόμη η προσδοκία προσωπικού και άμεσου οφέλους από τα θετικά οικονομικά αποτελέσματα της επιχειρηματικής πολιτικής που ακολουθείται, αποτελούν αξιόπιστες ενδείξεις για την τεκμηρίωση της έμμεσης έστω αλλά κυριαρχικής συμμετοχής τους στην πρόκληση των περιβαλλοντικών προσβολών¹²³.

Υπό το πρίσμα αυτών των σκέψεων, η νομοθετική επιλογή της καθιέρωσης ιδιαίτερης νομικής υποχρέωσης και στη βάση αυτής της θεμελίωσης ποινικής ευθύνης εις βάρος κορυφαίων διοικητικών στελεχών για πράξεις ή παραλείψεις του νομικού προσώπου που έχουν ως αποτέλεσμα τη ρύπανση ή υποβάθμιση του περιβάλλοντος, θα πρέπει να θεωρηθεί ως θετικό βήμα στην κατεύθυνση της ποινικοποίησης της δράσης αυτών, οι οποίοι κυρίως ευθύνονται για τη ρύπανση αυτή. Εντούτοις, δεν θα πρέπει να περιθωριοποιηθούν τα προβλήματα που προκύπτουν για την εφαρμογή στην πράξη της νομοθετικής αυτής επιλογής.

Καταρχήν θέμα τυπικής νομιμοποίησης της ύπαρξης ιδιαίτερης νομικής υποχρέωσης στα πλαίσια του άρθρου 15 ΠΚ δεν τίθεται, αφού αυτή προβλέπεται σε ρητή διάταξη νόμου. Αυτό όμως δεν αρκεί για τη θεμελίωση ευθύνης μη αποτροπής του βλαπτικού αποτελέσματος. Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, η ιδιαίτερη νομική υποχρέωση του άρθρου 15 ΠΚ *«δημιουργείται μόνον για τους εμφανιζόμενους ενόπιον της έννομης τάξης ως έχοντες θέση εγγυητού της ασφάλειας των έννομων αγαθών, τα οποία προσβάλλονται»*. Το ζήτημα λοιπόν που τίθεται είναι, ότι δεν αρκεί η τεκμαιρόμενη από τον νόμο ευθύνη των ανωτέρω στελεχών ενός πολυπρόσωπου οργανισμού αλλά οφείλει να αποτελεί αντικείμενο εξέτασης το κατά πόσο τα πρόσωπα αυτά έχουν πράγματι, όχι μόνο λόγω της θέσης τους αλλά **με βάση τη λειτουργική τους αρμοδιότητα**, την **εποπτεία που ασκούν** και τις **συνθήκες που οδηγούν στην επέλευση του αποτρεπτικού προσβλητικού αποτελέσματος, την ευθύνη**

123. Ο.π., σελ. 268-269.

για την πρόκλησή του. Συνακόλουθα, οι βλαπτικές για το περιβάλλον δραστηριότητες του νομικού προσώπου τότε μόνο δημιουργούν ποινική ευθύνη για τα περιγραφόμενα στην παρ. 5 πρόσωπα, όταν τα τελευταία συγκεντρώνουν τις παραπάνω προϋποθέσεις εγγυητή τήρησης αυτών των απαγορεύσεων και επιταγών του εν λόγω νόμου, η παράβαση των οποίων επέφερε τη ρύπανση ή υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Και αυτό είναι ένα θέμα που πρέπει να κρίνεται από τα δικαστήρια, κατανάγκην, περιπτωσιολογικά¹²⁴.

Παράλληλα, αναφέρεται και στη θεωρία και στη νομολογία η ανάγκη αιτιολόγησης του αντικειμενικού αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της παράλειψης και του επελθόντος αποτελέσματος¹²⁵. Αυτό σημαίνει ότι στην εξεταζόμενη υπόθεση οφείλει να ερευνάται η συμβολή της παραληφθείσας ενέργειας του δράστη στην αποτροπή μιας πιθανολογούμενης αιτιότητας που κατανάγκην χρησιμοποιείται στα δια παραλείψεως τελούμενα εγκλήματα. Εν προκειμένω όμως, αυτή η προϋπόθεση τίθεται ως εκ περισσού, καθώς η αιτιώδης συνάφεια θεωρείται δεδομένη στο βαθμό που καταφάσκει η εγγυητική θέση του δράστη¹²⁶.

Ενδιαφέρον όμως παρουσιάζει η νομολογιακή αντιμετώπιση του υπό εξέταση ζητήματος. Έτσι, η ΑΠ 1005/1999¹²⁷ αναίρεσε την υπ' αριθμ. 3698/1998 απόφαση του κατ' έφεση δικάσαντος Τριμελούς Πλημ/κείου Θεσ/νίκης διότι, εκτός των άλλων, έκανε δεκτό ότι: «...ενώ στο αιτιολογικό της απόφασης του δέχεται "τον πρώτο" των κατηγορουμένων ως διοικητικό διευθυντή... όλως αντιφατικά στο διατακτικό της απόφασης, τις ανωτέρω ιδιότητες αποδίδει στους εν λόγω κατηγορούμενους κατ' αντίστροφη σειρά, επιπλέον δε, κατ' εσφαλμένη εφαρμογή του νόμου στηρίζει την περί ενοχής κρίση του για τον ένα τούτων στην ιδιότητα απλώς του διοικητικού διευθυντή, που δεν περιλαμβάνεται στους κατά τον νόμο υπεύθυνους επί ανωνύμων εταιρειών». Ενώ η ΑΠ 1521/2004¹²⁸ έκρινε ότι το Τριμελές Πλημ/κείο Ηρακλείου ορθά ερμήνευσε τις σχετικές διατάξεις και διέλαβε στην απόφαση του την ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία, με την οποία καταδίκασε για την αξιόποινη πράξη της

124. Ο.π., σελ. 271.

125. ΜΑΓΚΑΚΗΣ Γ.Α.: Ποινικό δίκαιο, διάγραμμα γενικού μέρους, εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα 1984, σελ.171.

126. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: ό. π., σελ. 270-271.

127. ΑΠ 1005/1999, Ποιν. Δικ. 7/2000, σελ. 711 επ.

128. ΑΠ 1521/2004. Ποιν. Λόγος 4/2004, σελ. 1863 επ.

εκ προθέσεως υποβάθμισης του περιβάλλοντος κατ' εξακολούθηση τους δύο κατηγορούμενους, οι οποίοι ήταν ο μεν πρώτος διευθύνων σύμβουλος και πρόεδρος του Δ.Σ. της Α.Ε, ο δε δεύτερος μέλος του Δ.Σ. ασκών όμως κι αυτός ουσιαστική διοίκηση της Α.Ε αυτής, η οποία διατηρούσε ως ιδιοκτήτρια πυρηνελαιουργείο, από την λειτουργία του οποίου προκλήθηκε ατμοσφαιρική και οπτική ρύπανση με την έκλυση δυσάρεστων οσμών και καπνών.

Όπως ειδικότερα αναλύεται κατωτέρω, οι δυο αυτές αποφάσεις των δικαστηρίων της ουσίας παρουσιάζουν τρεις ουσιώδεις ομοιότητες: **(α)** και οι δυο αποφάσεις προχωρούν σε μια "καινοτομία", επιχειρούν την αναζήτηση ποινικής ευθύνης ή ακριβέστερα την επέκταση αυτής και σε άλλα πρόσωπα, που είναι επίσης υπόλογοι για τη ρυπαντική δραστηριότητα των συγκεκριμένων επιχειρήσεων, **(β)** και οι δυο αποφάσεις στα πλαίσια της προσπάθειας αυτής προβαίνουν σε μια αυθαίρετη αναλογική εφαρμογή της παρ. 5 του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86, **(γ)** και οι δυο αποφάσεις αναδεικνύουν με τον καλύτερο τρόπο την αδυναμία της συγκεκριμένης διάταξης του νόμου να ανταποκριθεί με πληρότητα στις ιδιαιτερότητες του τρόπου εκδήλωσης της προσωπικής ευθύνης των καλυπτόμενων από τις δραστηριότητες των νομικών προσώπων ατόμων-δραστών.

Εκκινώντας από τη δεύτερη απόφαση, με ενδιαφέρον¹²⁹ παρατηρούμε ότι το δικαστήριο αναζήτησε και εντόπισε την ύπαρξη ποινικής ευθύνης για την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, που προκλήθηκε από τη λειτουργία του εργοστασίου ανώνυμης εταιρείας, σε ένα μέλος του διοικητικού συμβουλίου της Α.Ε., το οποίο ασκούσε ουσιαστική διοίκηση, αναγνωρίζοντας παράλληλα ποινική ευθύνη στον διευθύνοντα σύμβουλο και πρόεδρο του διοικητικού συμβουλίου της Α.Ε. αυτής. Η άποψη μου είναι ότι τόσο το δικαστήριο της ουσίας όσο και ο Άρειος Πάγος λανθασμένα ερμήνευσαν την σχετική διάταξη της παρ. 5 του άρθρ. 28, καθώς στη συγκεκριμένη διάταξη η ιδιότητα του μέλους Δ.Σ. της Α.Ε., που ασκεί ουσιαστική

129. Πράγματι, μόνο ενδιαφέρον μπορεί να προκαλέσει μια τέτοια απόφαση, τη στιγμή που όλες οι υπόλοιπες αποφάσεις ενδεικτική αναφορά των οποίων έγινε στην αρχή του κεφαλαίου αυτού και αφορούν τη βλαπτική για το περιβάλλον επιχειρηματική δραστηριότητα, θεωρούν αποκλειστικά υπεύθυνους τους διευθύνοντες συμβούλους και τους προέδρους των διοικητικών συμβουλίων των ανωνύμων εταιρειών. Είναι σαφές ότι η νομολογία αρκείται στην περιοριστική διατύπωση των ιδιοτήτων στην παρ. 5 του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86, που πρέπει να συντρέχουν στον υπαίτιο για τα περιβαλλοντικά εγκλήματα των ανωνύμων εταιρειών.

διοίκηση σ' αυτή, δεν περιλαμβάνεται στην περιοριστική διατύπωση των απαιτούμενων ιδιοτήτων, που πρέπει να συντρέχουν για τη θεμελίωση ποινικής ευθύνης στους υπαίτιους για τη βλαπτική για το περιβάλλον δραστηριότητα ανωνύμων εταιρειών, ούτε μπορώ βεβαίως να δεχθώ ότι πρόκειται για μια προσπάθεια τελολογικής ερμηνείας της συγκεκριμένης διάταξης με βάση το σκοπό του νομοθέτη, που είναι σαφώς η απονομή ποινικής ευθύνης στους ασκούντες πραγματικά τη διοίκηση των νομικών προσώπων. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να γίνει αποδεκτό αν ο νομοθέτης δεν προέβαινε στην **περιοριστική διατύπωση** των απαιτούμενων ιδιοτήτων που πρέπει να συντρέχουν στο πρόσωπο των στελεχών των ανωνύμων εταιρειών, των εταιρειών περιορισμένης ευθύνης και των συνεταιρισμών, που θεωρούνται ποινικά υπεύθυνοι στα πλαίσια της ιδιαίτερης νομικής υποχρέωσης τους να μεριμνούν για την τήρηση των διατάξεων που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος και αντιθέτως προέβαινε **σε μια ενδεικτική αναφορά** των συγκεκριμένων ιδιοτήτων όπως π.χ. με την εξής διατύπωση: «τα πρόσωπα που ασκούν τη διοίκηση ή τη διαχείριση των νομικών προσώπων του δημοσίου ή του διοικητικού τομέα **και κυρίως (ή όπως)** οι πρόεδροι διοικητικών συμβουλίων, οι εντεταλμένοι ή διευθύνοντες σύμβουλοι ανωνύμων εταιρειών κ.λ.π.». Νομίζω ότι η χρήση της φράσης: «**καθώς και τα πρόσωπα που ασκούν τη διοίκηση ή τη διαχείριση άλλων νομικών προσώπων** του δημοσίου ή του ιδιωτικού τομέα» σαφώς αποκλείει τις ανώνυμες εταιρείες, τις εταιρείες περιορισμένης ευθύνης και τους συνεταιρισμούς, που αναφέρει παραπάνω, εκτός αν χρησιμοποιούσε τη φράση: «...γενικά όλων των νομικών προσώπων», ή «...των υπολοίπων νομικών προσώπων» ή «...και των υπολοίπων νομικών προσώπων». Κατά συνέπεια νομίζω ότι η παραδοχή αυτή του δικαστηρίου της ουσίας συνιστά αναλογική ερμηνεία της συγκεκριμένης διάταξης, η γλωσσική διατύπωση της οποίας δεσμεύει σαφώς τον εφαρμοστή του Δικαίου¹³⁰. Η άποψη μου αυτή νομίζω ότι επιβεβαιώνεται και από την παραπάνω αναφερόμενη απόφαση του ακυρωτικού ΑΠ 1005/1999, το οποίο αναίρεσε την προσβαλλόμενη απόφαση διότι μεταξύ άλλων, έκρινε ότι το δικαστήριο της ουσίας έκρινε ότι «...*κατ' εσφαλμένη εφαρμογή του νόμου στηρίζει την περί ένοχης*

130. Η αναλογική ερμηνεία επεκτείνει τη βασική αξιολογική κρίση, που εκφράζεται με μια ποινική διάταξη και πέρα από τα πιο ακραία γλωσσικά της όρια και την εφαρμόζει και σε άλλες περιπτώσεις, που γλωσσικά δεν υπάγονται στη διατύπωση της. Βλ. αναλυτικά ΜΑΓΚΑΚΗΣ Γ.Α.: ό.π., σελ. 90.

κρίση του για τον ένα εκ των κατηγορουμένων στην ιδιότητά απλώς του διοικητικού διευθυντή που δεν περιλαμβάνεται στους κατά τον νόμο **υπεύθυνους επί ανωνύμων εταιρειών**». Η τελευταία φράση που κάνει λόγο για **“υπεύθυνους επί ανωνύμων εταιρειών”** υποδηλώνει σαφώς τους προέδρους Δ.Σ., τους εντεταλμένους ή διευθύνοντες συμβούλους για τους οποίους ο νομοθέτης πραγματοποιεί ρητή περιοριστική αναφορά στη σχετική διάταξη. Άλλωστε αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι το ακυρωτικό στην απόφαση αυτή κάνει λόγο μόνο για **“υπεύθυνους επί ανωνύμων εταιρειών”** και δεν **“υποδεικνύει”** στο δικαστήριο της ουσίας ότι θα έπρεπε να εξετάσει μήπως ο εν λόγω κατηγορούμενος ασκούσε τη διοίκηση της ανώνυμης εταιρείας¹³¹.

Πέραν των ανωτέρω, οι προαναφερόμενες αποφάσεις με την ανωτέρω υπό στοιχείο (γ) επισημανθείσα ομοιότητα τους, μας φέρνουν αντιμέτωπους, όπως ήδη έχει λεχθεί, με το πρόβλημα της ποινικής ευθύνης των νομικών προσώπων για την εγκληματογόνο δράση τους. Όπως ορθά επισημαίνεται από την πλειοψηφία των θεωρητικών, η προτεινόμενη αναγνώριση ποινικής ευθύνης σε νομικά πρόσωπα προσκρούει σε μια σειρά από δογματικές δυσχέρειες, όπως με την κλασική και θεμελιώδη για την ενεργοποίηση των ποινικών κανόνων σύλληψη της πράξης στην έννοια του εγκλήματος ως ανθρώπινης συμπεριφοράς όσο και με την - σε συνάρτηση με αυτήν και εξίσου θεμελιώδη - αρχή του καταλογισμού σε ενοχή, η οποία στηρίζεται στην προσωπική μορφή του ατόμου για τη διαμόρφωση βούλησης αντίθετης προς τις επιταγές του δικαίου¹³². Αλλά, όπως προαναφέρθηκε, και η εφαρμογή της στην πράξη έρχεται σε σύγκρουση με στοιχειώδη κοινωνικά κριτήρια αντεγκληματικής πολιτικής¹³³. Είδαμε επίσης παραπάνω ότι ο νομοθέτης με την αξιοποίηση του θεσμού της ιδιαίτερης νομικής υποχρέωσης, επιχειρεί να παρακάμψει κάποιες από αυτές τις σοβαρές δυσχέρειες, παρά τα όποια εμπόδια η αξιοποίηση αυτή συναντά.

Το ερώτημα όμως που τίθεται είναι εάν με τη συγκεκριμένη νομοθετική

131. Και ο Παπανεοφύτου εφόσον τον ερμηνεύω σωστά, σε παρατηρήσεις για την απόφαση αυτή αναφέρεται ρητά στις τρεις κατηγορίες υπαλλήλων ανωνύμων εταιρειών που έχουν την ιδιαίτερη νομική υποχρέωση. Βλ. σχετικά Ποιν. Δικ. 7/2000, σελ. 713.

132. Βλ. σχετ. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ποινική ευθύνη των νομικών προσώπων ή των υπόλογων για τη δράση των φυσικών προσώπων, ό. π., σελ. 209.

133. Κεφ. 4^ο παρ. 1 της παρούσας.

αντιμετώπιση απονέμεται ποινική ευθύνη σε όλους όσους είναι πραγματικά υπόλογοι για τη βλαπτική για το περιβάλλον δραστηριότητα των νομικών προσώπων. Είδαμε παραπάνω ότι με την ΑΠ 1005/1999 μια τέτοια προσπάθεια αναζήτησης ποινικής ευθύνης από το δικαστήριο της ουσίας και σε άλλα πρόσωπα, που συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων και ωφελούνται και αυτά από τα θετικά οικονομικά αποτελέσματα των δραστηριοτήτων των νομικών προσώπων, έπεσε στο κενό! Ομοίως, χαρακτηρίσαμε λανθασμένη την απόφαση του δικαστηρίου της ουσίας, που με την ΑΠ 1521/2004 κρίθηκε ορθή και η οποία έκρινε ένοχο έναν εκ των δυο κατηγορουμένων, χωρίς η ιδιότητα του να συμπεριλαμβάνεται στην περιοριστική διατύπωση της διάταξης της παρ. 5 του άρθρ. 28. Το ζήτημα που τίθεται όμως αν και στις υπόλοιπες αποφάσεις της νομολογίας υπεύθυνοι είναι μόνο οι διευθύνοντες σύμβουλοι και οι πρόεδροι Δ.Σ. ανωνύμων εταιρειών, όπως οι περισσότερες από αυτές έκριναν ή υπάρχει ευθύνη και άλλων υπόλογων για τη δράση των εταιρειών αυτών φυσικών προσώπων.

Οι δράστες σαφώς υπάρχουν και όπως είδαμε τα κίνητρά τους είναι αρκετά εύγλωττα για να θεμελιώσουν την ευθύνη τους. Το πρόβλημα συνεπώς επικεντρώνεται στην αναζήτηση τρόπων προσαρμογής της αρχής του ατομικού καταλογισμού στις ιδιαιτερότητες εκδήλωσης του εγκληματικού αδικού στα πλαίσια της λειτουργίας των νομικών προσώπων. Η θέσπιση διατάξεων που απονέμουν ποινική ευθύνη και επιβάλλουν στερητικές της ελευθερίας ποινές - ίσως και μη μετατρέψιμες στις πολύ σοβαρές περιπτώσεις - σε όλα τα πρόσωπα που συνθέτουν το επιτελείο του νομικού προσώπου, το οποίο προκάλεσε την περιβαλλοντική ρύπανση, θα ενίσχυε σημαντικά την αποτελεσματικότητα του συστήματος ποινικής προστασίας. Με την παράλληλη πρόβλεψη δικαιώματος ανταπόδειξης στο καθένα από αυτά ότι δεν είχε ατομική ευθύνη για το αποτέλεσμα θα μπορούσε να αποφευχθεί η τιμωρία όσων δεν είχαν ενεργή συμμετοχή στην επέλευσή του. Η ευθύνη των προσώπων που ανήκουν στην κατηγορία των ανώτατων διοικητικών στελεχών και συνακόλουθα η υπαιτιότητά τους για τις ρυπογόνες δραστηριότητες του νομικού προσώπου θεμελιώνεται επαρκώς στην αποφασιστικής σημασίας αρμοδιότητάς τους ως προς τη χάραξη της επιχειρηματικής πολιτικής, τη λήψη των αποφάσεων και τον έλεγχο του τρόπου εκτέλεσής τους. Τουλάχιστον η ευθύνη τους στα πλαίσια της αμέλειας για το αποτέλεσμα, όταν αυτό συνδέεται αιτιωδώς με την παράβαση

διατάξεων της ισχύουσας νομοθεσίας, θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη¹³⁴.

Βέβαια ακόμη και μια τέτοια νομοθετική πρωτοβουλία αμφισβητείται έντονα από εκπροσώπους της ποινικής θεωρίας. Και στο επίπεδο της διευθύνουσας ομάδας που διαθέτει την αποκλειστική αρμοδιότητα για τη λήψη των αποφάσεων, οι οποίες καθορίζουν την πολιτική της επιχείρησης, καθώς και του ανώτατου στελεχικού δυναμικού που ασκεί την εποπτεία για την εφαρμογή τους – σύμφωνα με την οργανωτική δομή του νομικού προσώπου - εντοπίζονται από την ποινική θεωρία σοβαρές δυσχέρειες τεκμηρίωσης της ποινικής τους ευθύνης για τις αντίστοιχες αξιόποινες πράξεις. Συχνά οι αποφάσεις στις διοικούμενες, κατά κανόνα, από πολυμελή όργανα επιχειρήσεις (διοικητικά συμβούλια) δεν είναι ομόφωνες. Αλλά και οι θέσεις και οι σχέσεις των μελών ενός αποφασιστικού συλλογικού οργάνου δεν είναι μεταξύ τους ισότιμες. Λ.χ. οι διευθύνοντες σύμβουλοι ή οι μεγαλομέτοχοι μιας εταιρείας έχουν κυρίαρχο λόγο σε σχέση με τα υπόλοιπα μέλη του συλλογικού οργάνου, από τα οποία μάλιστα κάποια συχνά είναι μόνο ανώτεροι υπάλληλοι της επιχείρησης με εξαρτημένη σχέση εργασίας που συμμετέχουν λόγω τεχνικών ή άλλων ειδικών γνώσεων στη λήψη των αποφάσεων. Έτσι εμφανίζεται μια σειρά από ζητήματα, όπως αυτό της ευθύνης των μειωψηφούντων μελών, των αποδεχόμενων με επιφυλάξεις την απόφαση, των ψηφίζόντων μετά τη διαμόρφωση μιας ήδη πλειοψηφούσας άποψης, των ανίκανων να επηρεάσουν τους δεδομένους συσχετισμούς δυνάμεων, των υποχωρούντων στην κυρίαρχη ή δεσπόζουσα βούληση του εκπροσωπούντος την πλειοψηφία των μετόχων μέλους, των μη ή ανεπαρκώς πληροφορημένων για τις συνέπειες της εφαρμογής σε επίπεδο επιχειρηματικής πρακτικής των συγκεκριμένων αποφάσεων κ.λ.π. που καθιστά προβληματικό τον καταμερισμό ευθυνών και την ενεργοποίηση των περί συμμετοχής διατάξεων¹³⁵.

Περαιτέρω η ελεγχόμενη, ατελής και συνήθως ανεπαρκής διοχέτευση πληροφοριών στα εντελλόμενα την εκτέλεση των αποφάσεων της διοίκησης όργανα (ανώτερης και μέσης κατηγορίας στελέχη) που συνοδεύεται από την αδυναμία πρόσβασης των τελευταίων στη γνώση ειδικών τεχνικών στοιχείων και επενεργουσών παραμέτρων δεν επιτρέπει σε αυτά την ορθή επεξεργασία και επαλήθευση των

134. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ποινικό δίκαιο και ποινικό δόγμα υπό το πρίσμα των σύγχρονων αξιώσεων προστασίας της τεχνολογικής εξέλιξης, Ποιν.Χρον ΜΗ', σελ. 849-869.

135. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ Α.: Ποινική ευθύνη των νομικών προσώπων ή των υπόλογων για τη δράση των φυσικών προσώπων, ό.π., σελ. 204.

δεδομένων και τη διαμόρφωση συγκεντρωτικής εικόνας για τις πιθανές κινδυνολογικές συνέπειες της ασκούμενης επιχειρηματικής πολιτικής. Έτσι περιορίζεται σε μεγάλο βαθμό η δυνατότητα στοιχειοθέτησης υποκειμενικής ευθύνης (δόλου ή αμέλειας) και εις βάρος του προσωπικού αυτών των ενδιάμεσων κατηγοριών για τα αξιόποινα επακόλουθα της επιχειρηματικής δράσης του νομικού προσώπου είτε ως αυτοτελούς κρινόμενης συμπεριφοράς είτε ως παροχής συνδρομής στην εκτέλεση της κυρίας πράξης.

Ακόμη και ο καταλογισμός αμέλειας σε πρόσωπα – μέλη συλλογικών οργάνων για την επέλευση του προσβλητικού αποτελέσματος, έστω και αν η ευθύνη τους για τη μη συμμόρφωση στους προβλεπόμενους στις σχετικές διατάξεις κανόνες ασφάλειας (παράβαση του καθήκοντος επιμέλειας) προκύπτει από τη συμμετοχή τους στη λήψη των παράνομων αποφάσεων, αμφισβητείται έντονα από τους εκπροσώπους της ποινικής θεωρίας. Γιατί η ψήφος του ενός δημιουργεί μόνο έναν όρο κινδύνου. Το αποτέλεσμα δεν θα μπορούσε να επέλθει αν δεν είχαν συμπράξει με την ψήφο τους όλα τα απαρτίζοντα την πλειοψηφία μέλη. Έτσι η συμπεριφορά του ενός αφενός δεν είναι οπωσδήποτε αιτιώδης για την παραγωγή του αποτελέσματος (παρά μόνο σε περιπτώσεις οριακής πλειοψηφίας) και αφετέρου δεν μπορεί να επωμιστεί το βάρος της αυτοδύναμης συμπεριφοράς των άλλων (προσωπική διαμόρφωση άποψης) αφού δεν λειτουργεί κυριαρχικά στη λήψη της απόφασης και συνακόλουθα στην πρόκληση του αποτελέσματος. Εκτός και αν πρόκειται για προσυμφωνημένες στο παρασκήνιο αποφάσεις που τυπικά επικυρώνονται από το συλλογικό όργανο με την εκάστοτε προβλεπόμενη στο καταστατικό του νομικού προσώπου διαδικασία.¹³⁶

Ωστόσο, παρά τις όποιες επιφυλάξεις διατυπώθηκαν παραπάνω, **νομοθετικές λύσεις** υπάρχουν και μάλιστα χωρίς να χρειάζεται να καταφύγει σε ρηξικέλευθες ή ριζοσπαστικές ρυθμίσεις, οι οποίες να θέτουν σε αμφισβήτηση ή να περιορίζουν τη σημασία ακρογωνιαίων αρχών του ποινικού δόγματος.

Μια ενδιαφέρουσα πρόταση παρουσιάζει ο Παπανεοφύτου¹³⁷, η οποία μάλιστα

136. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: ό.π., σελ. 205, βλ. και ΣΠΥΡΑΚΟΣ Δ.: Η ποινική ευθύνη των επιχειρήσεων: εξέλιξη ή παραμόρφωση του ποινικού δικαίου; Ποιν. Χρον ΜΔ', σελ. 1201 επ.

137. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Κριτική προσέγγιση της λειτουργίας των αρχών του φιλελεύθερου ποινικού δόγματος σε σύγχρονες μορφές εγκληματικότητας, οι ποινικές επιστήμες στον 21^ο αιώνα, τιμητικός τόμος για τον καθηγητή ΣΠΙΝΕΛΛΗ Δ., εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ 2001, σελ. 787.

έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί διαθέτει το πλεονέκτημα να αποτελεί ισχύον δίκαιο. Πρόκειται για ποινική διάταξη του Ν. 2803/2000¹³⁸, η οποία προσφέρεται για νομοθετική αξιοποίηση και στο ποινικό δίκαιο του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με τα προβλεπόμενα για την ποινική ευθύνη διευθυντικών στελεχών επιχείρησης στο άρθρ. 7 του νόμου «*Αν πρόσωπο που ασκεί εμπράκτως διευθυντικά καθήκοντα ή στο οποίο έχει ανατεθεί η εξουσία λήψεως αποφάσεων ή ελέγχου σε επιχείρηση, προς όφελος της οποίας τελέστηκε μια από τις αναφερόμενες στα άρθρ. 3^ο,... και 10^ο του παρόντος αξιόποινες πράξεις σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, δεν απέτρεψε την πράξη αυτή κατά παράβαση των καθηκόντων του τιμωρείται με φυλάκιση, αν δεν τιμωρείται βαρύτερα με άλλη ποινική διάταξη*».

Με μικρές αλλαγές, ώστε αντί των εγκλημάτων εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων των Ε.Κ. να τιμωρούνται οι σχετικές αξιόποινες πράξεις κατά του περιβάλλοντος, θα μπορούσε να συμπεριληφθεί μια τέτοια διάταξη και στο Ν. 1650/86. Επομένως τα παραπάνω, δειγματοληπτικά αναφερθέντα, υψηλά στελέχη των σύγχρονων επιχειρήσεων θα μπορούσαν να ενταχθούν στον κύκλο των πιθανώς υπόλογων για τις προσβλητικές κατά του περιβάλλοντος συνέπειες της επιχειρηματικής δράσης του εκάστοτε προκαλούντος τέτοια αποτελέσματα νομικού προσώπου. Η ευθύνη των προσώπων που ανήκουν στην κατηγορία των ανώτατων στελεχών και συνακόλουθα η υπαιτιότητά τους λ.χ. για τις ρυπογόνες δραστηριότητες μιας βιομηχανίας δεν στηρίζεται σε ένα είδος τεκμηρίου ενοχής. Θεμελιώνεται επαρκώς, όπως ήδη έχει λεχθεί, στην αποφασιστικής σημασίας αρμοδιότητά τους ως προς τη χάραξη της επιχειρηματικής πολιτικής, τη λήψη των αποφάσεων και τον έλεγχο του τρόπου εκτέλεσής τους.

Αλλά και η θεμελίωση της ποινικής ευθύνης στους επικεφαλής και στα ανώτερα στελέχη μιας επιχείρησης στα πλαίσια **της αναγνώρισης ιδιαίτερης νομικής υποχρέωσης για την αποτροπή του προσβλητικού αποτελέσματος**, παρά τις όποιες δυσχέρειες επισημάνθηκαν παραπάνω, προσφέρεται επίσης προς εξέταση. Ο νομοθέτης με τις διατάξεις της παρ. 5 του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86 επιχείρησε ένα σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση της αναζήτησης ποινικής ευθύνης των πραγματικά υπόλογων για τη ρυπαντική δραστηριότητα των νομικών προσώπων.

138. Νόμος 2803 της 2/3.3.2000. Κύρωση της Σύμβασης σχετικά με την προστασία των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και των συναφών με αυτήν Πρωτοκόλλων (Α48).

Τις δυνατότητες που προσφέρει ο θεσμός της ιδιαίτερης νομικής υποχρέωσης αξιοποίησε στο έπακρο ένα επαρχιακό δικαστήριο, ανοίγοντας το δρόμο για μία ευρύτερη εφαρμογή του. Συγκεκριμένα, το Τριμελές Πλημ/κείο Καλαβρύτων, δίκασαν ως εφετείο, δέχθηκε τα ακόλουθα: «Κατά το χρονικό διάστημα από τις αρχές του έτους 1996 μέχρι και τον Απρίλιο του έτους 1998 ο πρώτος κατηγορούμενος ήταν δήμαρχος της πόλης των Καλαβρύτων, οι σε λοιποί κατηγορούμενοι ήταν μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου. Σύμφωνα με το άρθρ. 24 του Π.Δ. 410/1995 (δημοτικός και κοινοτικός κώδικας) και ειδικότερα την παρ. 1 περ. ιε' και ιη', στην αρμοδιότητα των δήμων ανήκουν, μεταξύ άλλων, ο έλεγχος της τήρησης των διατάξεων που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος καθώς και ο έλεγχος των υγρών, στερεών και αέριων αποβλήτων και τέλος της ρύπανσης των υδάτων. Εξάλλου, σύμφωνα με το άρθρ. 106 παρ. 1 του δημοτικού και κοινοτικού κώδικα, το δημοτικό συμβούλιο αποφασίζει για κάθε θέμα σχετικά με τις αρμοδιότητες του δήμου, σύμφωνα δε με την περίπτωση ιστ' της παραπάνω παραγράφου αποφασίζει για την οργάνωση ειδικής υπηρεσίας που θα είναι αρμόδια για να ελέγχει την τήρηση των διατάξεων που αφορούν, μεταξύ άλλων, τη μόλυνση του περιβάλλοντος και να ασκεί μηνύσεις κατά των παραβατών των διατάξεων αυτών. Με βάση τα προαναφερόμενα **όλοι οι κατηγορούμενοι είχαν ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να μεριμνούν για την τήρηση των διατάξεων που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος και ο αντίθετος ισχυρισμός τους πρέπει ν' απορριφθεί ως αβάσιμος.** Επομένως όλοι οι κατηγορούμενοι κατά τη διαχείριση των αποβλήτων της πόλης των Καλαβρύτων **ήσαν υποχρεωμένοι να λάβουν τα πλέον πρόσφορα μέτρα προς αποτροπή ρύπανσης ή άλλης υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής.** Περαιτέρω αποδείχτηκε ότι κατά το προαναφερόμενο χρονικό διάστημα η πόλη των Καλαβρύτων δεν διέθετε και εξακολουθεί να μη διαθέτει ολοκληρωμένο σύγχρονο σύστημα αποχετεύσεως των λυμάτων και αποβλήτων, δεδομένου ότι υπάρχει ένα παλαιό (κατασκευασμένο προ δεκαετίας περίπου) περιορισμένο αποχετευτικό σύστημα... Λόγω της συνεχούς αναπτύξεως της πόλης των Καλαβρύτων το προαναφερόμενο παλαιό σύστημα διαχείρισης αποβλήτων είχε ήδη κορεστεί, παρόλα αυτά, οι κατηγορούμενοι με σειρά αποφάσεων του δημοτικού συμβουλίου (που παρακάτω θ' αναφερθούν) συνέχισαν να εγκρίνουν τη σύνδεση κατοικιών και επιχειρήσεων (κυρίως εστιατορίων και ξενοδοχείων) με το προπεριγραφέν πεπαλαιωμένο σύστημα, με αποτέλεσμα την υπερχειλίση των παραπάνω βόθρων και τη δημιουργία σοβαρού προβλήματος δημόσιας υγείας στην πόλη των Καλαβρύτων.

Το πρόβλημα αυτό αποφάσισαν να επιλύσουν με την κατασκευή ενός πλαστικού αγωγού... Συνέπεια της παραπάνω τεχνικής επεμβάσεως υπήρξε η ρύπανση του Βουραϊκού ποταμού, δεδομένου ότι κατέληγαν σ' αυτόν τα απόβλητα χωρίς καμιά προηγούμενη επεξεργασία. Οι κατηγορούμενοι ισχυρίστηκαν ότι δεν είχαν γνώση της κατασκευής του προαναφερόμενου πλαστικού αγωγού, καθόσον δεν λήφθηκε καμιά απόφαση του δημοτικού συμβουλίου σχετική με την εν λόγω κατασκευή. **Ο παραπάνω ισχυρισμός των κατηγορουμένων δεν κρίνεται πειστικός, δεδομένου ότι** την εργασία συνδέσεως του απορροφητικού βόθρου με τον αγωγό των όμβριων υδάτων πραγματοποίησε συνεργείο του δήμου...Εξάλλου από τις καταθέσεις όλων των μαρτύρων αποδείχθηκε ότι το πρόβλημα της μόλυνσης του Βουραϊκού ποταμού ήταν από παλαιότερα γνωστό, **οι δε κατηγορούμενοι είχαν γνώση του όλου προβλήματος, απορριπτόμενου του αντίθετου ισχυρισμού τους,** ενόψει μάλιστα του ότι η από 26.3.1997 αίτηση των κατοίκων των Καλαβρύτων προς τη Διεύθυνση Υγιεινής Πατρών όπου τίθεται το θέμα της μόλυνσης του Βουραϊκού ποταμού και των πιθανών επιπτώσεων της στην υγεία των κατοίκων της περιοχής και στις αρδευόμενες παρόχθιες καλλιέργειες, **είχε κοινοποιηθεί, μεταξύ άλλων, και στο δημοτικό συμβούλιο Καλαβρύτων.** Εντούτοις οι κατηγορούμενοι σε πολλές συνεδριάσεις αντιμετώπισαν το ζήτημα της σύνδεσης του δικτύου ή επιχειρήσεων με το υπάρχον σύστημα διαχειρίσεως αποβλήτων και με σειρά αποφάσεων του δημοτικού συμβουλίου (τις 140/96, 199/96, 262/96, 263/96, 327/96, 72/97, 83/97, 128/97, 181/97, 256/97, 34/98, 67/98 και 100/98) **στο οποίο μετείχαν – κατά καιρούς – όλοι οι κατηγορούμενοι εγκρίθηκε – και μάλιστα ομόφωνα –** η σύνδεση των ενδιαφερόμενων αιτούντων με το υπάρχον περιορισμένο αποχετευτικό σύστημα **εν γνώσει ότι αυτό δεν επαρκεί για την εξυπηρέτηση των αναγκών της πόλης των Καλαβρύτων και ότι δημιουργούνται σημαντικοί κίνδυνοι για το φυσικό περιβάλλον της περιοχής.** Αξίζει να τονιστεί ότι στις 199/1996 και 327/1996 αποφάσεις του δημοτικού συμβουλίου ο 8^{ος} κατηγορούμενος Γ.Τ. **διατυπώνει την άποψη «να συνδεθεί (ενν. ο αιτών ιδιώτης) ώστε να εξωθήσουμε στα άκρα το πρόβλημα των λυμάτων, μήπως και βρεθεί λύση», την οποία άποψη αποδέχτηκαν οι λοιποί κατηγορούμενοι δια της παροχής θετικής ψήφου** επί της αιτήσεως του ιδιώτη περί συνδέσεως της ιδιοκτησίας του με τον υπάρχοντα αποχετευτικό αγωγό. Ως ενδεικνυόμενη λύση θεωρείται, όπως προκύπτει από την 175/1998 απόφαση του δημοτικού συμβουλίου, η λήψη δανείου από το Υπουργείο Εσωτερικών και η κατασκευή στο μέλλον έργων βιολογικού καθαρισμού. Μέχρις, όμως, την εξεύρεση

των αναγκαίων πόρων και την εκτέλεση των απαιτούμενων τεχνικών έργων ο δήμαρχος και το δημοτικό συμβούλιο είχαν ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα προς περιορισμό της ρύπανσης του φυσικού περιβάλλοντος και σε κάθε περίπτωση να αποφεύγουν τις τεχνικές λύσεις που συνεπάγονται επιβάρυνση του φυσικού περιβάλλοντος και ανατροπή των ισορροπιών του φυσικού οικοσυστήματος». Ο Άρειος Πάγος με την ΑΠ. 1995/2002¹³⁹ δέχθηκε ότι ήταν ορθή και αιτιολογημένη η καταδίκη για ρύπανση του περιβάλλοντος δια παραλείψεως του δημάρχου και των μελών του δημοτικού συμβουλίου, οι οποίοι αφενός αποφάσισαν την κατασκευή υπόγειου αγωγού που διοχέτευε τα λύματα της πόλης σε παρακείμενο ποταμό, με αποτέλεσμα τη ρύπανση του ποταμού, αφετέρου συνέχιζαν να αποδέχονται αιτήσεις ιδιωτών για σύνδεσή τους με το ελλιπές αποχετευτικό δίκτυο της πόλης.

Ενδιαφέρον λοιπόν παρουσιάζει καταρχήν το γεγονός ότι το δικαστήριο ως προς το θέμα της τυπικής νομιμοποίησης της ύπαρξης ιδιαίτερης νομικής υποχρέωσης στα πλαίσια του άρθρ. 15 ΠΚ, επικαλείται το συνδυασμό των διατάξεων της παρ. 5 του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86, των άρθρ. 24 παρ. 1 εδ. ιε' και ιη' και 106 παρ. 1 εδ. ιστ' του Π.Δ. 410/1995 «Περί δημοτικού και κοινοτικού κώδικος». Όπως όμως ήδη έχει αναφερθεί, η ιδιαίτερη νομική υποχρέωση του άρθρου 15 ΠΚ «δημιουργείται μόνον για τους εμφανιζόμενους ενώπιον της έννομης τάξης ως έχοντες θέση εγγυητή της ασφάλειας των εννόμων αγαθών, τα οποία προσβάλλονται». Και όπως εξηγήσαμε, αυτό είναι ένα θέμα που πρέπει να κρίνεται από τα δικαστήρια κατανάγκην, περιπτωσιολογικά. Πράγματι, το δικαστήριο δεν αρκέστηκε στην τεκμαιρόμενη από τον νόμο ευθύνη του δημάρχου και των μελών του δημοτικού συμβουλίου αλλά διερεύνησε με πληρότητα το ζήτημα, εάν τα πρόσωπα αυτά έχουν πράγματι όχι μόνο λόγω της θέσης τους ως απλών μελών του δημοτικού συμβουλίου αλλά με βάση τη λειτουργική τους αρμοδιότητα και τις συνθήκες που οδηγούν στην επέλευση του αποτρεπτικού προσβλητικού αποτελέσματος, την ευθύνη για την πρόκλησή του. Έτσι, το δικαστήριο της ουσίας εξήγησε ότι οι κατηγορούμενοι είχαν καταρχήν γνώση του προβλήματος, «εντούτοις με σειρά αποφάσεων του δημοτικού συμβουλίου (τις οποίες αναλυτικά μνημονεύει), στο οποίο μετείχαν - κατά καιρούς - όλοι οι κατηγορούμενοι, εγκρίθηκε - και

139. ΑΠ 1995/2002, Ποιν. Λόγος 6/2002, σελ. 2324.

μάλιστα - ομόφωνα η σύνδεση των αιτούντων με το υπάρχον αποχετευτικό σύστημα εν γνώσει ότι αυτό δεν επαρκεί για την εξυπηρέτηση των αναγκών της πόλης και ότι δημιουργούνται σημαντικοί κίνδυνοι για το φυσικό περιβάλλον της περιοχής» και αφού διαπίστωσε ότι όλοι οι κατηγορούμενοι αφενός μεν συμμετείχαν κατά καιρούς στις επίμαχες συνεδριάσεις του δημοτικού συμβουλίου, αφετέρου δε έλαβαν ομόφωνα τις σχετικές αποφάσεις, συγκεκριμενοποιεί παρακάτω την ευθύνη τους στο ότι «...την άποψη αυτή (τη σύνδεση ιδιώτη με το υπάρχον αποχετευτικό σύστημα) αποδέχτηκαν όλοι οι κατηγορούμενοι δια της παροχής θετικής ψήφου επί της αιτήσεως του ιδιώτη» και καταλήγει στο ότι «μέχρι την εξεύρεση όμως, των αναγκαίων πόρων και την εκτέλεση των απαιτούμενων τεχνικών έργων ο δήμαρχος και το δημοτικό συμβούλιο είχαν ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα προς περιορισμό της ρύπανσης του φυσικού περιβάλλοντος και σε κάθε περίπτωση να αποφεύγουν τις τεχνικές λύσεις που συνεπάγονται επιβάρυνση του φυσικού περιβάλλοντος και ανατροπή των ισορροπιών του φυσικού οικοσυστήματος», απαντώντας στον ισχυρισμό των κατηγορουμένων ότι δεν είχαν τους αναγκαίους πόρους για την εκτέλεση των απαιτούμενων τεχνικών έργων. Με τις παραδοχές αυτές κάλυψε πλήρως και την ανάγκη ειδικής αιτιολόγησης του αντικειμενικού αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της παράλειψης και του επελθέντος αποτελέσματος, αν και, όπως ήδη έχει αναφερθεί, η αιτιώδης συνάφεια θεωρείται δεδομένη στο βαθμό που καταφάσκεται η εγγυητική θέση των δραστών.

Ενόψει των ανωτέρω εκτεθέντων, μπορεί να γίνει λόγος για υποδειγματική αξιοποίηση από το συγκεκριμένο δικαστήριο του ποινικού θεσμού της ιδιαίτερης νομικής υποχρέωσης, απαντώντας έτσι στο ερώτημα που θέτει ο Παπανεοφύτου¹⁴⁰ σχετικά με το αν είναι αρκούντως πειστική η αξιοποίηση του θεσμού αυτού στα πλαίσια του Ν. 1650/86. Μόνο θετική απάντηση μπορώ να εκφράσω και στον δεύτερο προβληματισμό του αναφορικά με το αν μπορεί να νομιμοποιηθεί μια ευρύτερη εφαρμογή του θεσμού στα πλαίσια της αναγνώρισης μιας αυξημένης κοινωνικής ευθύνης των προσδιοριζόμενων οικονομικό όφελος εις βάρος της ασφάλειας των πολιτών. Το απέδειξε το προαναφερόμενο επαρχιακό δικαστήριο για τα μέλη ενός δημοτικού συμβουλίου, πόσο μάλλον για τα μέλη του Δ.Σ μιας ανώνυμης εταιρείας, τα οποία καθορίζουν και κατευθύνουν τη δραστηριότητα αυτής

140. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ποινική ευθύνη των νομικών προσώπων ή των υπόλογων για τη δράση των φυσικών προσώπων, ό.π., σελ. 222.

με στόχο μόνο το κέρδος. Απαιτείται όμως σίγουρα η εξειδίκευση των προϋποθέσεων με τις οποίες τα πρόσωπα αυτά έχουν θέση εγγυητή της ασφάλειας των περιβαλλοντικών αγαθών.

Με αφορμή τις σκέψεις αυτές, στην πρόταση του Παπανεοφύτου για θέσπιση διάταξης παρόμοιας με αυτή του Ν. 2803/2000 θα πρόσθετα τη φράση: «...στο οποίο έχει ανατεθεί η εξουσία λήψης αποφάσεων ή ελέγχου σε επιχείρηση **ως μονοπρόσωπο ή συλλογικό όργανο**» ακριβώς για να τονιστεί η ανάγκη – αλλά και να δίνεται η δυνατότητα – τεκμηρίωσης της ποινικής ευθύνης όλων των μελών που ανήκουν στο επιτελείο, στη διευθύνουσα ομάδα ή στα διοικητικά συμβούλια των επιχειρήσεων και έχουν την αποκλειστική αρμοδιότητα λήψης των σχετικών αποφάσεων και χάραξης της επιχειρηματικής πολιτικής και παράλληλα ασκούν την εποπτεία και τον έλεγχο του τρόπου εκτέλεσης των αποφάσεων αυτών. Νομίζω ότι στους όποιους προβληματισμούς μας σχετικά με τις δυσχέρειες τεκμηρίωσης της ποινικής ευθύνης των μελών συλλογικών οργάνων, δόθηκαν πειστικές απαντήσεις από την προαναφερόμενη απόφαση του επαρχιακού δικαστηρίου με την καταδίκη των μελών του δημοτικού συμβουλίου. Το συγκεκριμένο δικαστήριο εξέτασε με επάρκεια την ύπαρξη τυχόν μειωνηφούντων μελών (αλλά διαπίστωσε ότι σε σχετικές αποφάσεις ήταν ομόφωνες) ή τυχόν ανεπαρκώς πληροφορημένων για τις συνέπειες της εφαρμογής των συγκεκριμένων αποφάσεων του δημοτικού συμβουλίου, διαπιστώνοντας «ότι όλοι οι κατηγορούμενοι είχαν γνώση του όλου προβλήματος, απορριπτόμενου του αντίθετου ισχυρισμού τους, ενόψει μάλιστα του ότι από 26.3.1997 αίτηση των κατοίκων των Καλαβρύτων προς τη Διεύθυνση Υγιεινής Πατρών όπου τίθεται το θέμα της μόλυνσης του Βουραϊκού ποταμού και των πιθανών επιπτώσεων της στην υγεία των κατοίκων της περιοχής και στις αρδευόμενες παρόχθιες καλλιέργειες, **είχε κοινοποιηθεί, μεταξύ άλλων, και στο δημοτικό συμβούλιο Καλαβρύτων**». Πρόβλημα ίσως θα υπήρχε για τα αποδεχόμενα με επιφύλαξη τις αποφάσεις μέλη, αν και το εν λόγω δικαστήριο απέδειξε ότι εάν προβάλλονταν ένας τέτοιος ισχυρισμός θα αποτελούσε αντικείμενο ειδικότερης εξέτασης. Ας μην ξεχνάμε ότι το δικαστήριο εξέτασε αναλυτικά τα πρακτικά όλων των επίμαχων συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου. Μάλιστα αναφέρεται κατά λέξη σε μια πρόταση ενός μέλους, την οποία αποδέχθηκαν οι λοιποί κατηγορούμενοι με την παροχή θετικής ψήφου. Έτσι και για τις εξαιρετικές αυτές περιπτώσεις, των προσώπων δηλαδή της διευθύνουσας ομάδας που πράγματι δεν φέρουν ευθύνη για

την επελθούσα βλάβη¹⁴¹, υπάρχουν, οι δυνατότητες που τους παρέχει η ανακριτική και η αποδεικτική διαδικασία προκειμένου να τεκμηριώσουν την αθωότητά τους¹⁴². Το σημαντικότερο πλεονέκτημα μιας τέτοιας διευρυντικής της ποινικής ευθύνης αντεγκληματικής πολιτικής **δεν είναι η κατασταλτική της αλλά η προληπτική της δυναμική**. Γιατί η γνώση του διοικητικού ή διευθυντικού στελέχους ή ενός μέλους του Δ.Σ., οι αποφάσεις του οποίου καθορίζουν την πολιτική της επιχείρησης, ότι επωμίζεται και αυτό τον κίνδυνο να υποστεί τις προβλεπόμενες ποινικές κυρώσεις για τις τυχόν αξιόποινες δραστηριότητες του νομικού προσώπου ενισχύει το αίσθημα υπευθυνότητας και δημιουργεί ισχυρά κίνητρα μέριμνας για την τήρηση του νόμου και αυστηρής εποπτείας για την ορθή εφαρμογή των διατάξεών του. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνονται σε σημαντικό βαθμό οι γενικοπροληπτικοί σκοποί στους οποίους, κυρίως, αποβλέπει η άσκηση ποινικού ελέγχου στις κινδονογόνες για τα περιβαλλοντικά αγαθά τεχνικοοικονομικές δραστηριότητες (γενική διαπαιδαγώγηση και εκφοβισμός με τη διαμόρφωση οικολογικής συνείδησης μέσω της απειλής, κατάγνωσης και έκτισης μιας ποινής).

Το βέβαιο πάντως είναι ότι με τέτοιου είδους ποινικές διατάξεις δεν πρόκειται να δημιουργηθεί «συμφόρηση» στις φυλακές από «δράστες με λευκό περιλαίμιο». Αντίθετα μάλιστα, παράλληλα με τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος, όχι μόνο δεν θα αυξηθεί αλλά θα μειωθεί ο αριθμός των υπόλογων για τις εις βάρος του προσβολές. Χώρος στις φυλακές θα υπάρχει μόνο για τους ανεύθυνους, αδιάφορους και οικολογικά ασυνείδητους κερδοσκόπους στους οποίους ο εκφοβισμός με την απειλή της ποινικής

141. Άλλωστε παρόμοιοι ισχυρισμοί προβλήθηκαν και από τα μέλη του δημοτικού συμβουλίου στην υπό εξέταση περίπτωση και οι οποίοι αναφέρθηκαν παραπάνω και αφορούν ακόμη και την αναγνώριση σε κάποιους από αυτούς των ελαφρυντικών περιστάσεων του άρθρ. 84 Π.Κ. Συγκεκριμένα, οι αναιρεσείοντες ζήτησαν να γίνει δεκτό ότι «ωθήθηκαν στην πράξη τους όχι από ταπεινά αίτια και να αναγνωριστεί η ελαφρυντική περίπτωση του άρθρ. 84 παρ. 2 β' Π.Κ., δεδομένου ότι ουδέν κέρδος και ωφέλεια προσδοκούσαν και δεν διαγνώσθηκε από τη διαδικασία κίνητρο ταπεινό.

142. Σημαντική αποδεικτική αξία έχουν σε τέτοιες περιπτώσεις τα πρακτικά του διοικητικού συμβουλίου, η έγγραφη διατύπωση των αντιρρήσεων ή αναφορά στους σχετικούς κινδύνους και φυσικά οι μαρτυρικές καταθέσεις. Βλ. σχετ. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ποινική ευθύνη των νομικών προσώπων ή των υπόλογων για τη δράση των φυσικών προσώπων, ό.π., σελ. 220-221.

κύρωσης δεν λειτουργεί ανασταλτικά στις επιδιώξεις τους για την ικανοποίηση των οικονομικών τους συμφερόντων¹⁴³.

5.4 Ζητήματα υπαιτιότητας

Όπως, ήδη έχει αναφερθεί¹⁴⁴, στο άρθρ. 28 του Ν. 1650/86 προβλέπονται ρητά και οι δυο μορφές υπαιτιότητας. Συγκεκριμένα στις παρ. 1 και 2 του άρθρ. 28 προβλέπονται τα βασικά εγκλήματα της εκ προθέσεως και εξ αμελείας βλάβης του περιβάλλοντος αντίστοιχα.

Στην παρ. 3 του άρθρου αυτού στα εδ. β' και γ' προβλέπονται δυο εγκλήματα εκ του αποτελέσματος χαρακτηριζόμενα. Συγκεκριμένα στο εδ. β' προβλέπεται η επιβαρυντική περίπτωση της πρόκλησης από τις πράξεις της παρ. 1 του βαρύτερου αποτελέσματος, της βαριάς σωματικής βλάβης ή του θανάτου ανθρώπου ενώ στο εδ. γ' η περίπτωση της πρόκλησης βλάβης ή θανάτου σε έμβρυο. Στο τελευταίο αυτό εδάφιο προκύπτουν και τα σοβαρότερα ζητήματα ανεπαρκούς δογματικής και συστηματικής επεξεργασίας από τη διατύπωση των ποινικών υποστάσεων των εγκλημάτων του άρθρ. 28.

Έτσι, αν μέσω της πραγμάτωσης του βασικού εγκλήματος κατά του περιβάλλοντος επήλθε το βαρύτερο αποτέλεσμα της θανάτωσης του ανθρώπου και οφείλεται σε αμέλεια του δράστη, τότε έχει εφαρμογή το άρθρ. 29 Π.Κ¹⁴⁵. Αντίθετα, αν το βαρύτερο αποτέλεσμα είναι βαριά σωματική βλάβη ή θάνατος εμβρύου, στο μέτρο που τα αποτελέσματα αυτά δεν τυποποιούνται ως εγκληματικές πράξεις όταν προκαλούνται από αμέλεια, δεν εφαρμόζεται το άρθρ. 29 ΠΚ αλλά για να εφαρμοστούν οι αυστηρότερες ποινές που προβλέπει ο νόμος για αυτές τις περιπτώσεις θα πρέπει να συντρέχει δόλος του δράστη ως προς τις περιπτώσεις αυτές, σύμφωνα με το άρθρ. 30 παρ. 2 ΠΚ.

Αν το βαρύτερο αποτέλεσμα δε συνίσταται σε βλάβη του περαιτέρω εννόμου αγαθού, αλλά σε διακινδύνευση του, και πάλι δεν ισχύει η ρύθμιση του άρθρ. 29 ΠΚ

143. Ό.π., σελ. 221.

144. Στο κεφάλαιο 2.5.2 της παρούσας.

145. ΚΑΪΑΦΑ ΓΚΜΠΙΑΝΤΙ Μ.: Έννοια και προβληματική των κοινώς επικίνδυνων εγκλημάτων, Θεσ/νίκη 1987, σελ. 220, ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Χ.: Τα εκ του αποτελέσματος διακρινόμενα εγκλήματα, δογματική θεμελίωση, Ποινικά, τεύχ. 19, Αθήνα 1984, σελ. 239.

για το λόγο ότι δεν τυποποιούνται αυτοτελώς ως εγκληματικές πράξεις η διακινδύνευση θανάτωσης ή βαριάς σωματικής βλάβης ανθρώπου ή θανάτου εμβρύου, όταν προκαλούνται από αμέλεια. Συνεπώς η τέλεση της αυτοτελώς αξιόποινης πράξης της παρ. 1 (δόλια ρύπανση ή υποβάθμιση του περιβάλλοντος) μπορεί να επισύρει τη βαρύτερη ποινή της παρ. 3 εδ. 1, μόνο εάν παράγει κίνδυνο θανάτου ή βαριάς σωματικής βλάβης που αποδίδεται σε δόλο του δράστη¹⁴⁶.

Το άρθρ. 28 παρ. 3 εδ. 2 του Ν. 1650/86 τυποποιεί το βαρύτερο αποτέλεσμα παραπέρα σε άλλα έννομα αγαθά μόνο όταν το βασικό έγκλημα τελείται με δόλο. Δεν αντιμετωπίζει την περίπτωση - που είναι και η συνηθέστερη - όπου το βαρύτερο αποτέλεσμα οφείλεται σε αμέλεια και παράγεται από βασικό έγκλημα οφειλόμενο σε αμέλεια του δράστη. Σε αυτή την περίπτωση προτείνεται¹⁴⁷ ως μόνη ορθή λύση το έγκλημα της παρ. 2 του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86 να συρρέει αληθινά με τις σωματικές βλάβες και το θάνατο που προκαλούνται εξαιτίας του. Αν τέλος η κοινώς επικίνδυνη ρύπανση του περιβάλλοντος (άρθρ. 28 παρ. 3 εδ. 1 του Ν. 1650/86) καταλήξει σε θάνατο ή σε βαριά σωματική βλάβη (άρθρ. 28 παρ. 3 εδ. 2 του Ν. 1650/86) τότε θα πρόκειται για φαινομενική κατ' ιδέα συρροή του αντίστοιχου κοινώς επικίνδυνου εγκλήματος δόλου και της αμελούς ανθρωποκτονίας ή σωματικής βλάβης.

Δυστυχώς, δεν είναι δυνατή η συναγωγή συμπερασμάτων για το υπό εξέταση ζήτημα από την υπάρχουσα νομολογία. Μόνο στο βούλευμα του Συμβ. Πλημ. Ιωαννίνων 130/92 τονίστηκε εντονότατα το πρόβλημα της απόδειξης της αιτιώδους σχέσης μεταξύ επελθόντος θανάτου και της βλαπτικής επενέργειας της ρυπογόνου δραστηριότητας της βιομηχανίας¹⁴⁸. Όπως ήδη έχει αναφερθεί, είναι τόσο δυσχερής και δυσδιάγνωστη η διαδικασία της αποδεικτικής αλυσίδας, ώστε πολλές φορές καθίσταται κυριολεκτικά αδύνατη, με αποτέλεσμα και η επίτευξη των στόχων της αντεγκληματικής περιβαλλοντικής πολιτικής να ακυρώνεται.

Ωστόσο, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι σε αρκετές αναιρετικές αποφάσεις

146. ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ ΧΡ.: ό.π., σελ. 241 όπου δέχεται την εφαρμογή του 29 Π.Κ. μόνο όπου το αποτέλεσμα συνίσταται σε βλάβη ενός περαιτέρω εννόμου αγαθού και όχι σε διακινδύνευση του.

147. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ – ΜΠΕΚΑ Γ.: ό.π., σελ. 137-138.

148. Για το θέμα αυτό έγινε εκτενής αναφορά στο κεφ. 5.2 της παρούσας και δεν θα επανέλθουμε.

του Αρείου Πάγου, ως λόγος αναίρεσης αναφέρεται η μη αναφορά των περιστατικών από τα οποία να διαπιστώνεται η απαιτούμενη μορφή της υπαιτιότητας (δόλος ή αμέλεια). Έτσι, σύμφωνα με την ΑΠ 746/2005¹⁴⁹, είναι ανατιολόγητη η καταδίκη για υποβάθμιση του περιβάλλοντος από το Τριμελές Πλημ/κείο Λάρισας «διότι ενόψει του ότι το έγκλημα τιμωρείται και από αμέλεια, δεν εκτίθενται καθόλου περιστατικά, που να στηρίζουν την κρίση του, ότι τα εγκλήματα αυτά τέλεσε ο αναιρεσίων από πρόθεση και όχι από αμέλεια και επίσης δεν εκτίθενται πραγματικά περιστατικά από τα οποία να διαπιστώνεται, ότι ο αναιρεσίων γνώριζε ότι υποβάθμιζε το περιβάλλον η εκπροσωπούμενη από αυτόν εταιρεία, καθώς και ότι ασκούσε την δραστηριότητά της καθ' υπέρβαση των ορίων της έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, που είχε χορηγηθεί με Υπουργική Απόφαση». Ομοίως, η ΑΠ 1005/1999¹⁵⁰ αναφέρει ότι: «...πέραν αυτών, η προσβαλλόμενη απόφαση δεν διευκρινίζει αν οι αναιρεσείοντες τέλεσαν των αξιόποινων πράξη για την οποία καταδικάστηκαν (για κατ' εξακολούθηση υποβάθμιση του περιβάλλοντος), από δόλο ή από αμέλεια, στοιχείο το οποίο εκτός των άλλων, είναι κρίσιμο για την ποινική μεταχείριση των υπαιτίων».

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει η αιτιολογία με την οποία το Συμβούλιο Πλημ/κών Βέροιας με το 8/1992¹⁵¹ βούλευμά του αποκλείει την ύπαρξη εξ αμελείας ευθύνης για τους κατηγορούμενους, οι οποίοι υπό την ιδιότητά τους ως επιβλέποντος μηχανικού ο πρώτος και ως επιβλέποντας τοπογράφου – μηχανικού ο δεύτερος, προέβησαν σε εκβραχισμούς για τη διάνοιξη οδού με υπόγειες εκρήξεις, από τις οποίες προξενήθηκαν διάφορες καταστροφές σε υπόγεια σπήλαια με σταλακτίτες. Η πρόταση του εισαγγελέα, η οποία έγινε αποδεκτή από το συμβούλιο, αφού παρέθεσε το νομοθετικό ορισμό της αμέλειας, ακολούθως αιτιολόγησε με πληρότητα και σαφήνεια ότι: «από τα στοιχεία της προανάκρισης, σε συνδυασμό και προς τα στοιχεία της προκαταρκτικής εξέτασης, θα μπορούσε κανείς ευθύς εξ αρχής να υποστηρίξει ότι δεν προέκυψε οποιαδήποτε αμελής συμπεριφορά των κατηγορουμένων, αφού κατά την έναρξη των εργασιών διάνοιξης του δρόμου και κυρίως στους πρώτους εκβραχισμούς της υπό διάνοιξη περιοχής, οι κατηγορούμενοι υπό την ιδιότητά τους ο ένας ως επιβλέπων μηχανικός και ο άλλος ως τοπογράφος – μηχανικός επιβλέπων και αυτός,

149. ΑΠ 746/2005, Ποιν. Λόγος 2/2005, σελ. 658 και Ποιν. Χρον. ΝΕ', σελ. 1017.

150. ΑΠ 1005/1999, Ποιν. Δικ. 7/2000, σελ. 712.

151. Συμβ. Πλημ. Βερ. 8/1992, Ποιν. Χρον. ΜΒ', σελ. 603.

δεν είχαν αντίληψη του υπό το έδαφος χώρου, ούτε την εικόνα των σπηλαίων. Έτσι η καταστροφή τούτων είχε συντελεστεί εν αγνοία τους με τους πρώτους εκβραχισμούς σε μεγάλο βάθος, από τις εκρήξεις και υπό το καθεστώς των συγκλονιστικών δονήσεων της περιοχής... Συνεπώς δεν ήταν δυνατό να διαγνωστεί η ύπαρξή του, όση επιμέλεια και αν επεδείκνυαν οι κατηγορούμενοι, αφού η οροφή του σπηλαίου ήταν κάτω από την επιφάνεια του εδάφους, του οποίου ελάμβαναν χώρα οι εκτινάξεις».

Αντίθετα το Τριμελές Εφετείο Δωδεκανήσου δεν συμπεριέλαβε την απαιτούμενη ειδική και εμπειρεστατωμένη αιτιολογία στην απόφασή του, η οποία αναιρέθηκε με την ΑΠ 1329/1997¹⁵², καθώς δεν προσδιόρισε με σαφήνεια τα πραγματικά περιστατικά και ειδικότερα **σε τι έγκειται ακριβώς η αμέλεια των κατηγορουμένων και πως συνδέεται με το επελθόν αξιόποιο αποτέλεσμα**. Στη συγκεκριμένη αναιρετική απόφαση, ο Άρειος Πάγος υποδεικνύει παράλληλα και τη μέθοδο για την ορθή διαπίστωση της τυχόν ύπαρξης εξ αμελείας ευθύνης των κατηγορουμένων και συγκεκριμένα ανέφερε ότι: «...με αυτό, όμως, το περιεχόμενο, που αποτελεί απλή επανάληψη του διατακτικού, χωρίς αναφορά σε συγκεκριμένα περιστατικά που προέκυψαν από τις αποδείξεις και συγκροτούν την αντικειμενική και υποκειμενική υπόσταση των πιο πάνω εγκλημάτων της κοινώς επικίνδυνης βλάβης από αμέλεια και της ρύπανσης του περιβάλλοντος από αμέλεια, και παράθεση των νομικών σκέψεων και συλλογισμών με τις οποίες υψήχθησαν τα περιστατικά αυτά στις ουσιαστικές ποινικές διατάξεις που εφαρμόστηκαν, η προσβαλλόμενη απόφαση δεν έχει την απαιτούμενη κατά τα προεκτεθέντα ειδική και εμπειρεστατωμένη αιτιολογία. Ήταν ιδίως αναγκαίο να εκτίθεται στην προσβαλλόμενη απόφαση σε τι ακριβώς έγκειται η αμέλεια των αναιρεσιόντων και για τα δυο ως άνω αδικήματα, και πως αυτή συνδέεται με το επελθόν αξιόποιο αποτέλεσμα. Τι δηλαδή έπρεπε να πράξουν ή να παραλείψουν οι κατηγορούμενοι, υπό την παραπάνω ιδιότητά τους ως διευθυντών κ.λ.π. των λατομικών εταιρειών που προαναφέρθηκαν, για να μην επέλθει το αξιόποιο αποτέλεσμα και ιδιαίτερα στην περίπτωση κατά την οποία οι πιο πάνω λατομικές εταιρείες λειτουργούσαν νόμιμα. Ειδικότερα δε, ως προς το αδίκημα της κοινώς επικίνδυνης βλάβης, θα έπρεπε – ενόψει του ότι οι εργασίες εξόρυξης στα λατομεία και με «εκρήξεις γομώσεων» οι οποίες δεν συνιστούν πάντοτε και αμελή συμπεριφορά - να προσδιορίζεται αν οι συγκεκριμένες εκρήξεις έγιναν κατά τρόπο πλημμελή, σε τι ακριβώς έγκειται η πλημμέλεια και σε τι ενήργησαν ή παρέλειψαν να ενεργήσουν οι

152. ΑΠ 1329/1997, Ποιν. Δικ. 4/1998, σελ. 325.

αναιρεσείοντες υπό την παραπάνω ιδιότητά τους...».

5.5 Ζητήματα πλάνης

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αντιμετώπιση από την υπάρχουσα νομολογία του ζητήματος της τυχόν ύπαρξης νομικής πλάνης στις περιπτώσεις παράβασης των διατάξεων του Ν. 1650/86.

Ειδικότερα, η ΑΠ 149/2005¹⁵³ έκρινε αιτιολογημένη την απόρριψη από το Τριμελές Πλημ/κείο Ξάνθης του ισχυρισμού του αναιρεσείοντος περί νομικής πλάνης (άρθρ. 31 παρ. 2 Π.Κ.), που εστιάζεται στην ύπαρξη δυο αδειών της πολεοδομίας Ξάνθης, αφού εδέχθη ότι η πρώτη εξ αυτών αφορούσε μόνο εργασίες μπαζώματος και όχι διενέργεια έργων, που εντούτοις διενήργησε ο αναιρεσείων, ενώ η δεύτερη εκδόθηκε εκ των υστέρων, ήτοι μετά την εκτέλεση των εργασιών για τις οποίες κατεδικάσθη αυτός και πάντως κατά τη διάρκεια της ισχύος της άνω ΚΥΑ, που απαγόρευε την εκτέλεση παρόμοιων έργων. Συγκεκριμένα, όπως εξήγησε το δικαστήριο «ο αναιρεσείων προέβη σε αποστραγγιστικά έργα σε περιοχή που, όπως είχε καθοριστεί με την ΚΥΑ 5796/16.9.1996, είχε ενταχθεί στη Διεθνή Συνθήκη RAMSAR ως προστατευόμενος υδροβιότοπος διεθνούς ενδιαφέροντος. Όπως αποδείχθηκε στις 23.8.1996 εκδόθηκε από την αρμόδια πολεοδομία Ξάνθης η 224/1996 άδεια "διαμόρφωσης περιβάλλοντος χώρου, ήτοι μπάζωμα αγροκτημάτων παραλίας", η οποία αφορά τη διενέργεια των ως άνω εργασιών στην επίδικη έκταση των 300 στρεμμάτων. Ο κατηγορούμενος ισχυρίζεται ότι βάσει της ανωτέρω άδειας, που εκδόθηκε πριν την έναρξη ισχύος της ΚΥΑ 5796/1996 (έναρξη ισχύος 16.9.1996) και ενόψει της διατάξεως του άρθρ. 2 παρ. VI περ. II της ανωτέρω Κοινής Υπουργικής Απόφασης, αυτός δικαιούταν να προβεί στις ενέργειες στις οποίες προέβη, αφού βάσει της ανωτέρω διάταξης εξαιρούνταν από την απαγόρευση εκτέλεσης έργων και ανάπτυξης δραστηριοτήτων τα έργα και οι δραστηριότητες που είχαν ήδη λάβει, σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις, σχετική άδεια δόμησης. Η 224/1996 άδεια, όμως, αφορούσε μόνο εργασίες μπαζώματος και όχι τη διενέργεια των αποστραγγιστικών έργων, που επιχείρησε ο κατηγορούμενος, όπως εκτίθεται ανωτέρω, και τα οποία έγιναν καθ' υπέρβαση της σχετικής άδειας. Επιπλέον, και

153. ΑΠ 149/2005, Ποιν. Λόγος 1/2005, σελ. 229 και πράξη και Λόγος του ΠΔ 2005, σελ. 292.

πέραν του γεγονότος ότι η ανωτέρω άδεια ήταν παράνομη, για το λόγο δε αυτόν ανακλήθηκε με την 3430/1.11.2001 απόφαση του προϊστάμενου της Διεύθυνσης Πολεοδομίας Ξάνθης, με έγγραφο του ο νομάρχης Ξάνθης απαγόρευσε προσωρινά την συνέχιση των εργασιών στην επίδικη περιοχή. Η πράξη αυτή του νομάρχη, σε γνώση της οποίας τελούσε ο κατηγορούμενος, δεν ανακλήθηκε ούτε ακυρώθηκε δικαστικά, συνέχισε, επομένως, να παράγει έννομες συνέπειες, έστω κι αν αυτή εκδόθηκε από αναρμόδιο όργανο. Εξάλλου, η με αρ. 397/98 άδεια, που επικαλείται ο κατηγορούμενος, η οποία επίσης ανακλήθηκε με την 3430/1.11.2001 απόφαση του προϊστάμενου της πολεοδομίας Ξάνθης, εκδόθηκε εκ των υστέρων και κατά τη διάρκεια ισχύος της ανωτέρω ΚΥΑ, που απαγόρευε την εκτέλεση παρόμοιων έργων».

Ομοίως και το βούλευμα Συμβ. Πλημ. Μεσολογγίου 39/2005¹⁵⁴ έκανε πλήρως δεκτή την ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα πρόταση του Εισαγγελέα Πλημ/κών, η οποία έκρινε ότι συντρέχουν λόγοι που αποκλείουν τον καταλογισμό των παραπάνω αδικών πράξεων σε ενοχή των κατηγορουμένων και προτείνει να μην γίνει κατηγορία εναντίον τους για τις αποδιδόμενες σ' αυτούς πράξεις. Συγκεκριμένα, κατόπιν αναφοράς της ανεξάρτητης διοικητικής αρχής 'Συνήγορος του Πολίτη', που αφορά την εγκατάσταση λυόμενων οικισμών (containers) για την κάλυψη των στεγαστικών αναγκών αθίγγανων σε προστατευόμενη από τη Συνθήκη Ramsar ζώνη και της προκαταρκτικής εξέτασης που ακολούθησε, ασκήθηκε αυτεπάγγελτα ποινική δίωξη σε βάρος δύο δημάρχων για υποβάθμιση του περιβάλλοντος με πρόθεση (άρθρ. 28 παρ. 1 του Ν. 1650/86).

Εν προκειμένω από τη συνολική εκτίμηση του αποδεικτικού υλικού και ειδικότερα από τις καταθέσεις των μαρτύρων, τα έγγραφα και τις απολογίες των κατηγορουμένων, η πρόταση αναφέρει ότι προέκυψαν τα παρακάτω πραγματικά περιστατικά: «ο χώρος που επιλέχτηκε για να τοποθετηθούν οι λυόμενοι οικίσκοι ήταν, ο σκουπιδότοπος στην περιοχή Π., ο οποίος αυθαίρετα χρησιμοποιούνταν ως χωματερή. Με χρηματοδότηση του Υπουργείου Εσωτερικών η δημόσια αυτή έκταση, που βρίσκεται σε επαφή με την περιοχή του σχεδίου πόλεως, εξυγιάνθηκε και διαμορφώθηκε κατάλληλα για να χρησιμοποιηθεί για τον παραπάνω σκοπό. Με τα έργα που εκτελέστηκαν, τέλη του 2001, η χωματερή καταργήθηκε και η ευρύτερη περιοχή αναβαθμίστηκε. Η εκτέλεση του έργου διεκπεραιώθηκε υπό την άμεση παρακολούθηση του Υπουργείου Εσωτερικών και ειδικότερα υπό την εποπτεία του

154. Βουλ. Συμβ. Πλημ. Μεσολογγίου 39/2005, Πράξη και Λόγος του ΠΔ 2005, σελ. 493.

υπουργικού συμβουλίου. Ο παραπάνω χώρος δεν επιλέχτηκε αυθαίρετα από τη δημοτική αρχή αλλά κατόπιν συσκέψεως που έλαβε χώρα στο Μ. και στην οποία συμμετείχαν οι εκπρόσωποι του γραφείου Ποιότητας Ζωής του Πρωθυπουργού, ο Πρόεδρος της Κτηματικής Εταιρείας του Δημοσίου και η προϊσταμένη της Κτηματικής Υπηρεσίας. Κατά τη σύσκεψη αυτή αφού είχε προηγηθεί επιτόπια εξέταση, υποδείχθη από τον Πρόεδρο της ΚΕΔ στους εκπροσώπους του Δήμου να υποβάλλουν σχετική αίτηση για την παραχώρηση του παραπάνω χώρου. Μετά από απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου υπεβλήθη το σχετικό αίτημα και με την 8/28-2-2002 απόφαση της ΚΕΔ εγκρίθηκε εκ των υστέρων η προσωρινή τοποθέτηση των λυομένων οικίσκων στο ΒΚ 918 δημόσιο ακίνητο Κ.Υ.Α., δηλαδή στον άνω χώρο, για την κάλυψη των στεγαστικών αναγκών των αθίγγανων. Ακολούθως, κατόπιν αποφάσεως του Δημοτικού Συμβουλίου υπεβλήθη αίτημα στο ΥΠΕΧΩΔΕ, εν όψει της εκδόσεως Προεδρικού Διατάγματος για τη ρύθμιση των επιτρεπόμενων χρήσεων των εδαφών στις ζώνες RAMSAR, ώστε να ληφθεί υπόψη η ανωτερω περίπτωση και να θεωρηθεί ότι επιτρέπεται η εγκατάσταση οικισμού τσιγγάνων στη συγκεκριμένη προστατευόμενη ζώνη. Σε κάθε περίπτωση πάντως, παράλληλα με την υπό εξέλιξη υλοποίηση του κυβερνητικού προγράμματος της οριστικής εγκατάστασης των τσιγγάνων σε κανονικές κατοικίες, η δημοτική αρχή συνέχισε τις προσπάθειές της για την εξεύρεση άλλου κατάλληλου χώρου εγκατάστασης των λυόμενων οικισμών, τηρώντας τις δεσμεύσεις της για την προσωρινότητα της τοποθέτησής τους στην παραπάνω προστατευόμενη έκταση». Με βάση τα παραπάνω γεγονότα η εισαγγελική πρόταση αναφέρει ότι «...με βάση τα γεγονότα πρέπει να γίνει δεκτό ότι αμφότεροι οι κατηγορούμενοι **δικαιολογημένα δεν αντιλαμβάνονταν τον άδικο χαρακτήρα των πράξεών τους, αφού αφενός μεν** είχαν τη σύνεση των άνω υπηρεσιών του δημοσίου **και αφετέρου** οι ενέργειες τους μόνο στα πλαίσια της αντίθεσής τους με την επιτρεπόμενη, βάσει της συνθήκης RAMSAR, κατά προορισμόν χρήση των συγκεκριμένων εδαφών συνιστούσαν υποβάθμιση του περιβάλλοντος, ενώ κατ' αποτέλεσμα, πράγματι, συνέβαλαν στην εξυγίανση αυτού (του περιβάλλοντος). Πρέπει, επομένως, να γίνει δεκτό ότι οι κατηγορούμενοι, κατά το χρόνο που διενεργήθηκαν οι πράξεις τους και όχι βεβαίως μεταγενέστερα που έλαβαν γνώση από τις παρεμβάσεις του συνηγόρου του πολίτη, **τελούσαν υπό συγγνωστή νομική πλάνη αφού εύλογα, με βάση τα παραπάνω δεδομένα, σχημάτισαν, ευρισκόμενοι σε 'νοητική σύγχυση', εσφαλμένη αντίληψη για τη νομιμότητα των πράξεών τους, η πλάνη τους δε αφορούσε σε δυο σημεία, πρώτον στην εκτίμηση της**

έννοιας “υποβάθμιση του περιβάλλοντος” (στοιχείο αντικειμενικής υπόστασης) και, δεύτερον, στο δικαίωμά τους να προβούν στις παραπάνω πράξεις (λόγος άρσης του αδίκου κατά το άρθρ. 20 Π.Κ.).

Είναι σαφές ότι και στις δυο περιπτώσεις, το δικαστήριο της ουσίας και το δικαστικό συμβούλιο αντίστοιχα αιτιολόγησε με πληρότητα και σαφήνεια την απόρριψη του ισχυρισμού του κατηγορουμένου στην πρώτη περίπτωση και την αποδοχή της εισαγγελικής πρότασης περί ύπαρξης συγνωστής νομικής πλάνης στη δεύτερη περίπτωση.

5.6 Ζητήματα συμμετοχής

Όπως ήδη έχει επισημανθεί, σοβαρά προβλήματα ενεργοποίησης των διατάξεων “περί συμμετοχής” δημιουργούνται όταν η βλαπτική για το περιβάλλον συμπεριφορά εμφανίζεται ως το αποτέλεσμα της δραστηριότητας νομικών προσώπων, είναι δηλαδή το αποτέλεσμα συνόλου μεμονωμένων πράξεων από πρόσωπα που εργάζονται σε διάφορους τομείς δίχως να έρχονται σε άμεση επικοινωνία μεταξύ τους και να έχουν συνολική εποπτεία. Πρόκειται επομένως για πρόσωπα που, καθώς ακολουθούν τυποποιημένες και σχεδόν αυτοματοποιημένες συμπεριφορές, απέχουν πολύ από το να κατηγορηθούν ως συναυτουργοί ή συμμετοχοί. Η δυνατότητα εξάλλου συναυτουργίας από αμέλεια δεν μπορεί να γίνει δεκτή, εφόσον το στοιχείο της συναπόφασης προϋποθέτει κοινό δόλο¹⁵⁵. Για το θέμα αυτό έγινε εκτενής αναφορά και δεν θα επανέλθουμε.

Εκείνο που πρέπει να τονιστεί είναι ότι σε περίπτωση πλειονότητας εμπλεκομένων στο επίδικο γεγονός πρέπει να αποσαφηνίζεται η μονοαυτουργική, συναυτουργική ή συμμετοχική διάσταση της συμπεριφοράς του καταδικασθέντος επί ποινή ελλείψεως αιτιολογίας. Έτσι, στην ΑΠ 2360/2002¹⁵⁶ κρίνεται ορθή και αιτιολογημένη η καταδίκη των τριών αναιρεσειόντων για υποβάθμιση του περιβάλλοντος και διενέργεια αυθαίρετης αμμοληψίας. Συγκεκριμένα, δέχθηκε ότι «ο δεύτερος αναιρεσειών, ως μισθωτής εδαφικής έκτασης σε περιοχή ιδιοκτησίας

155. ΣΠΥΡΑΚΟΣ Δ.: ό.π., σελ. 1202.

156. ΑΠ 2360/2002, Ποιν. Χρον. ΝΓ', σελ. 821 και Ποιν. Λόγ. 6/2004, σελ. 2588 και Ποιν. Δικ. 5/2003, σελ. 589.

εταιρείας και ο πρώτος αναιρεσείων, ως έμπορος οικοδομικών υλικών, **από κοινού** προέβησαν με εκσκαπτικό μηχάνημα, το οποίο χειριζόταν ο τρίτος αναιρεσείων, στην εκσκαφή και απόληψη τουλάχιστον 10.000 κυβικών μέτρων άμμου στην παραπάνω περιοχή, με αποτέλεσμα να καταστραφούν οι βόρειες αμμοθίνες της περιοχής αυτής, που αποτελεί προστατευόμενο υγροβιότοπο. Περαιτέρω, ο πρώτος και δεύτερος αναιρεσεϊόντες μετέφεραν και εναπόθεσαν σε γήπεδο την προαναφερθείσα ποσότητα της αναληφθείσας άμμου, προβαίνοντας κάθε μέρα σε πωλήσεις μεγάλων ποσοτήτων της αναληφθείσας άμμου από τον ως άνω χώρο, με συνέπεια την καθημερινή ελάττωση της συνολικής ποσότητας αυτής. Αποτέλεσμα της εν λόγω αμμοληψίας ήταν να επέλθει τεράστια ζημιά στο οικοσύστημα της περιοχής, το κόστος της οποίας αποτιμάται σε 68.000.000 δρχ., οι δε προδιαληφθείσες ενέργειες των αναιρεσεϊόντων μπορεί να προκαλέσουν αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων, στην ιστορική και την πολιτιστική κληρονομιά και στις αισθητικές αξίες, συνιστώντες έτσι μεγάλη υποβάθμιση του περιβάλλοντος». Επίσης ως προς **την άμεση συνέργεια** του τρίτου αναιρεσεϊόντος έγινε δεκτό ότι αυτός, ως χειριστής εκσκαπτικού μηχανήματος, **με πρόθεση συνέδραμε** με το μηχάνημά του τους παραπάνω αναιρεσεϊόντες στην εκσκαφή και απόληψη της προαναφερόμενης ποσότητας άμμου, ακόμη δε **συνέδραμε αυτούς** στην εκτέλεση των ως άνω χωρίς άδεια της αρμόδιας πολεοδομικής υπηρεσίας εργασιών δόμησης. Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι το δικαστήριο της ουσίας με πληρότητα και σαφήνεια ενεργοποίησε τις σχετικές διατάξεις για την συναυτουργία (άρθρ. 45 Π.Κ.) και την άμεση συνέργεια (άρθρ. 46 παρ. 1 εδ. β' Π.Κ.).

5.7 Ζητήματα συρροών

5.7.1 Συρροή διατάξεων του Ν. 1650/86 με άρθρα του Ποινικού Κώδικα

Καταρχάς είναι δυνατή η συρροή των διατάξεων του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86 με ορισμένα άρθρ. του 13^{ου} κεφαλαίου του Π.Κ. που προβλέπουν τα κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα. Έτσι, το Τριμελές Εφετείο Δωδεκανήσου με την υπ' αριθμ. 200/1997 απόφασή του, η οποία αναιρέθηκε με την ΑΠ 1329/1997¹⁵⁷, καταδίκασε

157. ΑΠ 1329/1997, Ποιν. Δικ. 4/1998, σελ. 325. Αναίρεση της απόφασης από τον Άρειο Πάγο, όπως είδαμε στο κεφ. 5.4, λόγω έλλειψης αιτιολογίας, καθώς δεν προσδιορίζει με

τους ανααιρεσειόντες σε συνολική ποινή φυλάκισης επτά μηνών τον καθένα για τα εγκλήματα **(α)** της κοινώς επικίνδυνης βλάβης από αμέλεια, από την οποία μπορούσε να προκύψει κοινός κίνδυνος σε ξένα πράγματα, καθώς και κίνδυνος για άνθρωπο (άρθρ. 273 και 274 Π.Κ) και **(β)** της ρύπανσης του περιβάλλοντος από αμέλεια (άρθρ. 2 παρ. 1 και 2 και 28 παρ. 2 σε συνδ. με παρ. 1^α του Ν. 1650/86). Ειδικότερα το δικαστήριο της ουσίας δέχθηκε ότι: «οι κατηγορούμενοι με περισσότερες πράξεις τέλεσαν περισσότερα εγκλήματα και ειδικότερα: **(α)** από αμέλειά τους, δηλαδή από έλλειψη της προσοχής την οποία όφειλαν κατά τις περιστάσεις και μπορούσαν να καταβάλουν, προέβλεψαν ως δυνατό το αξιόποινο αποτέλεσμα που προκάλεσε η πράξη τους, πίστεψαν όμως ότι δεν θα επέρχονταν, δηλαδή προκάλεσαν βλάβη σε ξένα ακίνητα πράγματα κατά τρόπο τέτοιο ώστε από την πράξη τους, μπορούσε να προκύψει κοινός κίνδυνος σε ξένα πράγματα καθώς επίσης και κίνδυνος για άνθρωπο και ειδικότερα κατά την εκτέλεση εργασιών εξόρυξης και επεξεργασίας αδρανών υλικών στις εγκαταστάσεις των ως άνω λατομείων, προέβησαν σε εκρήξεις ισχυρών γομώσεων με αποτέλεσμα να προκύψει κοινός κίνδυνος σε ξένα πράγματα και να υποστούν υλικές ζημιές 23 οικίες κατοίκων της κοινότητας Κ. καθώς επίσης ήταν δυνατόν λόγω των ισχυρών εκρήξεων να προκύψει κίνδυνος για άνθρωπο και ειδικότερα για τους κατοίκους της κοινότητας Κ. **(β)** από αμέλειά τους δηλαδή από έλλειψη της προσοχής την οποία όφειλαν από τις περιστάσεις και μπορούσαν να καταβάλουν, προέβλεψαν ως δυνατό το αξιόποινο αποτέλεσμα που προκάλεσε η πράξη τους πίστεψαν όμως ότι δεν θα επερχόταν, δηλαδή προκάλεσαν ρύπανση του περιβάλλοντος με θορύβους, σκόνη και άλλες μορφές ενέργειες σε τέτοια ποσότητα, συγκέντρωση ή διάρκεια που μπορούσε να προκαλέσει αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία σε ζώντες οργανισμούς και στα οικοσυστήματα και γενικά να καταστήσει το περιβάλλον ακατάλληλο για τις επιθυμητές χρήσεις του και ειδικότερα κατά την εκτέλεση των εργασιών στις εγκαταστάσεις των λατομείων και κατά το στάδιο της εξόρυξης λόγω των ισχυρών εκρήξεων και των εξ αυτών δονήσεων επήλθε μεγάλη έκλυση σκόνης... με αποτέλεσμα τη ρύπανση σε μεγάλη έκταση του φυσικού περιβάλλοντος και ιδιαίτερα της κοινότητας Κ».

Άξιο αναφοράς είναι και το Βούλευμα του Συμβ. Πλημ. Γρεβενών 4/1991¹⁵⁸, με

σαφήνεια τα πραγματικά περιστατικά και ειδικότερα σε τι έγκειται ακριβώς η αμέλεια των κατηγορουμένων και πως συνδέεται με το επελθόν αξιόποινο αποτέλεσμα.

158. Βουλ. Συμβ. Πλημ Γρεβενών 4/1991, Υπεράσπιση 1992, σελ. 99.

το οποίο ανακύπτει θέμα συρροής του άρθρ. 279 Π.Κ. με το άρθρ. 28 παρ. 3 του Ν. 1650/86. Όπως δέχεται το βούλευμα, η τελευταία διάταξη στοχεύει στην προστασία τόσο του περιβάλλοντος ως αυτοτελούς εννόμου αγαθού, όσο και της ανθρώπινης ζωής και σωματικής ακεραιότητας όπως αυτή μπορεί να προσβληθεί μέσω της βλάβης του πρώτου. Αντίθετα στη δηλητηρίαση πηγών και τροφίμων τα προστατευόμενα έννομα αγαθά υπήρξαν για το νομοθέτη αποκλειστικά και μόνο η ζωή, η σωματική ακεραιότητα των καταναλωτών. Γι' αυτό όταν δηλητηριάζεται μια πηγή από τη χρήση της οποίας μπορεί να προκληθεί κίνδυνος σε αόριστο αριθμό προσώπων, τότε η συρροή του άρθρ. 279 Π.Κ. με τις διατάξεις για την προσβολή του περιβάλλοντος είναι αληθινή. Η απόφαση όμως ορθά δέχεται ότι δεν είναι η παρ. 3 του άρθρ. 28 που συρρέει αληθινά με την 279 Π.Κ., αφού η ποινή της καλύπτει και την πρόκληση κινδύνου για τον άνθρωπο, απαξία που καλύπτεται ήδη στην τιμώρηση του άρθρ. 279 Π.Κ. Έτσι, εν προκειμένω η απόφαση δέχεται την συρροή του 279 Π.Κ. με το βασικό έγκλημα του άρθρ. 28 παρ. 1 του Ν. 1650/86.

Παράλληλα είναι δυνατή η συρροή των διατάξεων των άρθρ. 381 Π.Κ. "φθορά ξένης ιδιοκτησίας" και 382 παρ. 2 Π.Κ. "διακεκριμένες περιπτώσεις φθοράς" με το βασικό έγκλημα του άρθρ. 28 παρ. 1 του Ν. 1650/86. Ειδικότερα, ο Άρειος Πάγος με την ΑΠ 444/2002¹⁵⁹, έκρινε ότι, όπως προκύπτει από το συνδυασμό και την αλληλοσυμπλήρωση του αιτιολογικού με το διατακτικό της προσβαλλόμενης απόφασης του Τριμελούς Εφετείου Αθηνών, αποδείχθηκαν από τα αναφερόμενα κατ' είδος αποδεικτικά μέσα τα ακόλουθα: «οι αναιρεσείοντες κατηγορούμενοι ενεργούντες από κοινού, ανέγραψαν με σπρί μαύρου χρώματος συνθήματα στην πρόσοψη του σχολείου. Τα συνθήματα αυτά ανέγραψαν σε καθαρό (λευκό) τοίχο και δεν μετέβαλαν, όπως ισχυρίστηκαν στην αιτιολογία τους, ήδη υπάρχοντα συνθήματα. Έτσι οι κατηγορούμενοι με πρόθεση, αφενός μεν προκάλεσαν φθορά (βλάβη) στο ξένο αυτό ακίνητο, που χρησιμεύει σε κοινό όφελος (σχολείο), αφετέρου δε με την αναγραφή των εν λόγω συνθημάτων στην πρόσοψη του σχολείου, που αντιβαίνει στις διατάξεις του Ν. 1650/86, προκάλεσαν υποβάθμιση του περιβάλλοντος με μεταβολή του που έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ποιότητα της ζωής και τις αισθητικές αξίες. Με βάση δε τις παραδοχές αυτές το Εφετείο κήρυξε ενόχους τους κατηγορούμενους για από κοινού (α) φθορά ξένης ιδιοκτησίας (με τη μορφή της βλάβης) και ειδικότερα πράγματος που χρησιμεύει σε κοινό όφελος και (β) υποβάθμιση του περιβάλλοντος

159. ΑΠ 444/2002, Ποιν. Χρον. ΜΒ', σελ. 990.

και τους καταδίκασε σε ποινή φυλακίσεως 3 μηνών για κάθε πράξη και συνολική 4 μηνών. Έτσι κρίνοντας το Εφετείο και ενόψει του ότι η παραδοχή και μόνο από αυτό ότι οι κατηγορούμενοι με την πιο πάνω πράξη τους, που αντιβαίνει στις διατάξεις του Ν. 1650/86, προκάλεσαν με πρόθεση υποβάθμιση (με την πιο πάνω έννοια του νόμου) του περιβάλλοντος, στηρίζει αυτοτελώς το περί ενοχής αυτών και για την πραγματική με την πράξη της φθοράς κατ' ιδέαν συρρέουσα πράξη της παραβάσεως των άρθρ. 2 παρ. 1 και 4 και 28 παρ. 1^α του Ν. 1650/86 (χωρίς ν' απαιτείται από την πράξη τους αυτή να προκλήθηκε και ρύπανση περιβάλλοντος, όπως εκ περισσού και από παραδρομή αναφέρεται στην προσβαλλόμενη απόφαση) διέλαβε στην προσβαλλόμενη απόφαση την ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία».

Τέλος, πρόβλημα ανακύπτει όταν καλείται να αξιολογήσει τη σχέση μεταξύ φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Όπως ήδη αναφέρθηκε ο νομοθετικός προσδιορισμός του όρου "περιβάλλον" στο Ν. 1650/86 (άρθρ. 2 παρ. 1), αναφέρεται και σε ανθρωπογενείς παράγοντες και στοιχεία εννοώντας προφανώς τα μνημεία ιστορικής, αρχαιολογικής και καλλιτεχνικής αξίας και τα ιδιαίτερα οικιστικά χαρακτηριστικά μιας περιοχής. Από την άλλη χρήζει αναφοράς η παρ. 4 του άρθρ. 382 Π.Κ, σύμφωνα με την οποία η με πρόθεση φθορά ή βλάβη αρχαιολογικού ή καλλιτεχνικού ή ιστορικού μνημείου ή αντικειμένου τοποθετημένο σε δημόσιο χώρο, τιμωρείται με φυλάκιση από 1-5 χρόνια, αν η πράξη δεν τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη. Ενόψει του ότι το άρθρ. 28 παρ. 1 του Ν. 1650/86, τιμωρείται με φυλάκιση από 3 μήνες μέχρι 2 χρόνια, βρισκόμαστε ενώπιον μιας αξιολογικής αντινομίας που εύλογα προκαλεί την υπόνοια ότι ο νομοθέτης, όταν θέσπιζε τον Ν. 1650/86, μετά μόλις 2 χρόνια από την προσθήκη της παρ. 4 του 382 Π.Κ αγνοούσε την ύπαρξη της τελευταίας. Το γεγονός ότι τα πολιτιστικά αγαθά αποτελούν αντικείμενο ιδιοκτησίας του Δημοσίου δε δικαιολογεί μια τέτοια μεγάλη διαβάθμιση μεταξύ των ποινών των δυο αυτών διατάξεων¹⁶⁰.

Στα πλαίσια πάντως του ισχύοντος δικαίου, όταν καταστρέφονται πολιτιστικά αγαθά, η συρροή των εγκλημάτων των άρθρ. 28 παρ. 1 του Ν. 1650/86 και 382 παρ. 4 του Π.Κ είναι φαινομενική αφού η προσβαλλόμενη μονάδα είναι μια και το άρθρ. 382 παρ. 4 ειδικότερο. Παράλληλα ενόψει του ότι η φθορά δεν τιμωρείται από αμέλεια, θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε το άρθρ. 28 παρ. 2 του Ν. 1650/86 για την τιμώρηση της φθοράς πολιτιστικών μνημείων από αμέλεια. Έτσι λοιπόν τόσο

160. ΜΠΕΚΑ – ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ Γ.: ό.π., σελ. 140.

οι μορφές φθοράς που εμπίπτουν στην έννοια της ρύπανσης ή υποβάθμισης όσο και εκείνες οι περιπτώσεις ρύπανσης ή υποβάθμισης που δεν αποτελούν φθορά, όταν τελούνται από αμέλεια υπάγονται στο άρθρ. 28 παρ. 2 του Ν. 1650/86¹⁶¹.

5.7.2 Συρροή διατάξεων του Ν. 1650/86 με άλλα νομοθετήματα

Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι είναι δυνατή η συρροή του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86 και με άλλα νομοθετήματα, όπως τις σχετικές διατάξεις του Ν. 1577/ 1985 (Γ.Ο.Κ), οι οποίες τιμωρούν τους παραβάτες κατά τις διατάξεις του Ν. 1337/83, όπως αυτός ισχύει. Πράγματι, με την ΑΠ 2360/2002¹⁶² κρίθηκε ότι «είναι ορθή και αιτιολογημένη καταδίκη για υποβάθμιση του περιβάλλοντος και διενέργεια αυθαίρετης αμμοληψίας των αναιρεσειόντων οι δυο εκ των οποίων (μισθωτής εδαφικής εκτάσεως και έμπορος οικοδομικών υλικών, αντιστοίχως) χωρίς άδεια της αρμόδιας πολεοδομικής υπηρεσίας, προέβησαν από κοινού στην εκσκαφή και απόληψη τουλάχιστον 10.000μ³ άμμου από την επίμαχη εδαφική έκταση, στην τοποθέτησή της σε ξένο ακίνητο (γήπεδο), και στην πώληση μεγάλων ποσοτήτων της αποληφθείσας άμμου από τον ως άνω χώρο, με συνέπεια την καθημερινή ελάττωση της συνολικής ποσότητας αυτής και την εξ αυτής πρόκληση τεράστιας ζημιάς στο οικοσύστημα της περιοχής, το κόστος της οποίας αποτιμάται στο συνολικό ποσό των 68 εκ. δρχ. Με τις παραδοχές αυτές το Τριμελές Πλημ/κείο Πατρών ορθά υπήγαγε τα υπό τούτου δεκτά γενόμενα προμνημονευθέντα περιστατικά στις ουσιαστικού ποινικού δικαίου διατάξεις των άρθρ. 46 παρ. 1 Π.Κ., 28 παρ. 1 εδ. α' του Ν. 1650/86, 22 παρ. 1 και 3 του Ν. 1577/1985 και 17 παρ. 8 του Ν. 1337/1983, όπως αυτός ισχύει».

Ζήτημα όμως τίθεται σχετικά με τη σχέση των ποινικών διατάξεων του Ν. 1650/86 και εκείνων των νομοθετημάτων που προστατεύουν ειδικά ένα συστατικό στοιχείο του περιβάλλοντος, όπως π.χ. του Ν. 998/79 «περί προστασίας των δασών κ.λ.π.» του Ν. 743/77 'Περί προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων'¹⁶³. Για παράδειγμα, σοβαρά δογματικά προβλήματα ανακύπτουν σε σχέση με την in concreto εφαρμογή διατάξεων αυτού και εκείνων του Ν. 743/77.

161. Ο.π., σελ. 141.

162. ΑΠ 2360/2002, Ποιν. Χρον. ΜΓ', σελ. 821 και Ποιν. Λόγος 6/2002, σελ. 2588.

163. Για το έννομο αγαθό που προστατεύεται από το Ν. 1650/86 και από τα ειδικότερα αυτά νομοθετήματα αλλά και για την νομοθετική επιλογή διατήρησης των νομοθετημάτων αυτών και μετά την έκδοση του Ν. 1650/86, έχει γίνει λόγος στο κεφ. 5.1 της παρούσας.

Βεβαίως, ο τελευταίος καίτοι παλαιότερος, είναι ειδικός (*lex specialis*) σε σχέση με τον γενικό Ν. 1650/86, η δε ισχύς του παραμένει ενεργή και με τη ρητή διάταξη του άρθρ. 32 παρ. 1 του Ν. 1650/86. Επομένως, εκεί όπου οι διατάξεις περί προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος του Ν. 743/77 έχουν ρητή πρόβλεψη, η εφαρμογή αυτών είναι αδιαμφισβήτητη. Πρόβλημα γεννάται, ωστόσο, για τα ζητήματα που δεν ρυθμίζονται ρητώς στο Ν. 743/77, αλλά καλύπτονται από συναφείς διατάξεις του Ν. 1650/86. Και μολονότι, βέβαια, μπορεί να υποστηριχθεί ότι ο Ν. 743/77, ως ειδικός, ρυθμίζει αποκλειστικά αυτός τις προσβολές του θαλάσσιου περιβάλλοντος, για τις οποίες δεν προβλέπει ο Ν. 1650/86, προφανώς είναι δογματικά ορθή η αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή οι οικείες διατάξεις του Ν. 1650/86 εφαρμόζονται στις αρρύθμιστες από τον Ν. 743/77 περιπτώσεις.

Τούτο, όχι μόνον ενόψει του γεγονότος ότι το περιβάλλον συνιστά εννοιολογικά ένα ενιαίο έννομο αγαθό, αλλά και διότι τούτο επισημαίνει ρητώς και η εισηγητική έκθεση του Ν. 1650/86. Ότι αυτή είναι η εκπεφρασμένη βούληση του νομοθέτη προκύπτει και από το γεγονός ότι πολλές διατάξεις του Ν. 1650/86 αφορούν σε ζητήματα του υδάτινου οικοσυστήματος γενικότερα (λ.χ. άρθρ. 9, 10, 18 παρ. 2 του Ν. 1650/86 κ.λ.π.).

Υπό τις ανωτέρω προϋποθέσεις, καταφατική πρέπει να είναι σαφώς η απάντηση για εφαρμογή του Ν. 1650/86 στις εξής ειδικότερες πρακτικές περιπτώσεις:

1. Στην περίπτωση αποδεδειγμένης ρύπανσης του θαλάσσιου περιβάλλοντος, η οποία δεν κρίνεται μεν *in concreto* ως «σοβαρή», με την έννοια του άρθρ. 13 παρ.1^α του Ν. 743/77, τυγχάνει όμως εφαρμογής η διάταξη του άρθρ. 28 παρ.1^α του Ν. 1650/86.
2. Στην περίπτωση της άσκησης δραστηριότητας ή επιχείρησης, χωρίς την προαπαιτούμενη άδεια ή έγκριση καθ' υπέρβαση αυτών, εφόσον με τη δραστηριότητα αυτή υποβαθμίζεται το θαλάσσιο περιβάλλον, τυγχάνει επίσης εφαρμογής η διάταξη του άρθρ. 28 παρ.1β του Ν. 1650/86.
3. Στην περίπτωση επέλευσης βαριάς σωματικής βλάβης ή θανάτου ανθρώπου ή εμβρύου, συνεπεία της πρόκλησης σοβαρής θαλάσσιας ρύπανσης, η διάταξη του άρθρ. 28 παρ. 3 εδ. β' και γ' του Ν. 1650/86 που καθορίζει κακούργημα εκ του αποτελέσματος - ή διακεκριμένο πλημμέλημα στην περίπτωση του εμβρύου - τυγχάνει επίσης εφαρμογής, ελλείψει ειδικής ρύθμισης στο άρθρ. 13 του Ν. 743/77.
4. Κατά τα ανωτέρω, εφαρμογής τυγχάνει και η διάταξη του άρθρ. 28 παρ. 5 του Ν. 1650/86, σε σχέση με την ιδιαίτερη νομική υποχρέωση των εκεί αναφερομένων

προσώπων (προέδρων διοικητικών συμβουλίων, εντεταλμένων ή διευθυνόντων συμβούλων ανωνύμων εταιρειών κ.λ.π.), για τους οποίους προβλέπεται ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να μεριμνούν για την τήρηση των διατάξεων που αφορούν στην προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος.

5. Ομοίως, στοιχειοθετείται, αναμφίβολα, δικαίωμα του δημοσίου να παρίσταται ως πολιτικός ενάγων, κατ' εφαρμογήν των διατάξεων του άρθρ. 28 παρ. 7 του Ν. 1650/86 στα εγκλήματα κατά του θαλάσσιου περιβάλλοντος, στη δικαιοδοσία του οποίου (δημοσίου), άλλωστε, και μόνον το τελευταίο αυτό ανήκει.

6. Τέλος, δογματικώς ορθό και *de lege ferenda* επιβεβλημένο είναι όπως η δυνατότητα επιβολής μειωμένης κατ' άρθρ. 83 Π.Κ. ποινής ή ακόμη και απαλλαγής του δράστη απ' αυτήν, λόγω έμπρακτης μετάνοιας, ισχύσει και για την εκ δόλου πρόκληση θαλάσσιας ρύπανσης, όπως ρητά προβλέπει για τις αντίστοιχες πράξεις η οικεία διάταξη του άρθρ. 28 παρ. 6 του Ν. 1650/86¹⁶⁴.

Τα πιο πάνω ερωτήματα καταδεικνύουν ότι υπάρχει σοβαρό πρόβλημα εναρμόνισης των δύο νομοθετημάτων, το οποίο ανεπαρκώς αντιμετωπίστηκε με τη μεταβατική διάταξη του άρθρ. 32 παρ.1 του Ν. 1650/86¹⁶⁵. Στα εν λόγω ερωτήματα μπορεί να απαντήσει κανείς είτε καταφατικώς, όπως προαναφέραμε, με το επιχείρημα ότι ο μεταγενέστερος Ν. 1650/86 συμπλήρωσε το Ν. 743/77 και σε θέματα θαλάσσιου περιβάλλοντος, αφού και κατά τον δηλωμένο σκοπό του απέβλεψε στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος στο σύνολο του και όχι μόνο στον χερσαίο και εναέριο χώρο, είτε αποφατικώς με το επιχείρημα ότι το πεδίο των αξιόποινων προσβολών του θαλάσσιου περιβάλλοντος διαγράφεται στον Ν. 743/77 ως *lex specialis* και δεν υπάρχει πεδίο εφαρμογής διεύρυνσης ή συστολής του. Η υιοθέτηση της πρώτης εκδοχής οδηγεί στο άτοπο της ηπιότερης μεταχείρισης των προσβολών του θαλάσσιου περιβάλλοντος, πράγμα που δεν φαίνεται να ήταν ο σκοπός του νομοθέτη στο Ν. 1650/86. Η αποδοχή της δεύτερης εκδοχής υποσκάπτει τη λειτουργία του νομοτεχνικώς αρτιότερου Ν. 743/77, ως ειδικού νομοθετήματος για το θαλάσσιο περιβάλλον, διασπώντας τον εγκληματολογικά σκόπιμο περιορισμό του πεδίου εφαρμογής του στις περιπτώσεις σοβαρής ρύπανσης. Καταφατική απάντηση

164. ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΣ Ν.: Το πρόβλημα των ποινικών κυρώσεων για τη θαλάσσια ρύπανση, Ποιν.Χρον. ΝΔ'2004, σελ. 1064.

165. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΗΛ.: Η ποινική προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος, σελ. 87

δίνει το δικαστήριο της ουσίας, του οποίου η απόφαση αναιρέθηκε με την ΑΠ 247/2000 απόφαση¹⁶⁶.

166. ΑΠ 247/2000, Ποιν. Χρον. Ν/2000, σελ. 783.

6. Ο παρακολουθηματικός χαρακτήρας του ποινικού δικαίου του περιβάλλοντος ως προς τις διοικητικές διατάξεις

Όπως προέκυψε από την παραπάνω προσπάθεια παράθεσης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, η ενεργοποίηση των ποινικών διατάξεων εξαρτάται κατά κύριο λόγο από την παράβαση των διοικητικών ρυθμίσεων. Δηλαδή ο ποινικός κανόνας στα σχετικά νομοθετήματα αρκείται στον καθορισμό του πλαισίου ποινής εγκαταλείποντας στις διοικητικές διατάξεις, με τη μορφή της παραπομπής, την περιγραφή και οριοθέτηση των στοιχείων της άδικης συμπεριφοράς, από την πλήρωση των οποίων εξαρτάται η επιβολή των ποινικών κυρώσεων. Έτσι, εμφανίζεται στη γενική μορφή του το φαινόμενο της **εξάρτησης ή παρακολουθηματικής σχέσης του ποινικού δικαίου του περιβάλλοντος έναντι των αντίστοιχων διοικητικών διατάξεων**¹⁶⁷.

Οι μέθοδοι υλοποίησης αυτής της δικαιικής πρακτικής είναι δυο: στην πρώτη τα στοιχεία που συγκροτούν την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος περιγράφονται σε ήδη υπάρχουσες διοικητικές διατάξεις, περιεχόμενες συνηθέστατα στο ίδιο νομοθέτημα, που τυποποιούν έτσι την αξιόποινη συμπεριφορά και στις οποίες παραπέμπει ρητά ο ποινικός κανόνας, π.χ. το άρθρ. 69 του Ν. 998/79 για την προστασία των δασών και το εδ. 8 του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86. Στη δεύτερη, που καλύπτει και τη μεγάλη πλειοψηφία των περιπτώσεων, ο ποινικός κανόνας παραπέμπει τον προσδιορισμό των στοιχείων που συγκροτούν το αντικειμενικό άδικο σε μελλοντικές πράξεις της διοίκησης, των οποίων η έκδοση προβλέπεται ειδικά στις διατάξεις των επιμέρους νομοθετημάτων με τη διαδικασία των κατ' εξουσιοδότηση του νόμου εκδιδόμενων διαταγμάτων, υπουργικών ή νομαρχιακών αποφάσεων. Με τον τρόπο αυτό, ο νομοθέτης παραχωρεί τη διαμόρφωση του περιεχομένου της εγκληματικής συμπεριφοράς σε δικαιικούς κανόνες που δεν έχουν ακόμη εκδοθεί αλλά πρόκειται να εκδοθούν στο μέλλον, στα πλαίσια της διακριτικής ευχέρειας της

167. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Η σχέση της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος με τις διοικητικές διατάξεις και τις διοικητικές κυρώσεις, ό.π., σελ.539.

διοίκησης για την έκδοση των αντίστοιχων κανονιστικών πράξεων¹⁶⁸. Πρόκειται για τους ευρύτερα αποκαλούμενους **λευκούς ποινικούς νόμους**, οι οποίοι στο πεδίο του δικαίου του περιβάλλοντος αποτελούν τον κανονικό τύπο νομοθετικής κάλυψης της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος.

6.1 Οι κυριότεροι λόγοι που επέβαλαν αυτή τη νομοθετική επιλογή

Η πολυπλοκότητα της ρυθμιστέας κοινωνικής ύλης απαιτεί ειδικευμένες γνώσεις και διαφορετική αντιμετώπιση των επιμέρους θεμάτων. Προϋποθέτει, επομένως κατάλληλη οργανωτική υποδομή και επιστημονικό προσωπικό, που δεν διαθέτει η νομοθετούσα Βουλή αλλά ο μηχανισμός της εκτελεστικής εξουσίας. Έτσι ο τελευταίος με τη δυνατότητα που παρέχει η νομοθετική εξουσιοδότηση μπορεί να ανταπεξέλθει με μεγαλύτερη επιτυχία στις ανάγκες κανονιστικής παρέμβασης στις πολυσχιδείς εκφάνσεις των περιβαλλοντικών προσβολών¹⁶⁹.

Από την άλλη πλευρά η διαρκής εμφάνιση νέων εστιών περιβαλλοντικών κινδύνων, η ρευστότητα και μεταβλητότητα των κινδυνολόγων δεδομένων και η διαρκής μετατόπιση των πεδίων έντασης και εκτόνωσης των συνεπειών των εφαρμογών της τεχνικής στα περιβαλλοντικά αγαθά δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με την παραδοσιακά και εύλογα δύσκαμπτη και χρονοβόρα διαδικασία που συνήθως ακολουθεί η διεύρυνση και μεταρρύθμιση της ποινικής νομοθεσίας. Αντίθετα, οι διοικητικοί κανόνες, με την ευελιξία και την κινητικότητα που τους διακρίνει, προσφέρονται κατ' εξοχήν για την αντίδραση του δικαίου στους περιβαλλοντικούς κινδύνους που γεννά η τεχνολογική δράση και δικαιώνουν την προτίμηση του νομοθέτη στη θέσπιση διοικητικών διατάξεων¹⁷⁰.

Εξάλλου στα πλαίσια του ισχύοντος συστήματος της φιλελεύθερης οικονομίας εμφανίζεται έντονη η σύγκρουση μεταξύ περιβαλλοντικής προστασίας και οικονομοτεχνικής ανάπτυξης. Συγκεκριμένα στην υποχρέωση της πολιτείας να προστατεύσει το περιβάλλον, διατηρώντας και ενισχύοντας τους αναγκαίους βιωτικούς όρους της ανθρώπινης ζωής και υγείας και τις ποιοτικές τους παραμέτρους,

168. Ό.π., σελ. 539.

169. Ό.π., σελ. 548.

170. Ό.π., σελ. 548.

αντιπαρατίθεται η ανάγκη προώθησης των οικονομικών συμφερόντων του κράτους και το καθήκον προστασίας του αγαθού της οικονομικής ελευθερίας και της τεχνικής δραστηριότητας ως ειδικότερου συστατικού της στοιχείου. Εμφανίζεται λοιπόν αναγκαία η έντονη διείσδυση της εκτελεστικής εξουσίας στην περιβαλλοντική νομοθεσία προκειμένου να εξασφαλιστούν αποδεκτές λύσεις ισόρροπης συνύπαρξης των αντιμαχόμενων συμφερόντων στο κοινωνικό πεδίο¹⁷¹.

Τέλος σημαντικό ρόλο στην ανωτέρω επιλογή του νομοθέτη έπαιξε η επιδιωκόμενη ενότητα της έννομης τάξης. Η θεμελιώδης αρχή, σύμφωνα με την οποία η έννομη τάξη οφείλει να διαμορφώνει τους δικαιικούς της κανόνες με τέτοιο τρόπο ώστε να αποφεύγονται οι μεταξύ τους αντιφάσεις, κινδυνεύει να υποστεί ρήγμα με την ενδεχόμενη απεξάρτηση του ποινικού δικαίου περιβάλλοντος από τις διοικητικού περιεχομένου διατάξεις. Αυτό που σύμφωνα με το ισχύον διοικητικό νομοθετικό καθεστώς επιτρέπεται, δεν μπορεί να απαγορεύεται από τον ποινικό νόμο. Η διαμόρφωση προϋποθέσεων αξιόποινης προσβολής από τον ποινικό νομοθέτη, διαφορετικών από αυτές που θέτουν οι περιορισμοί και οι απαγορεύσεις των διοικητικών κανόνων για την προστασία του περιβάλλοντος, θα οδηγούσε σε ανασφάλεια δικαίου, το κύριο βάρος της οποίας θα το επωμιζόταν οι πολίτες. Οι τελευταίοι θα κινδύνευαν να τιμωρηθούν για πράξεις που είτε έχουν την έγκριση της διοικητικής αρχής είτε δεν αντιβαίνουν στους διοικητικούς κανόνες αλλά ενδεχομένως θα κρίνονται ως αξιόποινες από τους αντίστοιχους ποινικούς¹⁷².

6.2 Τα προβλήματα που δημιουργούνται από την έντονη εξάρτηση της ποινικής προστασίας από τις διοικητικές διατάξεις

Το βασικότερο πρόβλημα, που εντοπίζεται στη σχέση της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος με τις διοικητικές διατάξεις, ανάγεται στα ζητήματα συνταγματικότητας από την παραγωγή λευκών ποινικών νόμων και ειδικότερα ως προς το θέμα της εναρμόνισής τους με το άρθρ. 7 παρ. 1 του Συντάγματος που αξιώνει κατ' εφαρμογήν της αρχής «*nullum crimen nulla poena sine lege certa*» την περιγραφή των στοιχείων της αξιόποινης συμπεριφοράς στον ποινικό νόμο.

171. Ο.π., σελ. 548-549.

172. Ο.π., σελ. 549.

Καταρχήν κατά το μέρος της παραπομπής των ποινικών κυρώσεων σε αξιόποινη συμπεριφορά που περιγράφεται στο ίδιο νομοθέτημα, στο οποίο αυτές έχουν ενσωματωθεί, δεν βρισκόμαστε αντιμέτωποι με καθεαυτό λευκό ποινικό νόμο. Διατυπώσεις της μορφής «οι παραβάτες των διατάξεων του νόμου αυτού τιμωρούνται...» ή συναφείς με αυτήν αποτελούν στο ελληνικό δίκαιο μόνιμη πρακτική ποινικοποίησης θεμάτων ποικίλου περιεχομένου, συνηθέστατα διοικητικού. Το αντικείμενο επομένως της εξέτασης περιορίζεται εκεί όπου οι ποινικές κυρώσεις που περιέχονται σε ένα νόμο παραπέμπουν σε διατάξεις άλλων νομοθετημάτων που έχουν εκδοθεί ή πρόκειται να εκδοθούν για τον καθορισμό των στοιχείων της αξιόποινης συμπεριφοράς. Αυτή είναι άλλωστε και η μορφή με την οποία εμφανίζονται οι λευκοί ποινικοί νόμοι. Και εδώ όμως η συνταγματική νομιμότητα παραμένει αδιατάρακτη στις περιπτώσεις εκείνες που τα στοιχεία της εγκληματικής συμπεριφοράς περιέχονται σε άλλο υπάρχοντα κανόνα δικαίου, στον οποίο παραπέμπει ειδικά ο λευκός ποινικός νόμος, αφού η αξιόποινη πράξη για την οποία επιβάλλονται οι ποινικές κυρώσεις είναι ορισμένη όπως επιτάσσει το άρθρ. 7 παρ. 1 του Συντάγματος. Στο δίκαιο πάντως του περιβάλλοντος αυτό το τελευταίο είδος παραπομπής δεν συνηθίζεται. Το πρόβλημα εντοπίζεται λοιπόν, στους λευκούς ποινικούς νόμους που παραπέμπουν τον προσδιορισμό της αξιόποινης πράξης στα όργανα της εκτελεστικής εξουσίας στα πλαίσια της έκδοσης κανονιστικών πράξεων με νομοθετική εξουσιοδότηση. Η νομοθετική αυτή πρακτική εφαρμόζεται κατά κόρον στο Ν. 1650/86 για την προστασία του περιβάλλοντος. Μάλιστα, οι ποινικές διατάξεις του άρθρ. 28 του παραπάνω νόμου αποτελούν αντιπροσωπευτικό, αν όχι ακραίο, παράδειγμα λευκού νόμου αυτής της κατηγορίας αφού παραπέμπουν σε δεκάδες υπό έκδοση κανονιστικές πράξεις της διοίκησης τη στοιχειοθέτηση του αντικειμενικού τους αδικού¹⁷³.

Είναι γενικότερα αποδεκτό στην ποινική επιστήμη ότι εφόσον ο λευκός ποινικός νόμος παραπέμπει τον καθορισμό της αξιόποινης ενέργειας ή παράλειψης σε κανονιστικές πράξεις – η περίπτωση του άρθρ. 28 - απαιτείται η ύπαρξη δυο νομοθετικών εξουσιοδοτήσεων. Μιας πρώτης που αναθέτει σε ορισμένο διοικητικό όργανο της εξουσίας να θεσπίσει με την κανονιστική πράξη του κανόνα δικαίου και η οποία πρέπει να περιέχεται σε τυπικό νόμο (εξουσιοδοτούσα διάταξη) και μιας δεύτερης που περιέχεται στο σώμα του λευκού ποινικού νόμου και επιτρέπει την

173. Βλ. άρθρ. 28 παρ. 1 εδ. α' και β'.

ποινικοποίηση της παράβασης του παραπάνω κανόνα που δημιουργεί η διοίκηση. Και στις δυο περιπτώσεις η εξουσιοδότηση πρέπει να είναι **ρητή** δηλαδή να προκύπτει άμεσα από τη διατύπωση του κειμένου της διάταξης που την παρέχει και **ειδική** δηλαδή να διευκρινίζει η εξουσιοδοτούσα διάταξη τα συγκεκριμένα θέματα για τα οποία παρέχεται η κανονιστική αρμοδιότητα και να ορίζει την έκταση της ρύθμισής τους από τα όργανα της διοίκησης. Ανατρέχοντας στις διατάξεις του Ν. 1650/86 διαπιστώνουμε ότι ως προς την ύπαρξη αυτών των προϋποθέσεων δεν δημιουργείται πρόβλημα. Αφενός η παροχή κανονιστικής αρμοδιότητας στα όργανα της εκτελεστικής εξουσίας γίνεται κατά τρόπο σαφή και για εξειδικευμένα αντικείμενα¹⁷⁴ και αφετέρου η ποινικοποίηση των παραβάσεων των παραπάνω κανόνων συνάγεται με σαφήνεια από το κείμενο των ποινικών διατάξεων του άρθρ. 28.

Για την εξασφάλιση όμως της συνταγματικής νομιμότητας και την ευθυγράμμιση προς το περιεχόμενο του άρθρ. 7 παρ. 1 του Συντάγματος των λευκών ποινικών νόμων της παραπάνω κατηγορίας προέχει η συνδρομή των εξής περαιτέρω προϋποθέσεων:

(α) η παραπομπή για τον ορισμό των στοιχείων της άδικης συμπεριφοράς που επισύρει την ποινή να μη γίνεται σε αόριστο πλήθος αλλά σε συγκεκριμένες διατάξεις.

(β) ο λευκός ποινικός νόμος πέραν του προβλεπόμενου πλαισίου ποινής θα πρέπει να εξαικονομεί το πεδίο της κοινωνικής συμπεριφοράς, να ορίζει δηλαδή το έννομο αγαθό και το είδος της προσβολής του που ποινικοποιεί, αφήνοντας τις διατάξεις στις οποίες απευθύνεται η παραπομπή να καθορίσουν μόνο τα επιμέρους στοιχεία της αξιόποινης πράξης.

Μετά και απ' αυτές τις τελικές επισημάνσεις, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η νομοθετική διατύπωση του άρθρ. 28 παρ. 1 του Ν. 1650/86 διαγράφει με σαφήνεια τόσο τα όρια και το είδος των ποινικών κυρώσεων όσο και το αντικείμενο της προστασίας καθώς και το είδος της προσβολής (βλάβη με τη μορφή της ρύπανσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος)¹⁷⁵.

Έτσι, χωρίς σοβαρούς δισταγμούς, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι το άρθρ. 28 αποτελεί λευκό ποινικό νόμο, το περιεχόμενο του οποίου δεν αντιστρατεύεται στις αξιώσεις που θέτει το άρθρ. 7 παρ. 1 του Συντάγματος.

174. Βλ. λ.χ. τα άρθρ. 5, 8, 9, 10, 11, 13, 14 του νόμου.

175. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: ό.π., σελ. 547.

Τα παραπάνω προβλήματα συμπλεκόμενα ετέθησαν στην απόφαση 3002/2001¹⁷⁶ του Τριμελούς Πλημ/κείου Πάτρας. Στην υπόθεση αυτή, εκδικαζόμενη κατ' έφεση, επρόκειτο για αμμοληψία (10.000m² άμμου) με εκσκαπτικό μηχάνημα από τον Μάρτιο του 1997 έως τον Απρίλιο του 1998 σε έκταση της «προστατευόμενης», από τη Διεθνή Σύμβαση Ραμσάρ ως υγρότοπος διεθνούς σημασίας και τις κοινοτικές οδηγίες 79/409 και 92/43, περιοχής του υγροτοπικού συμπλέγματος του δάσους Στροφιλιάς – λιμνοθάλασσας Κοτυχίου, με αποτέλεσμα να καταστραφούν οι βόρειες αμμοθίνες της περιοχής αυτής. Έτσι, σύμφωνα με το κατηγορητήριο και την απόφαση *«οι ενέργειες του κατηγορουμένου μπορεί να προκαλέσουν αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στη υγεία των κατοίκων, στην ιστορική και την πολιτιστική κληρονομιά και στις αισθητικές αξίες»* συνιστώντας αναμφισβήτητα μεγάλη υποβάθμιση του περιβάλλοντος, επισύροντας κατά συνέπεια την εφαρμογή του άρθρ. 28 παρ. 1^α του Ν. 1650/86.

Στη συγκεκριμένη υπόθεση της σχολιαζόμενης απόφασης, η ΚΥΑ 66 289/1993, που είχε εκδοθεί κατ' εφαρμογή του άρθρ. 21 παρ. 6 του Ν. 1650/86 για τη συγκεκριμένη προστατευτέα περιοχή και η οποία θα μπορούσε να ενεργοποιήσει τον λευκό ποινικό κανόνα του άρθρ. 28 παρ. 1^α, είχε λήξει (από το 1995). Η απόφαση θεωρεί ότι κατά τούτο η εν λόγω διάταξη συνιστά πράγματι λευκό ποινικό νόμο (αντίθετο προς την αρχή της νομιμότητας της καταστολής του άρθρ. 7 παρ. 1 Σ, όπως υποστήριζε και η υπεράσπιση) αλλά «εν μέρει μόνο», αφού γίνεται παράλληλα παραπομπή, όπως προελέχθη, και σε «ίδιες διατάξεις» του Ν. 1650/86, καλύπτοντας έτσι και τις περιπτώσεις που δεν εμπίπτουν στις ειδικές ρυθμίσεις των κατ' εξουσιοδότηση του νόμου διαταγμάτων, υπουργικών αποφάσεων κ.λ.π., αποτελούν όμως «υποβάθμιση» (στη συγκεκριμένη περίπτωση) του περιβάλλοντος. Συνεπώς, σύμφωνα με την απόφαση, αλλά και την κρατούσα γνώμη, η εν λόγω διάταξη, ως προς το ένα σκέλος της παραπομπής, δεν αποτελεί λευκό ποινικό νόμο αντίθετο προς το άρθρ. 7 παρ. 1 Σ. ως αόριστη, αφού το προστατευτέο έννομο αγαθό μπορεί να διαγνωσθεί από τις «ίδιες διατάξεις» του Ν. 1650/86.

Ποιες όμως είναι αυτές οι (ίδιες) διατάξεις του Ν. 1650/86; Δυστυχώς στον τομέα της προστασίας της φύσης και ειδικότερα των προστατευόμενων περιοχών δεν υπάρχουν ίδιες διατάξεις του Ν. 1650/86 στις οποίες να αντιβαίνουν οι πράξεις ή

176. Τρι. Πλη. Πατρ. 3002/2001, Ποιν. Δικ. 1/2002, σελ. 15.

παραλείψεις με τις οποίες ρυπαίνονται ή υποβαθμίζονται οι περιοχές αυτές (όπως συμβαίνει αλλού π.χ. στον τομέα των αποβλήτων, όπου ρητά απαγορεύεται στο άρθρ. 12 παρ. 5 του Ν. 1650/86 η ανεξέλεγκτη απόρριψη στερεών αποβλήτων).

Η απόφαση βασίζεται στους στόχους του Ν. 1650/86 (άρθρ. 1 παρ. 2 και 3) και κυρίως στον ορισμό της 'υποβάθμισης'. Ειδικότερα η σχολιαζόμενη απόφαση θεωρεί ως «ίδιες διατάξεις» τον παραπάνω ορισμό της υποβάθμισης, μη λαμβάνουσα υπόψη ότι αυτή θα πρέπει και να αντίκειται σε (συγκεκριμένες αλλά ανύπαρκτες) διατάξεις του Ν. 1650/86.

Η προϋπόθεση εφαρμογής του άρθρ. 28 παρ. 1^α είναι σωρευτική και η γραμματική διατύπωση του δεν μπορεί να ξεπερασθεί, ιδίως όταν πρόκειται για ποινική καταστολή. Βέβαια, *de lege ferenda*, ο παραπάνω ορισμός της υποβάθμισης θα αρκούσε από μόνος του, έτσι όπως αναλυτικά και εμπειρικά περιγράφεται, ως «βλάβη», να στοιχειοθετήσει αυτοτελώς την προσβολή του εννόμου αγαθού του (προστατευτέου) υγροτόπου ως στοιχείου της βιοποικιλότητας. Αυτό συνεπάγεται τροποποίηση της περίπτωσης α΄ της παρ. 1 του άρθρ. 28. Θα μπορούσε επίσης να υποστηριχθεί η αναγκαιότητα θέσπισης μιας νέας διάταξης στο νόμο 1650/86 συμπληρωματικής αυτής του άρθρ. 28 παρ. 1^α ή σε ειδικό κεφάλαιο του Ποινικού κώδικα, η οποία θα τιμωρούσε αυτοτελώς την πρόκληση σοβαρής περιβαλλοντικής βλάβης ή οικολογικής καταστροφής¹⁷⁷.

Είναι αλήθεια ότι το δικαστήριο, στην απόφασή του, κάνει αξιοθαύμαστη προσπάθεια μη γραμματικής ερμηνείας, εστιάζοντας στην ουσία της προσβολής έτσι όπως προκύπτει από την οριζόμενη έννοια της υποβάθμισης (και μόνο). Θεωρεί δηλαδή ότι στη συγκεκριμένη υπόθεση η εγκληματική πράξη έχει συγκεκριμένη εμπειρική – ατομική έκφραση, που τη διαφοροποιεί και την εξατομικεύει, όπως τονίζεται στην απόφαση, από άλλες πράξεις. Στη συγκεκριμένη περίπτωση υπάρχει υποβάθμιση του προστατευτέου οικοσυστήματος (και της βιοποικιλότητας θα προσθέταμε) με αμμοληψία κατόπιν εκσκαπτικής δραστηριότητας. Υπάρχει δηλαδή μεταβολή του εξωτερικού κόσμου με κάποια μυική ενέργεια. Συνεπώς η διάταξη του

177. Έτσι και ο Παπανεοφύτου, ο οποίος υποστηρίζει τη συγκρότηση βασικών αντικειμενικών υποστάσεων βλάβης των κύριων στοιχείων του περιβάλλοντος (ύδατα, ατμόσφαιρα, έδαφος κ.λ.π.) σ' ένα ή περισσότερα άρθρα. Στην προκείμενη περίπτωση το προσβαλλόμενο (βασικό) στοιχείο του περιβάλλοντος είναι η βιοποικιλότητα, βλ. σχ. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: ό.π., σελ. 560-561.

άρθρ. 28 παρ. 1^α δεν μπορεί να θεωρηθεί αόριστη και αντισυνταγματική ως συνιστώσα λευκό ποινικό νόμο, αφού παραπέμπει σε «ίδιες διατάξεις» οι οποίες δεν είναι αόριστες. Η υποβάθμιση με πράξη δεν είναι αόριστη αφού ρητά ορίζεται στον νόμο και εύκολα διαγιγνώσκεται «το προστατευτέο στοιχείο της κοινωνικής ζωής και συγκεκριμένα το έννομο αγαθό».

Επίσης, και ο εισαγγελέας της έδρας, απαντώντας στην ένσταση αντισυνταγματικότητας του άρθρ. 28 παρ. 1^α του Ν. 1650/86 ως γενικώς λευκού νόμου, καταδεικνύει το άτοπο αυτού του επιχειρήματος, αφού, για παράδειγμα, κάθε απόρριψη αποβλήτων σε προστατευόμενη περιοχή η οποία δεν έχει οριοθετηθεί από κανονιστική πράξη, ως προς τις επιτρεπόμενες δραστηριότητες, στις διαβαθμισμένες (α, β, γ) ζώνες προστασίας, θα έμενε ατιμώρητη. Όμως, σύμφωνα με την εισαγγελική πρόταση, κατά την κοινή εμπειρία, αλλά και χωρίς επιστημονική αμφιβολία, επέρχεται όχι μόνο «οπτική υποβάθμιση» της περιοχής αλλά και ανισορροπία του οικοσυστήματος, αφού «οι κατηγορούμενοι έσκαψαν σε πολύ μεγάλη έκταση, προέβησαν σε «ξεκοίλιασμα» του λόφου με τις αμμοθίνες που είναι απαραίτητες κα για τη διατήρηση του οικοσυστήματος στην περιοχή, αλλά και με την «εκσκαπτική τους δραστηριότητα μετέβαλαν σε μεγάλο μέρος την μορφή του τοπίου».

Τα παραπάνω πρέπει να θεωρηθούν ορθά για την κατάδειξη της μη αντισυνταγματικότητας του λευκού ποινικού νόμου του άρθρ. 28 παρ. 1^α. Θα ήσαν επίσης ορθά για την ενεργοποίησή του στη συγκεκριμένη περίπτωση, εάν η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος περιοριζόταν και ολοκληρωνόταν με την «υποβάθμιση». Πράγματι, τόσο στην απόφαση όσο και στην εισαγγελική πρόταση διευκρινίζεται η μορφή της υποβάθμισης την οποία επέφερε η συγκεκριμένη δραστηριότητα, όπως επίσης και η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της βλαπτικής δραστηριότητας και της μορφής της υποβάθμισης. Η τελευταία όμως, όπως προελέχθη, δεν αρκεί σύμφωνα με την ίδια τη ρητή διατύπωση του άρθρ. 28 παρ. 1^α του Ν. 1650/86, για να επισύρει τις προβλεπόμενες σ' αυτό κυρώσεις.

Είναι προφανές ότι η νομοτεχνική διατύπωση του άρθρ. 28 παρ. 1^α του Ν. 1650/86 είναι τουλάχιστον ατυχής, και εντάσσεται στη γενικότερη πολυπλοκότητα της δομής και λειτουργίας του νόμου αυτού, δημιουργώντας προβλήματα στη ποινική προστασία του περιβάλλοντος και ειδικότερα της φύσης. Αν δε, επιπλέον, ληφθεί υπόψη ο μεγάλος αριθμός των προστατευτέων περιοχών (268) που προτείνονται βάσει του εθνικού καταλόγου στο πλαίσιο της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ (δίκτυο Natura 2000) και οι οποίες θα συστήσουν τις Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (Ε.Ζ.Δ.) του

Κοινοτικού καταλόγου, γίνεται αντιληπτό αμέσως ότι τα παραπάνω προβλήματα επιδεινώνονται ανεξέλεγκτα, μια και στην ΚΥΑ 33318/3028/28.12.1998, η οποία ενσωματώνει στο εσωτερικό δίκαιο την προαναφερθείσα οδηγία, προβλέπεται ο ίδιος μηχανισμός προστασίας (ήτοι των άρθρ. 18-21 του Ν. 1650/86 και του άρθρ. 28 αυτού)¹⁷⁸.

Πράγματι, η παραπάνω ΚΥΑ, ενώ προβλέπει ρητές και συγκεκριμένες απαγορεύσεις για την προστασία των ζωικών και φυτικών ειδών (άρθρ. 11 και 12) και συνεπώς, ως προς αυτές, θα μπορούσαν, με τροποποίηση όμως της παρ. 1^α του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86, να τύχουν εφαρμογής οι προβλεπόμενες στο τελευταίο κυρώσεις (στο οποίο η ΚΥΑ παραπέμπει με το άρθρ. 19), δεν πράττει το ίδιο για τους τύπους φυσικών οικοτόπων (τις Ε.Ζ.Δ) και των ειδών που βρίσκονται στις ζώνες αυτές για τους οποίους προβλέπει ότι (άρθ. 6) *«λαμβάνονται τα αναγκαία και ενδεδειγμένα μέτρα που αναφέρονται κυρίως...σε κανονιστικές πράξεις που καταρτίζονται σύμφωνα με τις διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας του άρθρ. 4»*. Έτσι, στο μεν άρθρ. 4 παρ. 3 προβλέπεται ότι επιβάλλονται (για τους τόπους που έχουν περιληφθεί στον εθνικό κατάλογο), σύμφωνα με τις διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας, μετά από γνώμη της Επιτροπής Φύση 2000, όροι, περιορισμοί και απαγορεύσεις για επεμβάσεις και δραστηριότητες που ενδέχεται να έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στους τόπους αυτούς. Οι πράξεις αυτές λαμβάνονται υπόψη και κατά την έκδοση των προεδρικών διαταγμάτων χαρακτηρισμού των τόπων αυτών ως Ε.Ζ.Δ., σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου αυτού. Σύμφωνα με την τελευταία, ο χαρακτηρισμός ως Ε.Ζ.Δ., γίνεται μετά από συνεργασία των κατά περίπτωση αρμόδιων Υπουργείων σύμφωνα με τις διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας (ήτοι με έκδοση προεδρικών διαταγμάτων ή ΚΥΑ ανάλογα με τα υφιστάμενα έργα ή δραστηριότητες στον εν λόγω τόπο).

Επίσης, κατ' αυτόν τον τρόπο, ούτε «περιοχή απόλυτης προστασίας της Φύσης» μπορεί να χαρακτηριστεί η υποβαθμισθείσα, κατά το κατηγορητήριο, στην παρούσα υπόθεση, περιοχή του δάσους Στροφιλιάς – λιμνοθάλασσας Κοτυχίου, στην οποία να «απαγορεύεται κάθε δραστηριότητα» σύμφωνα με το άρθρ. 19 παρ. 1 εδ. β' του Ν. 1650/86, στο οποίο παραπέμπει η προαναφερθείσα ΚΥΑ που ενσωματώνει την οδηγία 92/43/ΕΟΚ, διότι, όπως είδαμε, απαιτείται (σύμφωνα με την ΚΥΑ) έκδοση

178. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Τ.: Παρατηρήσεις στην Τρ. Πλημ. Πατρ 3002/2001, Ποιν. Δικ. 1/2002, σελ. 15 επ.

προεδρικών διαταγμάτων κατά τη διαδικασία του Ν. 1650/86 (άρθρ. 18 παρ. 3) και τέτοιο δεν έχει ακόμα εκδοθεί.

Μπροστά στο παραπάνω νομικό αδιέξοδο – κενό, μια λύση θα ήταν η ΚΥΑ, που ενσωματώνει την οδηγία 92/43/ΕΟΚ, αποδεσμευόμενη από την έκδοση προεδρικών διαταγμάτων, να κάλυπτε απαγορευτικά (εκτός από τις περιπτώσεις των φυτικών και ζωικών ειδών) και τις περιπτώσεις των προστατευόμενων περιοχών (φυσικών οικοτόπων) έτσι όπως η θέση τους, τα όρια τους και η έκτασή τους προσδιορίζονται με ακρίβεια στον εθνικό κατάλογο, είτε με παραπομπή στις ποινές του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86 (μετά από τροποποίηση ή συμπλήρωση του άρθρ. αυτού, όπως ήδη ελέχθη) είτε προβλέποντας ίδιες ποινές, όπως έχει γίνει αλλού¹⁷⁹.

Από τα προηγούμενα προκύπτει ότι δεν είναι δυνατή η ενεργοποίηση του άρθρ. 28 παρ. 1^α του Ν. 1650/86 απ' ευθείας μέσω της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, όπως φαίνεται να δέχεται η σχολιαζόμενη εδώ απόφαση. Παραβίαση της ίδιας της οδηγίας δεν μπορεί να γίνει από ιδιώτες και να επισύρει μάλιστα ποινικές κυρώσεις. Ως γνωστόν η Κοινότητα δεν έχει άμεση ποινική εξουσία και το κοινοτικό δίκαιο δεν προβλέπει ποινικές κυρώσεις. Μια οδηγία απευθύνεται στα (και δεσμεύει κατ' αρχήν τα) κράτη μέλη και «ουσιαστικοποιείται» («ιδιωτικοποιείται» ή «ποινικοποιείται») με εθνικό ενσωματικό κανόνα (Νόμο, Προεδρικό Διάταγμα ή ΥΑ). Από την άλλη η ΚΥΑ, που ενσωματώνει την παραπάνω οδηγία δεν εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότηση του Ν. 1650/86 ούτε, όπως είδαμε, υπάρχει σ' αυτόν ειδική απαγορευτική διάταξη. Επίκληση (και εφαρμογή) της οδηγίας μπορεί να γίνει μόνο έναντι κράτους μέλους, είτε από την ίδια την Κοινότητα (Επιτροπή) είτε από ιδιώτες, και μόνο ως προς τον χαρακτηρισμό των περιοχών ως προστατευτέων και για τη μη λήψη των αναγκαίων προς τούτο μέτρων. Οι εξειδικεύσεις και οι συνέπειες (και οι ποινικές) του χαρακτηρισμού αυτού ανήκουν στα κράτη και προβλέπονται στους εθνικούς ενσωματικούς κανόνες¹⁸⁰.

Τέλος, τα ίδια ισχύουν για την Διεθνή Σύμβαση Ραμσάρ. Μια διεθνής σύμβαση δεσμεύει και υποχρεώνει κατ' αρχήν τα κράτη μέλη σ' αυτήν. Παραβίαση αυτής δεν

179. βλ. π.χ. ΥΑ 7251/3054/85 (ΦΕΚ 665, Β'/1-11-1985) για τα τοξικά και επικίνδυνα απόβλητα, που εκδόθηκε προς εναρμόνιση προς τις οδηγίες 78/319/ΕΟΚ και 76/403/ΕΟΚ, στην οποία προβλέπεται ποινή φυλάκισης τουλάχιστον 1 έτους ή και χρηματική ποινή.

180. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Τ.: ό.π., σελ. 15 επ.

μπορεί να γίνει από ιδιώτες και μάλιστα να τους επιβληθούν ποινικές κυρώσεις γι' αυτό. Όπως και με την οδηγία (92/43/ΕΟΚ) ευθύνη μπορεί να φέρει το κράτος που δεν υλοποίησε – εξειδίκευσε τον χαρακτηρισμό του υγροτόπου ως προστατευτέου (με έκδοση προεδρικού διατάγματος). Η ενεργοποίηση του άρθρ. 28 παρ. 1^α δεν μπορεί να γίνει για παραβίαση της Διεθνούς Σύμβασης Ραμσάρ, η οποία προβλέπει, συνεκδοχικά, την απαγόρευση κάθε βλαπτικής ενέργειας που θα μπορούσε να οδηγήσει στην υποβάθμιση ή στην καταστροφή των υγροτόπων¹⁸¹.

Με αφορμή τις σκέψεις αυτές, ερχόμαστε αντιμέτωποι με το πρόβλημα της πολυπλοκότητας της δομής και λειτουργίας του δικαίου του περιβάλλοντος και ειδικότερα με το ερώτημα εάν και κατά πόσο τα σύγχρονα δεδομένα των περιβαλλοντικών κινδύνων επιβάλλουν την αποδοχή της ισχύουσας νομοθετικής πολιτικής της εξάρτησης της ποινικής προστασίας από τις διοικητικές διατάξεις ή αντίθετα συγκλίνουν προς την κατεύθυνση της αυτονόμησης του ποινικού δικαίου, έστω και εν μέρει, από τις επιλογές της διοίκησης στον τομέα του δικαίου του περιβάλλοντος. Ως ασφαλές κριτήριο για να δοθεί μια απάντηση στο σπουδαίο αυτό ζήτημα θα χρησιμοποιηθεί η υπάρχουσα νομολογία σχετικά με την εφαρμογή των διατάξεων του Ν. 1650/86.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η με αριθμ. 1142/1998 απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Πατρών, η οποία δέχεται την ενοχή και των δυο κατηγορουμένων για το έγκλημα της πρόκλησης με πρόθεση ρύπανσης του περιβάλλοντος κατ' εξακολούθηση. Συγκεκριμένα, διοχέτευαν για χρονικό διάστημα περισσότερο των τριών ετών - από το 1992 ως το 1995 - τα απόβλητα που

181. Η σημασία των μικρών υγροτόπων μόλις πρόσφατα έγινε αντιληπτή. Η ύπαρξή τους αγνοούνταν έως πρόσφατα ακόμα και από τις αρμόδιες δημόσιες υπηρεσίες. Πρόσφατες έρευνες όμως έδειξαν ότι, πέρα από την οποιαδήποτε τοπική σημασία (ψάρεμα, αναψυχή, κ.λ.π), ακόμα και αυτοί αποτελούν σημαντικά καταφύγια των πουλιών κατά τη διάρκεια των μετακινήσεων τους. Λειτουργούν σαν προσωρινοί χώροι ανάπαυσης σε περιόδους μετακινήσεων λόγω βαρυχειμωνιάς ή ξηρασίας, είτε λειτουργούν σαν προσωρινά βοηθητικά καταφύγια στην ευρύτερη περιφέρεια των μεγάλων υγροτόπων. Στη χώρα μας εκτός από τους γνωστούς μεγάλους υγροτόπους της συνθήκης Ραμσάρ (Αξιού - Αλιάκμονα, Βόλβης - Κορώνειας, Κερκίνης) υπάρχουν πλήθος μικρών ή μεγαλύτερων λιμνών, ελών, ποταμιών με τεράστια οικολογική και τουριστική σημασία, βλ. σχ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.auth.gr>.

προέρχονταν από τις δραστηριότητες των επιχειρήσεών τους (ο ένας ήταν ιδιοκτήτης ξηραντηρίου δερμάτων και ο άλλος μονάδων σκυροδέματος) σε παρακείμενους χείμαρους. Έτσι, όπως κρίθηκε από το δικαστήριο, καθένας από τους κατηγορούμενους με τις πράξεις του πραγμάτωσε την ποινική υπόσταση του εγκλήματος του άρθρ. 28 παρ. 1^α του Ν. 1650/86 για την προστασία του περιβάλλοντος. Το δικαστήριο δέχτηκε από το συνδυασμό των άρθρ. 1, 2 περ. 1, 2, 3, 4 και 12 παρ. 5 με το άρθρ. 28 παρ. 1^α του Ν. 1650/86 ότι από την ανεξέλεγκτη απόρριψη στερεών αποβλήτων σε φυσικούς αποδέκτες (χείμαρους), κατά παράβαση του άρθρ. 12 παρ. 5, προκλήθηκε ρύπανση του περιβάλλοντος (όπως αυτή ορίζεται στη διατύπωση του άρθρ. 2 παρ. 2 του παραπάνω νόμου) στις αναφερόμενες στην απόφαση περιοχές. Κατά συνέπεια κήρυξε ενόχους τους κατηγορούμενους, επέβαλε στον καθένα, στα πλαίσια των προβλεπόμενων κυρώσεων του άρθρ. 28 παρ. 1^α, ποινή φυλάκισης τριών μηνών και διέταξε την αναστολή της εκτέλεσής της για τρία χρόνια κατ' εφαρμογήν του άρθρ. 99 Π.Κ.

Το βασικό πρόβλημα που εντοπίζεται στην απόφαση αυτή είναι η θεμελίωση της ποινικής ευθύνης στον εσφαλμένο χαρακτηρισμό από το δικαστήριο ως στερεών των αποβλήτων που προκάλεσαν τη ρύπανση του περιβάλλοντος. Ενώ, δηλαδή, τόσο από τις μαρτυρικές καταθέσεις όσο και από την περιγραφή των πράξεων των κατηγορουμένων στην απαγγελία της απόφασης προκύπτει ότι διοχέτευσαν τα προερχόμενα από τις εγκαταστάσεις τους λύματα με τη μορφή υγρών αποβλήτων στο υδάτινο περιβάλλον (νερά που έπλεναν τα δέρματα και τις μπετονιέρες), οι κατηγορούμενοι κηρύσσονται ένοχοι για την παράβαση της διάταξης του άρθρ. 12 παρ. 5 του Ν. 1650/86 που απαγορεύει την ανεξέλεγκτη απόρριψη στερεών αποβλήτων. Έτσι παρακάμπτεται η κατ' ορθή εφαρμογή του προαναφερθέντος νόμου εξέταση της ποινικής τους ευθύνης σύμφωνα με τις ισχύουσες στην περίπτωση τους ρυθμίσεις του άρθρ. 10 για την προστασία των νερών από τη ρύπανση με απορρίψεις αποβλήτων.

Θα μπορούσε βέβαια, εκ πρώτης όψεως, να προβληθεί ο ισχυρισμός ότι, εφόσον οι ποινικές κυρώσεις του άρθρ. 28 παρ. 1^α εφαρμόζονται για κάθε είδος ρύπανσης – είτε αυτή προέρχεται από στερεά είτε από υγρά είτε από αέρια απόβλητα – που προκαλείται από την παράβαση των διατάξεων του Ν. 1650/86, ελάχιστη σημασία έχει ο χαρακτηρισμός της φυσικής κατάστασης των αποβλήτων από τα οποία δημιουργείται η περιβαλλοντική επιβάρυνση. Αυτό όμως δεν είναι ορθό. Μπορεί το αποτέλεσμα της ρύπανσης να τιμωρείται με το ίδιο πλαίσιο ποινών, αλλά η πλήρωση

των όρων της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος και συνακόλουθα το καταρχήν άδικο εξαρτάται από το αν η πράξη ή παράλειψη του δράστη παραβιάζει τις ειδικότερες διατάξεις που συγκεκριμενοποιούν την αξιόποινη συμπεριφορά. Και αυτές είναι οι περιλαμβανόμενες στο άρθρ. 10 του Ν. 1650/86 για τα μέτρα προστασίας των νερών, όπως εξειδικεύονται στην κατά ρητή νομοθετική εξουσιοδότηση¹⁸² εκδοθείσα Υπουργική Απόφαση 55648/2210/1991 και στις σχετικές με αυτήν διατάξεις των υπ' αριθμ. 144/1987 και 73/1990 ΠΥΣ. Γιατί σ' αυτές τις κανονιστικές πράξεις καθορίζονται οι περιορισμοί, τα μέτρα, το είδος και οι οριακές τιμές επικίνδυνων ουσιών στα υγρά απόβλητα, οι διαδικασίες ελέγχου τήρησής τους και όλοι οι συναφείς όροι και προϋποθέσεις για την προστασία της ποιότητας του υδάτινου περιβάλλοντος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στα πλαίσια του άρθρ. 10.

Αντίστοιχα και η επιβολή των ποινικών κυρώσεων του άρθρ. 28 παρ. 1^α, όταν πρόκειται - όπως συμβαίνει στην υπό κρίση περίπτωση - για ρύπανση του υδάτινου περιβάλλοντος με την απόρριψη υγρών αποβλήτων, προϋποθέτει τη μη τήρηση των ανωτέρω σχετικών διατάξεων, οι οποίες άλλωστε παραπέμπουν ευθέως τους παραβάτες τους στις ποινικές κυρώσεις του άρθρ. 28 του Ν. 1650/86¹⁸³.

Ενόψει αυτών η εσφαλμένη εφαρμογή του νόμου στη σχολιαζόμενη απόφαση είναι αποτέλεσμα της ελλιπούς γνώσης από τους δικαστές του αχανούς, δύσχρηστου, ατελούς και πολύπλοκου κανονιστικού συστήματος που διέπει την εφαρμογή των επιμέρους άρθρων του Ν. 1650/86, το οποίο μάλιστα δεν εμπλουτίζεται μόνο με νέες ρυθμίσεις, αλλά και τροποποιείται και συμπληρώνεται διαρκώς προκειμένου να εκσυγχρονιστούν οι παλαιότερες διατάξεις του, αλλά και να εναρμονιστούν με τις νεότερες και αλληπάλληλα εκδιδόμενες οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι δικαστές του Τριμελούς Εφετείου Πατρών προφανώς δεν έλαβαν υπόψη τους ή υποβάθμισαν τη σημασία που αποκτά για την ορθή αξιοποίηση του συστήματος περιβαλλοντικής προστασίας, που εισάγει ο νόμος, η διάκριση μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών αποβλήτων. Ενδεχομένως δεν είχαν πλήρη γνώση του νομοθετικού πλαισίου που ήδη ισχύει μετά την έκδοση των κανονιστικών πράξεων, οι οποίες προβλέπονται στο άρθρ. 10 του Ν. 1650/86 και οριοθετούν τις αξιόποινες περιπτώσεις ρύπανσης των νερών με τη μορφή υγρών αποβλήτων. Το βέβαιο είναι

182. βλ. άρθρ. 10 παρ. 1.

183. βλ. άρθρ. 13 της ΥΑ 55648/2210/91 και άρθρ. 7 της 144/87 ΠΥΣ.

ότι το δικαστήριο, στην προσπάθειά του να εφαρμόσει το παραπάνω νομοθέτημα στην κρινόμενη υπόθεση ρύπανσης του περιβάλλοντος, προτίμησε να στηρίξει την κατηγορία, στο ασφαλές έδαφος που προσέφεραν οι διατυπωμένες στα επιμέρους άρθρα του Ν. 1650/86 επιταγές και απαγορεύσεις, οι οποίες προσδιορίζουν επαρκώς την αξιόποινη συμπεριφορά – χωρίς δηλαδή να χρειάζεται περαιτέρω εξειδίκευσή της – από κανονιστικές πράξεις και είναι ικανές να ενεργοποιήσουν αυτοτελώς τις ποινικές του κυρώσεις. Έτσι, παρακάμπτοντας τη διαφοροποίηση των ρυθμίσεων του νόμου μεταξύ υγρών, αερίων και στερεών αποβλήτων, χρησιμοποίησε τις διατάξεις του άρθρ. 12 που ορίζουν τις υποχρεώσεις διαχείρισης στερεών αποβλήτων και ειδικότερα αυτήν της παρ. 5, η οποία απαγορεύει την «ανεξέλεγκτη απόρριψη στερεών αποβλήτων εντός ή εκτός αστικών περιοχών και σε οποιοδήποτε φυσικό αποδέκτη» και υπάγεται στις λίγες διατάξεις του νομοθετήματος αυτού που αυτοτελώς προσδιορίζουν την άδικη συμπεριφορά και επιτρέπουν την επιβολή ευθέως των ποινικών κυρώσεων του άρθρ. 28 παρ. 1^α του Ν. 1650/86¹⁸⁴.

Αντίθετα, αν χαρακτήριζε, όπως όφειλε, το δικαστήριο ως «υγρά» τα απορριφθέντα από τις εγκαταστάσεις των κατηγορούμενων απόβλητα θα έπρεπε να εξετάσει την ευθύνη τους στα πλαίσια ενός πολυδαίδαλου συστήματος ελέγχου του αξιόποινου που θεσπίζεται στο άρθρ. 10 και αναφέρεται ειδικά στα υγρά απόβλητα. Γιατί για τον προσδιορισμό της αξιόποινης συμπεριφοράς το άρθρο αυτό παραπέμπει στις – εν τω μεταξύ εκδοθείσες και ήδη προαναφερθείσες – υπουργικές αποφάσεις που προβλέπονται κατά ρητή εξουσιοδότηση του νόμου. Επομένως και η επιβολή των ποινικών κυρώσεων με τις οποίες είναι εξοπλισμένος ο Ν. 1650/86, σύμφωνα με τη σαφή διατύπωση του άρθρ. 28 παρ. 1^α, προϋποθέτει πράξεις ή παραλείψεις που αντιβαίνουν στις επιταγές ή απαγορεύσεις, τις οποίες θέτουν οι διατάξεις των παραπάνω κανονιστικών πράξεων. Θα έπρεπε συνεπώς το δικαστήριο να εξετάσει αν οι πράξεις των κατηγορούμενων παραβιάζουν τα μέτρα και περιορισμούς για την προστασία του υδάτινου περιβάλλοντος κατά τα προβλεπόμενα στην ΥΑ 55648/22/91 και τις συνδεδεμένες με την εφαρμογή της διατάξεις άλλων κανονιστικών πράξεων. Ειδικότερα, να εξετάσει, αν τα απορριφθέντα από τις εγκαταστάσεις τους υγρά απόβλητα στους παρακείμενους χείμαρρους υπερέβαιναν τις αναφερόμενες στην 144 ΠΥΣ οριακές τιμές και ειδικές οριακές τιμές επικίνδυνων ουσιών, όπως

184. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Παρατηρήσεις στην Τρ.Εφ.Πατρ. 1142/1998, Ποιν. Δικ. 4/1999, σελ. 346 επ.

αυτές καθορίζονται σε μια άλλη ΥΑ (την υπ' αριθμ. 18186/271/1988), σύμφωνα με τις διαδικασίες ελέγχου που προβλέπονται στο άρθρ. 5 της υπ' αριθμ. 73/1990 ΠΥΣ και στο άρθρ. 7 της 5648/2210/91. Όπως όμως προκύπτει από την όλη αποδεικτική διαδικασία, πουθενά δεν γίνεται λόγος για την άσκηση οιαδήποτε ελέγχου από τα όργανα των αρμοδίων υπηρεσιών (ανάλυση δειγμάτων, μέτρηση των περιεχόμενων επικίνδυνων ουσιών στα υγρά απόβλητα κ.λ.π) προκειμένου να διαπιστωθούν τυχόν παραβάσεις των ανώτερων επιτρεπόμενων ορίων ρύπανσης, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στις παραπάνω κανονιστικές πράξεις. Ούτε, βέβαια, γίνεται και οποιαδήποτε αναφορά στις τελευταίες. Κατά συνέπεια το δικαστήριο όφειλε, κατ' ορθή εφαρμογή του νόμου, να απαλλάξει τους κατηγορούμενους ελλείψει αποδεικτικών στοιχείων για τη θεμελίωση της ενοχής τους.

Ανεξάρτητα από τις αναγνωρισμένες αντικειμενικές δυσχέρειες εφαρμογής του Ν. 1650/86 και παρά τη διάθεση κατανόησης του φόρτου εργασίας των δικαστών που λειτουργεί αποτρεπτικά για τη συνεχή και πλήρη ενημέρωσή τους ως προς το διαρκώς εμπλουτιζόμενο με συμπληρωματικές διατάξεις, εξελισσόμενο και ακατάπαυστα τροποποιούμενο κανονιστικό του σύστημα, δεν συγχωρείται η παράλειψη στοιχειώδους ελέγχου από τα εκάστοτε καλούμενα να εφαρμόσουν το νόμο δικαστήρια του ισχύοντος δικαικού του καθεστώτος, που συγκεκριμενοποιεί την πολύπλευρη προληπτική και κατασταλτική αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προσβολών. Γιατί αυτό τουλάχιστον δείχνει στη σχολιαζόμενη απόφαση η απουσία σκεπτικού και η έλλειψη έστω κάποιου προβληματισμού του δικαστηρίου αναφορικά με το είδος των αποβλήτων και τη σημασία του χαρακτηρισμού τους, παρά το ότι από αυτόν εξαρτάται, σύμφωνα με το σαφή και κατ' άρθρο διαχωρισμό των αντικείμενων ρύθμισης που ακολουθεί ο Ν. 1650/86, η υπαγωγή της υπό κρίσιν περίπτωσης στην αντίστοιχη κατηγορία ρυπαίνουσας δραστηριότητας προκειμένου να διαπιστωθεί αν πληροί η συμπεριφορά του δράστη τα ειδικά και διαφορετικά για κάθε κατηγορία καθοριζόμενα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος για την επιβολή των προβλεπόμενων ποινικών κυρώσεων. Ούτε βέβαια είναι νοητή υποκατάσταση του ελλείμματος γνώσης στη δικαστηριακή πρακτική με τη υιοθέτηση απλουστευτικών και αποδιαφοροποιητικών μεθόδων ερμηνείας του ρυθμιστικού πλαισίου του νόμου που ανατρέπουν τη συστηματική του δομή, παρερμηνεύουν τις διατάξεις του και ματαιώνουν τους εξειδικευμένους στόχους περιβαλλοντικής προστασίας που επιδιώκει. Με τον τρόπο αυτό το μόνο που επιτυγχάνεται είναι η παραγωγή εσφαλμένων δικαστικών αποφάσεων που όχι μόνο δεν υπηρετούν την

απονομή δικαιοσύνης, αλλά επιπλέον υπονομεύουν τη σημασία της πολυδιάστατης ρυθμιστικής παρέμβασης του κράτους στον ευαίσθητο και κεφαλαιώδους κοινωνικής σημασίας τομέα των περιβαλλοντικών βλαβών και συμβάλλουν στην αποδυνάμωση της πρακτικής αξίας των κανόνων ενός νομοθετήματος που αποτελεί τον κορμό του εθνικού περιβαλλοντικού μας δικαίου¹⁸⁵.

Περισσότερο ανησυχητικό όμως είναι το γεγονός **της πολύ περιορισμένης**, για ένα νομοθέτημα που αποτελεί το βασικό οικοδόμημα της περιβαλλοντικής προστασίας, **εφαρμογής από τα ποινικά δικαστήρια του Ν. 1650/86** ως προς το σύνολο των διατάξεων του¹⁸⁶ καθώς και **της παρατηρούμενης γενικότερης δυσχέρειας τους**, μέχρι σήμερα τουλάχιστον, **ορθής αξιοποίησης των σχετικών ειδικών ρυθμίσεων**. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί ότι η νομοτεχνική που ακολούθησε ο νομοθέτης, κάθε άλλο παρά άμοιρη ευθυνών είναι όχι μόνο για την καθυστέρηση και το σοβαρό έλλειμμα ενεργοποίησης από την νομολογία των ποινικών διατάξεων του Ν. 1650/86, αλλά και για τον προβληματικό τρόπο εφαρμογής τους.

Έτσι, ιδιαίτερη εντύπωση προκαλούν οι ακόλουθες αναιρετικές αποφάσεις του Άρειου Πάγου, με τις οποίες αναιρέθηκαν οι προσβαλλόμενες αποφάσεις των δικαστηρίων της ουσίας διότι δεν αναφέρεται στο αιτιολογικό ή το διατακτικό τους ποια διάταξη νόμου ή ποιο – κατ' εξουσιοδότηση αυτού ή άλλου νόμου – εκδοθέν διάταγμα ή υπουργική ή νομαρχιακή απόφαση προβλέπει τα ανώτατα όρια ρύπων τα οποία υπερέβησαν οι αναιρεσεύοντες! Για παράδειγμα με την ΑΠ 1680/99¹⁸⁷ αναιρέθηκε η σχετική απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Θεσσαλονίκης διότι «δεν γίνεται μνεία ούτε στο αιτιολογικό ούτε στο διατακτικό της απόφασης, σχετικά με το ποια διάταξη προβλέπει τα ανώτατα όρια ρύπων, τα οποία φαίνεται ότι υπερέβησαν τα απόβλητα που διοχέτευε σε επιφανειακούς υδάτινους αποδέκτες η ανώνυμη εταιρεία στην οποία ασκούσε καθήκοντα διευθύνοντος συμβούλου ο αναιρεσειών κατηγορούμενος. Πρόκειται συνεπώς για παράλειψη που δημιουργεί λόγο αναίρεσης

185. Ο.π., σελ. 346 επ.

186. Από την πενιχρή, μετά από τη συμπλήρωση 20 ετών ισχύος του νόμου, νομολογία που υπάρχει όσον αφορά την εφαρμογή του Ν. 1650/86, βλ. σχετικά το παράρτημα της παρούσας, το οποίο περιλαμβάνει όλες τις αποφάσεις που δημοσιεύθηκαν στον νομικό περιοδικό τύπο και αφορούν την εφαρμογή του Ν. 1650/86 κατά τη δεκαπενταετία 1991 – 2005.

187. Βλ. ΑΠ 1680/99, Ποιν. Δικ. 7/2000, σελ. 714.

σύμφωνα με το άρθρ. 510 παρ. 1 του ΚΠΔ, αφού δεν αναφέρεται στην απόφαση η ποινική διάταξη που ορίζει την ποινική υπόσταση του εγκλήματος και τις αντίστοιχες ποινικές κυρώσεις». Πράγματι χωρίς την αναφορά στα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης, τα οποία στην περίπτωση του Ν. 1650/86 διατυπώνονται στο άρθρ. 10 (μέτρα για την προστασία των νερών) και ειδικότερα στις διατάξεις της εκεί προβλεπόμενης να εκδοθεί κοινής υπουργικής απόφασης, που, μεταξύ άλλων, ορίζουν τις οριακές τιμές υγρών αποβλήτων, δεν μπορεί να διαπιστωθεί η υπέρβαση των παραπάνω οριακών τιμών και η πρόκληση ρύπανσης στο περιβάλλον, όπως αυτή ορίζεται στο άρθρ. 2 παρ. 2 του ανωτέρω νόμου, ώστε να θεμελιωθεί η ενοχή του κατηγορουμένου.

Εξάλλου, κατά τον αναφερόμενο στο διατακτικό της προσβαλλομένης απόφασης χρόνο τέλεσης του εγκλήματος της ρύπανσης του περιβάλλοντος (2.8.1994) είχε ήδη εκδοθεί η σχετική υπουργική απόφαση που προβλέπεται στο άρθρ. 10 του Ν. 1650/86, η οποία στοιχειοθετεί την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος και ενεργοποιεί τις κατά το άρθρ. 28 του νόμου ποινικές κυρώσεις. Συνεπώς η απόφαση του Εφετείου για την ενοχή του κατηγορουμένου όφειλε να στηριχθεί στην επίκληση της ανωτέρω υπουργικής απόφασης εφόσον βέβαια προέκυπτε από τα πραγματικά περιστατικά ότι οι περιεχόμενες και συγκεκριμένα αναφερόμενες ρυπογόνες ουσίες στα λύματα, που διοχέτευσε η εταιρεία του κατηγορούμενου σε επιφανειακούς υδάτινους αποδέκτες, περιλαμβάνονται στον κατάλογο των επικινδύνων ουσιών που προβλέπονται στη ίδια υπουργικά απόφαση και έχουν υπερβεί τα θεσπιζόμενα σε αυτήν ανώτατα επιτρεπτά όρια. Ως εκ περισσού μόνο θα πρέπει να επισημανθεί ότι στις περιπτώσεις που διαπιστώνεται ότι οι ανιχνευθείσες σε υγρά απόβλητα ουσίες δεν περιλαμβάνονται στον κατάλογο των απαγορευμένων επικίνδυνων ουσιών, οι οποίες ορίζονται στη συγκεκριμένη κανονιστική απόφαση, όπως αυτή ισχύει κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης, δεν τίθεται ζήτημα ποινικής ευθύνης έστω και αν αυτές κριθούν ως επικίνδυνες σε ύστερο χρόνο με τροποποιητικές ή συμπληρωματικές κανονιστικές πράξεις γιατί κάτι τέτοιο θα προσέκρουε στην αρχή της νομιμότητας (*nullum crimen nulla poena sine lege*). Ομοίως, για τον ίδιο λόγο, με την ΑΠ 844/2002¹⁸⁸ αναιρέθηκε η προβαλλόμενη απόφαση του Τριμελούς Πλημ/κείου Θεσσαλονίκης, το οποίο ως δευτεροβάθμιο δικαστήριο καταδίκασε (για τη ρύπανση και υποβάθμιση του περιβάλλοντος) τον

188. ΑΠ 844/2002, Ποιν. Λόγος 3/2002, σελ. 996.

διαχειριστή εταιρείας “Ε.Π.Ε” που διατηρούσε εργοστάσιο επεξεργασίας – διατήρησης κονσερβοποίησης ψαριών. Συγκεκριμένα, η εν λόγω καταδικαστική απόφαση αναιρέθηκε διότι μεταξύ άλλων δεν προσδιορίζεται από ποια διάταξη καθορίζονται τα όρια των ρύπων, που έγινε δεκτό ότι παραβιάστηκαν.

Με αφορμή όλες τις παραπάνω σχολιαζόμενες αποφάσεις, είναι προφανές ότι δεν πρέπει να παραβλέπουμε τις δυσχέρειες εφαρμογής στην πράξη ενός νομοθετήματος της μορφής του Ν. 1650/86, η ενεργοποίηση του οποίου προϋποθέτει την έκδοση πολλών δεκάδων κανονιστικών πράξεων. Αποδεικνύεται ότι αυτή η νομοθετική πρακτική φέρει την κύρια ευθύνη για τη μεγάλη καθυστέρηση που παρατηρείται ως προς τη θέση σε λειτουργία των προστατευτικών ρυθμίσεων του Ν. 1650/86. Αντίστοιχα, όμως, περιορίζεται, ελαχιστοποιείται ή αναστέλλεται η ενεργοποίηση της αποτρεπτικής δυναμικής του κυρωτικού συστήματος που διαθέτει ο νόμος (διοικητικές – ποινικές κυρώσεις). Το γεγονός ότι η έκδοση του μεγαλύτερου αριθμού των σχετικών κανονιστικών πράξεων έχει ήδη ολοκληρωθεί από τις αρχές της δεκαετίας του ’90 δεν αλλάζει ουσιαστικά τα πράγματα λαμβανομένου υπόψη ότι το χρονικό διάστημα που απαιτείται για την ενημέρωση των αρμοδίων εποπτικών οργάνων που προβλέπονται ως ελεγκτικές αρχές τήρησης των διατάξεων του νόμου και πολύ περισσότερο για την απόκτηση της απαιτούμενης ικανότητας και εμπειρίας διαπίστωσης των αντίστοιχων παραβάσεων είναι τέτοιο ώστε στην ουσία ακόμη και σήμερα δεν μπορεί να γίνει λόγος για επαρκή έλεγχο των περιβαλλοντικών παραβάσεων. Εξίσου σοβαρό, όπως ήδη έχει λεχθεί, είναι και το πρόβλημα της έγκαιρης και άρτιας ενημέρωσης των αρμόδιων εισαγγελικών αρχών καθώς και των δικαστηρίων της ουσίας για το υπάρχον και ήδη αχανές νομοθετικό υλικό, το οποίο μάλιστα εξακολουθεί να εμπλουτίζεται διαρκώς με νέες κανονιστικές πράξεις που συμπληρώνουν τις σχετικές διατάξεις αλλά και να τροποποιείται ακατάπαυστα με αποτέλεσμα να δημιουργούνται σοβαρές δυσχέρειες για τη διαμόρφωση προϋποθέσεων ορθής, πάγιας και συγκροτημένης ερμηνείας του ισχύοντος κανονιστικού πλαισίου που θα διασφάλιζε την εύστοχη εφαρμογή και την ουσιαστική αξιοποίηση του νόμου στην πράξη.

Βέβαια δεν λείπουν οι αποφάσεις οι οποίες, αν και επιχειρήθηκε από το δικαστήριο ως ουσίας στη βάση κανονιστικής πράξης κατ’ εξουσιοδότηση του Ν. 1650/86 να θεμελιωθεί η ενοχή του κατηγορούμενου, τελικά αναιρέθηκαν λόγω

εσφαλμένης εφαρμογής τους. Για παράδειγμα με την ΑΠ 1104/1997¹⁸⁹ αναιρέθηκε η απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Ναυπλίου με την οποία καταδικάστηκε για ρύπανση και υποβάθμιση του περιβάλλοντος, που προκλήθηκε από την παροχέτευση των υγρών αποβλήτων εργοστασίου σε υπαίθρια χωμάτινη απορροφητική χαβούζα, ο πρόεδρος του Δ.Σ. και διευθύνων σύμβουλος της ανώνυμης εταιρείας που εκμεταλλεύταν το συγκεκριμένο εργοστάσιο, διότι «δεν προσδιορίζονται σ' αυτήν ποια ήταν τα ανώτερα επιτρεπόμενα όρια άλατος που προβλέπονται από την υπ' αριθμ. Α5/288/86 υπουργική απόφαση με βάση την οποία καταδικάστηκε και ποια ήταν η περιεκτικότητα σε άλατα του υδροφόρου ορίζοντος της περιοχής μετά τη ρύπανση που προκλήθηκε από τη λειτουργία του εργοστασίου, της οποίας να καθίσταται το αντλούμενο νερό εντελώς ακατάλληλο για άρδευση και καταστρεπτικό για τις δενδροκαλλιέργειες ώστε να καθίσταται εφικτός ο αναιρετικός έλεγχος». Αλλά και με την ΑΠ 631/1996¹⁹⁰ αναιρέθηκε η απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Θεσσαλονίκης, με την οποία καταδικάστηκε για ρύπανση ο πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου της ανώνυμης εταιρείας, που διατηρεί εργοστάσιο κονσερβοποιίας, διότι το Εφετείο ενώ δέχεται στην προσβαλλόμενη απόφασή του ότι το παραπάνω εργοστάσιο διαθέτει σύστημα βιολογικού καθαρισμού, παρά την ύπαρξη του οποίου οι τιμές των αποβλήτων υπερβαίνουν κατά πολύ τα όρια που ορίζει η υπ' αριθμ. 3610/10.12.1984 απόφαση του Νομάρχη Πέλλας, δεν εκθέτει ποια είναι τα όρια αυτά και ποιες οι τιμές των αποβλήτων που διοχετεύονται στους φυσικούς αποδέκτες της περιοχής. Επίσης ενώ δέχεται ότι το σύστημα βιολογικού καθαρισμού σχεδιάστηκε για πολύ μικρότερες ποσότητες υγρών αποβλήτων δεν προσδιορίζονται η δυναμικότητά του και οι διοχετευόμενες ποσότητες.

Βέβαια στην τελευταία αυτή περίπτωση θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι δυο αυτές σχολιαζόμενες αποφάσεις αποτελούν επιπλέον και χαρακτηριστικό παράδειγμα της προχειρότητας με την οποία τα δικαστήρια της ουσίας ερμηνεύουν και εφαρμόζουν τις διατάξεις ενός νομοθετήματος, που αποτελεί τον κεντρικό άξονα της εθνικής μας αντεγκληματικής πολιτικής για την προστασία του περιβάλλοντος. Για παράδειγμα, ίσως μόνο για προχειρότητα, μπορεί να γίνει λόγος, της σχετικής απόφασης του Τριμελούς Πλημ/κείου Θεσσαλονίκης, η οποία αναιρέθηκε με την ΑΠ

189. ΑΠ 1104/1997, Ποιν. Χρον. ΜΗ' (1998), σελ. 388.

190. ΑΠ 631/1996, Ποιν. Χρον. ΜΖ' (1998), σελ. 1134.

1005/1999¹⁹¹, διότι μεταξύ άλλων «το δικαστήριο που εξέδωσε την προσβαλλόμενη απόφαση, δεν εξηγεί πως και γιατί «με την εναπόθεση και μπάζωμα» των στερεών βιομηχανικών αποβλήτων της φωτιάς του 1986, από το οικόπεδο της εταιρείας «σε παρακείμενο οικόπεδο», δηλαδή ουσιαστικά από τη μετατόπιση τούτων, προκλήθηκε «υποβάθμιση του περιβάλλοντος κατ' όψη», ούτε έστω αναφέρει αν η ανωτέρω ενέργεια των κατηγορούμενων είχε αρνητική επίπτωση στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων, στην ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά και στις αισθητικές αξίες (άρθρ. 2 παρ. 4), αλλά και δεν δίδει το περιεχόμενο του όρου «κατ' όψη υποβάθμιση» τον οποίο χρησιμοποιεί, εφόσον τούτο δεν περιλαμβάνεται στον νόμο. Δεν χρειάζεται, νομίζω, να διαθέτει κανείς ιδιαίτερες νομικές γνώσεις, προκειμένου να αντιληφθεί ότι μια τέτοια ερμηνεία του όρου «μεταβολή στο περιβάλλον» αποτελεί ανεπίτρεπτη, στα πλαίσια τουλάχιστον του ποινικού δικαίου, αναλογική ερμηνεία και εφαρμογή διατάξεων, που θεμελιώνει το αξιόποινο. Γιατί βέβαια, έστω και υπό το πρίσμα μιας ευρύτερης τελολογικής σύλληψης των σκοπών του νόμου, δεν μπορεί να θεωρηθεί η μετατόπιση αποβλήτων από υπαίθριο σε παρακείμενο υπαίθριο χώρο ως αρνητική για το περιβάλλον μεταβολή, αφού ούτε ο όγκος και οι ιδιότητες των αποβλήτων άλλαξαν ούτε οι συνθήκες (υπαίθριοι χώροι) αλλοιώθηκαν, αλλά και δεν άλλαξε ουσιωδώς η τοπική τους σχέση (διπλανά οικόπεδα). Ό,τι συνεπώς ίσχυε όσον αφορά στην επικινδυνότητα των συγκεκριμένων αποβλήτων πριν τη μεταφορά τους, ισχύει και μετά από αυτήν. Αυτά αποδεικνύονται εξάλλου από το γεγονός ότι σε κανένα σημείο της προσβαλλόμενης απόφασης δεν προκύπτει ότι το δικαστήριο ασχολήθηκε με την ύπαρξη, εξέταση και διαπίστωση στοιχείων που θα ήταν δυνατό να θεμελιώσουν την ενοχή των κατηγορουμένων ακόμη και στο στοιχείο της μεταφοράς. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε ενδεχομένως να ισχύσει αν η τελευταία προκαλούσε κίνδυνο διατάραξης της οικολογικής ισορροπίας (λ.χ. μπάζωμα κοίτης ποταμού) ή της υγείας των περιοίκων (λ.χ. μεταφορά των αποβλήτων σε χώρους που ευνοούν την ανάπτυξη μολυσματικών και γενικότερα παθογόνων εστιών).

Αλλά και με την ΑΠ 504/2002¹⁹² αναιρέθηκε η απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Αθηνών με την οποία καταδικάστηκε για υποβάθμιση του περιβάλλοντος ο κατηγορούμενος, ο οποίος ως εκπρόσωπος εταιρείας που εκμεταλλεύεται λατομείο,

191. ΑΠ 1005/1999, Ποιν. Δικ. 7/2000, σελ. 711.

192. ΑΠ 504/2002, Ποιν. Χρον. ΜΓ' (2003), σελ. 23.

φέρεται ότι «υποβάθμισε το περιβάλλον της γύρω περιοχής με υπερβολική σκόνη», διότι όπως τόνισε το Ακυρωτικό «δεν διαλαμβάνεται ούτε στο σκεπτικό της απόφασης ούτε στο διατακτικό κατ' επιτρεπτή συμπλήρωση του σκεπτικού, ότι οι σκόνες του λατομείου ήταν πιθανόν τότε που τελέστηκε η πράξη να είχαν αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων, στην ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά και στις αισθητικές αξίες». Και εδώ προκαλεί εντύπωση η προχειρότητα με την οποία το δικαστήριο της ουσίας αντιμετωπίζει τη διάταξη του άρθρ. 2 παρ. 4 του Ν. 1650/86 που δίνει τον ορισμό της υποβάθμισης. Οι δικαστές του συγκεκριμένου δικαστηρίου της ουσίας **παρέλειψαν να διερευνήσουν και σε θετική περίπτωση να συμπεριλάβουν** στην καταδικαστική απόφαση τις αρνητικές επιπτώσεις που προκάλεσε η σκόνη του συγκεκριμένου λατομείου **ενώ το συγκεκριμένο νομοθέτημα έδωσε τη δυνατότητα να τιμωρηθεί και η συγκεκριμένη ρυπαντική δραστηριότητα**. Για παράδειγμα με την ΑΠ 1521/2004¹⁹³ κρίθηκε ορθή και αιτιολογημένη η καταδίκη για την αξιόποινη πράξη της εκ προθέσεως υποβάθμισης του περιβάλλοντος κατ' εξακολούθηση του διευθύνοντος συμβούλου και προέδρου του Δ.Σ ανώνυμης εταιρείας αλλά και ενός μέλους του Δ.Σ που ασκούσε όμως και αυτός ουσιαστική διοίκηση της Α.Ε αυτής, που διατηρούσε ως ιδιοκτήτρια πυρηνελιουργείο, από την λειτουργία του οποίου προκλήθηκε ατμοσφαιρική και οπτική ρύπανση με την έκλυση δυσάρεστων οσμών και καπνών. Συγκεκριμένα, όπως επισημαίνεται στη συγκεκριμένη απόφαση *«η κρίση αυτή, για την υποβάθμιση δεν προϋποθέτει μετρήσεις με βάση τεχνικούς κανόνες, γιατί αφορά την αισθητική παρουσία του περιβάλλοντος χώρου, η οποία κρίνεται αντικειμενικά και σύμφωνα με τις αντιλήψεις του μέσου κοινωνικού ανθρώπου που βιώνει ανάλογες συνθήκες»*.

Πέραν των ανωτέρω, από εκπροσώπους της ποινικής θεωρίας προβάλλονται σειρά άλλων προβλημάτων, που δημιουργούνται από την έντονη εξάρτηση της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος από τις διοικητικές διατάξεις, τα οποία δομούνται γύρω από τέσσερις άξονες:

(α) Την ουσιαστική υποβάθμιση που υφίσταται το ποινικό δίκαιο λόγω του περιορισμού του στον άχαρο ρόλο μιας δέσμης κανόνων, που εξαντλούνται ουσιαστικά στην περιγραφή πλαισίων ποινικών κυρώσεων, αφήνοντας τον προσδιορισμό των στοιχείων της αξιόποινης πράξης ή παράλειψης σε διατάξεις

193. ΑΠ 1521/2004, Ποιν. Δικ. 5/2005, σελ. 545 και Ποιν. Λόγος 4/2004, σελ. 1863.

διοικητικού περιεχομένου. Ταυτόχρονα με τη μέθοδο αυτή εισβάλλουν και εγκαθίστανται στη συστηματική του εγκληματικού αδίκου των ποινικών κανόνων τα στοιχεία του διοικητικού δικαίου, ασκώντας άμεση επίδραση και στην προβληματική του καταλογισμού (δόλο - πλάνη) ¹⁹⁴. Κάτι τέτοιο κατέστη σαφές στο κεφ. 5.5 της παρούσας στα πλαίσια σχολιασμού των ζητημάτων ύπαρξης πλάνης που τίθεται στις σχετικές αποφάσεις. Και για το λόγο αυτό δεν θα επανέλθουμε. Θα παραθέσουμε μόνο ένα μέρος της εισαγγελικής πρότασης στα πλαίσια του Βουλεύματος 39/2005, για την οποία έγινε λόγος στο κεφάλαιο αυτό και η οποία αναδεικνύει με τον καλύτερο τρόπο το προεκτεθέν πρόβλημα της έντονης εξάρτησης της ποινικής προστασίας από τις διοικητικές διατάξεις. Συγκεκριμένα, η εν λόγω πρόταση αναφέρει: «Ως προς την υποκειμενική υπόσταση του εν λόγω εγκλήματος πρέπει να παρατηρηθεί ότι αυτό ανήκει στην κατηγορία των εγκλημάτων «τα οποία κατασκευάζει εκ του μη όντος ο ποινικός νομοθέτης» προκειμένου να εξοπλίσει με ποινική κύρωση τις επιταγές του προς τους διοικούμενους, κατά τρόπον ώστε η ταύτιση του δόλου, υπό τεχνική νομική έννοια, με την γνώση των στοιχείων της αντικειμενικής υπόστασης να ξενίζει – ανάλογα βεβαίως και με την μορφή των περιβαλλοντικών εν προκειμένω επεμβάσεων – το περί δικαίου αίσθημα στο μέτρο που απουσιάζει η «εκκλητική» (αποτρεπτική) λειτουργία της εν λόγω γνώσης στη συνείδηση του δράστη. Το μόνο, άλλωστε, πρόσφορο κριτήριο για τη διάκριση των ορίων του εγκληματικού και διοικητικού αδίκου σ' αυτές της περιπτώσεις είναι το ποσοτικό. Η συνείδηση του αδίκου από το δράστη στην προκειμένη περίπτωση διακριβώνεται απ' τη γνώση του ότι οι κατά παραπομπή απαγορευτικές διατάξεις των ετέρων νομοθετημάτων που καθορίζουν τα επιμέρους στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης του άνω εγκλήματος περιλαμβάνουν ειδικότερα και την πράξη του, καθότι το αρθρ. 28 του Ν. 1650/86 είναι ένας «λευκός ποινικός νόμος» στον οποίο προσδιορίζεται μόνο το αντικείμενο προστασίας, δηλαδή το έννομο αγαθό, και το είδος της προσβολής, όχι όμως και τα επιτρεπτά όρια αυτής, τα οποία καθορίζονται από άλλες ειδικότερες διατάξεις (πλάνη περί την έκταση του αδίκου). Πρέπει, επομένως, επιμελώς να ελέγχεται κατά πόσον η πλάνη του δράστη περί τον άδικο χαρακτήρα της πράξης του είναι συγγνωστή, έστω και αν η επίκληση ενός τέτοιου ισχυρισμού είναι υπολανθάνουσα, ενόψει και της συνταγματικής επιταγής του άρθρ.

194. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: ό. π., σελ. 550.

7 παρ.1 κατά την οποία πρέπει εν γένει να εξασφαλίζεται η γνώση του πολίτη για το πλαίσιο της νομικής δράσης του».

(β) Η εξάρτηση από τους διοικητικούς κανόνες με την τακτική της νομοθετικής εξουσιοδότησης καταλήγει στην καθ' υποκατάσταση του νομοθέτη στοιχειοθέτηση της αξιόποινης συμπεριφοράς από τις εκτελεστικές πράξεις της διοίκησης. Δεν είναι σπάνιο μάλιστα το φαινόμενο της εναπόθεσης αυτής της λειτουργίας σε υποδεέστερα και μόνο κατά τόπο αρμόδια όργανα (λ.χ. τους νομάρχες, όπου προβλέπεται στη σχετική εξουσιοδότηση), που εκ των πραγμάτων εκτίθεται στον κίνδυνο ανομοιοβαρών και αντιφατικών αποφάσεων. Έτσι καταστρατηγείται έμμεσα η αρχή διάκρισης των εξουσιών και αναδεικνύεται η Διοίκηση σε κυρίαρχο νομοθέτη, που καθορίζει το εγκληματικό άδικο με κριτήρια που αντανάκλουν τους εκάστοτε πολιτικοοικονομικούς της προσανατολισμούς¹⁹⁵.

(γ) Το πρόβλημα διευρύνεται και περιπλέκεται με την υπαγωγή στα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης των περιβαλλοντικών εγκλημάτων παραβάσεων των διατάξεων της διοικητικής αρχής (δραστηριότητες, έργα χωρίς την απαιτούμενη άδεια ή έγκριση της αρχής ή καθ' υπέρβαση των ορίων της). Στις περιπτώσεις αυτές που είναι οι πλέον συνηθισμένες μορφές σύγκρουσης, με την περιβαλλοντική νομοθεσία, η πλήρωση των αντικειμενικών προϋποθέσεων του αξιοποιήσιμου εξαρτάται από την τήρηση των περιορισμών και απαγορεύσεων που θέτουν οι πράξεις των διοικητικών αρχών. Έτσι ανοίγει ο δρόμος της εμπλοκής του ποινικού δικαίου σε δυσεπίλυτα ζητήματα διοικητικού χαρακτήρα, όπως το θέμα της ποινικής εκτίμησης της συμμόρφωσης του δράστη σε άκυρη διοικητική πράξη (άδεια ή έγκριση) ή αντίθετα της μη τήρησης εκ μέρους του των παράνομων διοικητικών απαγορεύσεων ή αποφάσεων¹⁹⁶. Πάντως το θέμα αυτό απασχόλησε μερικώς την ΑΠ 149/2005¹⁹⁷, κατά την οποία το δικαστήριο αναφερόμενο σε συγκεκριμένο έγγραφο του νομάρχη, το οποίο απαγόρευε τη συνέχιση των εργασιών στην επίδικη περιοχή, δέχεται ότι «η πράξη αυτή του νομάρχη, σε γνώση της οποίας τελούσε ο κατηγορούμενος δεν ανακλήθηκε ούτε ακυρώθηκε δικαστικά, συνέχισε, επομένως, να παράγει έννομες συνέπειες, έστω και αν αυτή εκδόθηκε από αναρμόδιο όργανο».

195. Ο. π., σελ. 550.

196. Ο. π., σελ. 550-551.

197. ΑΠ 149/2005, Πράξη και Λόγος του ΠΔ 2005, σελ. 292.

(δ) Την παράδοση ουσιαστικά της περιβαλλοντικής προστασίας στο διοικητικό μηχανισμό με την ευρύτατη αρμοδιότητα που απονέμει σ' αυτόν ο νομοθέτης, η οποία δεν συνοδεύεται από τον αναγκαίο ποινικό έλεγχο των πράξεων ή παραλείψεων των οργάνων του. Χωρίς τη θεσμοθέτηση ειδικών ή τη διεύρυνση των ήδη υφιστάμενων ποινικών υποστάσεων (εγκλήματα σχετικά με την υπηρεσία), ώστε να εξασφαλίζεται η καταστολή των επικίνδυνων ή βλαπτικών για το περιβάλλον παραβάσεων που διαπράττουν οι αρμόδιοι διοικητικοί υπάλληλοι στα πλαίσια των καθηκόντων τους, αφήνεται ανεξέλεγκτη η επιρροής στην αυθαιρεσία κρατική διοίκηση στον ευαίσθητο αυτό κοινωνικό τομέα. Έτσι, η έλλειψη ελέγχου των επικίνδυνων για το περιβάλλον εγκαταστάσεων ή δραστηριοτήτων, η πλημμελής εποπτεία, η έκδοση αδειών ή η χορήγηση εγκρίσεων χωρίς την ύπαρξη των νομίμων προϋποθέσεων αποτελούν μόνο ένα μέρος της πληθωρικής περιπτωσιολογίας της σύμπραξης της διοίκησης στην τέλεση περιβαλλοντικών εγκλημάτων, που χωρίς ειδικές νομοθετικές ρυθμίσεις παραμένει κατά κανόνα ατιμώρητη¹⁹⁸. Πάντως και αυτό το πρόβλημα απασχόλησε τη νομολογία μας. Έτσι, με την ΑΠ 1777/2003 αναιρέθηκε καταδικαστική απόφαση του Τριμελούς Πλημ/κείου Αιγίου, διότι «δεν αναφέρεται σ' αυτή αν και με ποια υπουργική απόφαση η κοίτη του ποταμού από την οποία έγινε η εξόρυξη και η λήψη των εις αυτή (προσβαλλομένη απόφαση) αναφερομένων αδρανών υλικών ήταν απαγορευμένη θέση για εξόρυξη τέτοιου είδους υλικών ή και με ποια απόφαση τοπικής κατά νόμο επιτροπής είχε καθοριστεί ως θέση από την οποία επιτρεπόταν η εξόρυξη και λήψη των εν λόγω υλικών, οπότε θα έπρεπε να αναφέρονται σ' αυτήν (απόφαση) οι όροι υπό τους οποίους κατά την, κατά τα ανωτέρω, κοινή υπουργική απόφαση επιτρεπόταν η εν λόγω εξόρυξη και λήψη των υλικών, καθώς και εκείνοι που δεν τηρήθηκαν από τους κατηγορουμένους, ήδη αναιρεσιόνητες». Όπως μάλιστα τόνισε το ακυρωτικό, «ήταν δε απολύτως αναγκαίες για την πληρότητα της αιτιολογίας οι διευκρινίσεις αυτές, ενόψει και του ότι η προσβαλλόμενη απόφαση δέχεται, κατά τρόπο αόριστο και ασαφή, ότι πολλές φορές οι κατηγορούμενοι ελάμβαναν άδειες από τους οικείους δημάρχους και πρόεδρους κοινοτήτων χωρίς να έχουν τηρηθεί οι σχετικές διατάξεις για τον καθορισμό των περιοχών αμμοληψίας».

198. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: ό. π., σελ. 551.

6.3 Το δίλημμα ποινική ή διοικητική κύρωση

Με την πρόβλεψη ποινικών κυρώσεων, ευθύνης προς αποζημίωση και διοικητικών κυρώσεων στο Ν. 1650/86 (άρθρ. 28, 29 και 30 αντίστοιχα) ο εθνικός μας νομοθέτης ενεργοποιεί όλους τους μηχανισμούς που του παρέχει το δικαιοσύνη σύστημα προκειμένου να ανταποκριθεί στη συνταγματική του υποχρέωση να προστατεύσει το περιβάλλον (άρθρ. 24 παρ. 1 του Συντ.). Ανεξάρτητα, λοιπόν, από τις επιφυλάξεις ή αντιρρήσεις που προβάλλονται ως προς τη δομική συγκρότηση των διατάξεων και τις επιλογές που προωθούνται με το νομοθέτημα αυτό, δεν μπορούν να κατηγορηθούν οι συντάκτες του τουλάχιστον για έλλειψη καλών προθέσεων.

Όσον αφορά ειδικότερα τη σχέση ποινικών και διοικητικών κυρώσεων στον τομέα της περιβαλλοντικής προστασίας, η εξέταση των σχετικών ρυθμίσεων του Ν. 1650/86 προσφέρεται ως το πλέον αντιπροσωπευτικό ερευνητικό υλικό, όχι μόνο λόγω της συγκροτημένης και επεξεργασμένης διατύπωσής τους αλλά – κυρίως – λόγω της υπερέχουσας, ως προς το σύνολο της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, θέσης των διατάξεων του νομοθετήματος αυτού που οριοθετεί και κατευθύνει σε σημαντικό βαθμό τους προσανατολισμούς της περιβαλλοντικής μας πολιτικής¹⁹⁹.

Έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι μεταξύ ποινικού και διοικητικού αδικού δεν υπάρχει διαφορά ουσίας δηλαδή ποιοτική διαφορά αλλά μόνο ποσοτική²⁰⁰. Με βάση το δεδομένο αυτό ορισμένοι συγγραφείς επιχειρηματολογούν περαιτέρω και επισημαίνουν ότι μεταξύ ποινής και διοικητικού προστίμου δεν υπάρχει διαφορά. Κατά συνέπεια η επιβολή ενός προστίμου για παράβαση τάξεως αποτελεί δικαιοδοτική ενέργεια, πράξη απονομής δικαιοσύνης και όχι πράξης διοικήσεως και επομένως η αρμοδιότητα των διοικητικών αρχών προς επιβολή τους αντίκειται προς το Σύνταγμα. Επομένως κάθε διοικητικό πρόστιμο, εκτός των προβλεπόμενων στο άρθρο 96 παρ. 2 του Συντάγματος, θα έπρεπε να επιβάλλεται από όργανα της δικαστικής εξουσίας αλλιώς η επιβολή του θα ήταν αντισυνταγματική²⁰¹.

Ορθότερο²⁰² είναι να δεχτούμε ότι υπάρχει διαφορά μεταξύ ποινικού και διοικητικού αδικού, η οποία δεν είναι μόνο ποσοτική αλλά αντιθέτως και ποιοτική,

199. Ο. π., σελ. 552.

200. ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ Ν.: Ποινικό δίκαιο, γενικό μέρος (1991), σελ. 9.

201. ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ: Εφαρμογές ποινικού δικαίου, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ Αντ., Αθήνα-Κομοτηνή 1997, σελ. 28.

202. Ο. π., σελ. 29 επ.

και συνεπεία αυτής της παραδοχής είναι συνταγματικά ανεπίτρεπτο, αδικήματα που ανήκουν προδήλως στον πυρήνα του ποινικού δικαίου να τιμωρούνται με διοικητικό πρόστιμο, χωρίς την τήρηση των εγγυήσεων που προβλέπονται από το άρθρ. 6 της ΕΣΔΑ. Ο Μυλωνόπουλος διατυπώνει ως κριτήρια για το χαρακτηριστικό ενός προστίμου ως «κρυπτοποινής» δηλ. ως αληθινής ποινικής κύρωσης που επιβάλλεται με το μανδύα της διοικητικής, τη βαρύτητα του επιβληθέντος προστίμου, την επιβολή κατά νόμον σε οποιονδήποτε κοινωνό χωρίς να απαιτείται κάποιος προϋφιστάμενος σύνδεσμος του διοικούμενου με τη διοικητική αρχή.

Ενόψει του ότι ο Ν. 1650/86 επαπειλεί και ποινικές και διοικητικές κυρώσεις, θα πρέπει να θίξουμε σ' αυτό το σημείο το ζήτημα της συνταγματικής εγκυρότητας διοικητικών κυρώσεων με εξοντωτικές κυριολεκτικά οικονομικές συνέπειες για το διοικούμενο, λ.χ. πρόστιμο μέχρι 100.000.000 δρχ. ή οριστική διακοπή της λειτουργίας ή επιχείρησης ή δραστηριότητας (άρθρ. 30 παρ. 1 και 2 του Ν. 1650/86). Υποστηρίζεται λοιπόν η άποψη ότι κυρώσεις τέτοιας βαρύτητας, που θίγουν σε οριακό σημείο την οικονομική και κοινωνική υπόσταση του δράστη, μόνο «ως εκδήλωση ιδιαίτερης αποδοκιμασίας του από την έννομη τάξη» θα ήταν νοητές, χαρακτηριστικό που ανήκει στα γνωρίσματα της ποινής και επομένως η επιβολή τους από τις διοικητικές αρχές είναι συνταγματικά ανεπίτρεπτη²⁰³.

Έναντι όμως των ανεπαρκών, προβληματικών ως προς την εφαρμογή τους και αναποτελεσματικών, για τους λόγους που αναφέραμε στο κεφ. 5 της παρούσας, ποινικών ρυθμίσεων για την προστασία του περιβάλλοντος, θα λέγαμε ότι οι παραπάνω διοικητικές κυρώσεις αποτελούν το σημαντικότερο εργαλείο του νομοθέτη για την αναχαίτιση των περιβαλλοντικών προσβολών²⁰⁴. Και τούτο διότι η κατά πολύ

203. Με την ίδια άποψη συντάσσεται και ο Παπανεοφύτου μολονότι ξεκινά από τη βάση ότι «...κριτήρια ποιοτικής διάκρισης του διοικητικού από το ποινικό άδικο ούτε υπάρχουν, ούτε μπορούν να ανιχνευτούν στις κυρωτικές επιλογές του νομοθέτη», επικαλούμενος και το παράδειγμα νομοθετημάτων όπως ο Ν.1568/85, 1961/91 όπου γίνεται χρήση αδιακρίτως από το νομοθέτη τόσο των ποινικών όσο και των διοικητικών κυρώσεων για την προστασία των εννόμων αγαθών.

204. Για παράδειγμα προβλέπουν τις, από πλευράς διοικητικού δικαίου επιτρεπτές και χωρίς σοβαρές δυσκολίες επιβολής, διοικητικές κυρώσεις κατά των ευρέων υπευθύνων πρόκλησης των περιβαλλοντικών ζημιών, δηλαδή των νομικών προσώπων, τη στιγμή που στο κεφ. 3 ήρθαμε αντιμέτωποι με το δυσεπίλυτο, αν όχι ανυπέρβλητο, πρόβλημα της ποινικής ευθύνης των νομικών προσώπων κ.λ.π.

απλούστερη διαδικασία διαπίστωσης και βεβαίωσης των παραβάσεων από τα όργανα της διοίκησης συντομεύει το χρόνο επιβολής τους, εξασφαλίζοντας έτσι την κοινωνικά επιθυμητή αμεσότητα μεταξύ συμπεριφοράς και έννομης συνέπειας και επιτρέποντας την ανάσχεση και τον περιορισμό των περιβαλλοντικών προσβολών από τα πρώτα τους στάδια. Δηλαδή, το σημαντικότερο πλεονέκτημα είναι ότι αρκεί η παράβαση των διατάξεων του νόμου και των προβλεπόμενων σ' αυτόν κανονιστικών πράξεων, χωρίς να απαιτείται η διαπίστωση κάποιου αποτελέσματος, για να επιβληθούν οι αντίστοιχες κυρώσεις.

Επιπλέον, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Παπανεοφύτου²⁰⁵, ο ίδιος ο εξοπλισμός των διοικητικών κυρώσεων (πρόνοια αυστηρών προστίμων κ.λ.π.) είναι ο πλέον ενδεδειγμένος για την αποτροπή των ωθούμενων, κατά κανόνα προς εξυπηρέτηση οικονομικών συμφερόντων, στην παράβαση των διατάξεων του νόμου. Λειτουργεί δηλαδή αντισταθμιστικά, πληρώνοντας τον παραβάτη με το ίδιο νόμισμα (τη βλάβη της περιουσίας).

Βασική όμως προϋπόθεση για την επιτυχή ενεργοποίηση του συστήματος αυτού είναι η αδέκαστη και υπεύθυνη δράση των αρμόδιων διοικητικών οργάνων της Πολιτείας.

Προς επίρρωση των ανωτέρω εκτεθέντων συνολικά, παραθέτουμε το ακόλουθο παράδειγμα: Με την υπ' αριθμ. 2044/1998²⁰⁶ απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Πατρών κυρήχθηκε ένοχος ο κατηγορούμενος του ότι κατά το χρονικό διάστημα από 25.12.1992 έως 26.8.1994, με πολλές πράξεις του, που συνιστούν εξακολούθηση ενός και του ιδίου εγκλήματος μόλυνε το περιβάλλον και συγκεκριμένα, ενώ απαγορεύεται η ανεξέλεγκτη απόρριψη στερεών αποβλήτων εντός ή εκτός αστικών περιοχών και σε οποιοδήποτε φυσικό αποδέκτη, ο κατηγορούμενος, κατά το παραπάνω χρονικό διάστημα καταλήφθηκε να προβαίνει στην απόρριψη διαφόρων απορριμμάτων (πριονίδια, ξύλα, κουτιά, μέταλλα κ.λ.π.) στον περιβάλλοντα χώρο του ξυλουργικού εργαστηρίου του, τον οποίο χρησιμοποιεί ως χώρο αποχωρητηρίου με αποτέλεσμα να προκαλείται μόλυνση του περιβάλλοντος και βλάβη της υγείας των περιοίκων. Το δικαστήριο δέχθηκε ότι ο κατηγορούμενος έζησε ως το χρόνο που έγινε το έγκλημα έντιμη ατομική, οικογενειακή, επαγγελματική και γενικά κοινωνική ζωή. Για τους λόγους αυτούς τον καταδίκασε σε φυλάκιση δύο (2) μηνών. Περαιτέρω, από την

205. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: ό. π., σελ. 557-558.

206. Τριμ. Εφ. Πατρ. 2044/1998, Ποιν. Δικ. 6/1999, σελ. 573-574.

έρευνα του χαρακτήρα του κατηγορουμένου που καταδικάστηκε και τις άλλες περιστάσεις, το δικαστήριο έκρινε ότι «η χρηματική ποινή αρκεί να τον αποτρέψει από την τέλεση άλλων αξιόποινων πράξεων (άρθρ. 82 Π.Κ). Συντρέχει επομένως νόμιμη περίπτωση να μετατραπεί η παραπάνω ποινή σε χρηματική δεδομένου ότι έχει καταδικασθεί... Αν ληφθούν υπόψη για τον προσδιορισμό του ποσού και οι οικονομικοί όροι του κατηγορούμενου που καταδικάστηκε πρέπει κάθε μέρα φυλάκισης να υπολογισθεί προς 1.500 δρχ. Για τους λόγους αυτούς: Καταδικάζει τον κατηγορούμενο και στα δικαστικά έξοδα, τα οποία ανέρχονται στο ποσό των 75.000 δρχ. Μετατρέπει τη στερητική της ελευθερίας ποινή που του επέβαλε σε χρηματική προς 1.500 δρχ. την ημέρα». Αυτό σημαίνει ότι η χρηματική ποινή που του επιβλήθηκε είναι 90.000 δρχ. ή 264,15 Ευρώ (χωρίς τα δικαστικά έξοδα).

Παράλληλα, σύμφωνα με το άρθρ. 30 παρ. 1 του Ν. 1650/86 θα μπορούσε στην προκειμένη περίπτωση να επιβληθεί ως διοικητική κύρωση με απόφαση του νομάρχη πρόστιμο το οποίο θα μπορούσε να φθάσει μέχρι 10.000.000 δρχ. ή 29.350 Ευρώ (όχι βέβαια και στη συγκεκριμένη περίπτωση, όπου η ρύπανση δεν είναι και τόσο «μεγάλη»).

Επιχειρώντας μια σύγκριση του ύψους των δυο ποινών, θα μπορούσε να λεχθεί ότι δεν είναι υπερβολική η άποψη που προαναφέρθηκε και η οποία υποστηρίζει ότι διοικητική κύρωση τέτοιας βαρύτητας (συγκρινόμενη μάλιστα με τη συγκεκριμένη ποινική κύρωση), που θίγει σε οριακό σημείο την οικονομική και κοινωνική υπόσταση του δράστη, μόνο «ως εκδήλωση ιδιαίτερης αποδοκιμασίας του από την έννομη τάξη» θα ήταν νοητή, χαρακτηριστικό που ανήκει στα γνωρίσματα της ποινής και επομένως η επιβολή της από τις διοικητικές αρχές είναι συνταγματικά ανεπίτρεπτη. Επιπλέον, μια τέτοια κύρωση επιβάλλεται χωρίς την τήρηση των εγγυήσεων που προβλέπονται από το άρθρ. 6 της ΕΣΔΑ και δευτερευόντως αυξάνει τον κίνδυνο αυθαιρεσίας και διαφθοράς των διοικητικών οργάνων. Μήπως λοιπόν μπορεί να γίνει λόγος για ένα διοικητικό πρόστιμο που επιβάλλεται τελικά ως «κρυπτοποινή», δηλαδή ως αληθινή ποινική κύρωση;

Από την άλλη πλευρά, δεν θα πρέπει να παραγνωρίσουμε τα πλεονεκτήματα της επιβολής ενός τέτοιου διοικητικού προστίμου. Πρώτα πρώτα, όπως ήδη έχει λεχθεί, η κατά πολύ απλούστερη διαδικασία διαπίστωσης και βεβαίωσης συντομεύει κατά πολύ το χρόνο επιβολής του προστίμου, εξασφαλίζοντας την κοινωνικά επιθυμητή αμεσότητα μεταξύ συμπεριφοράς και έννομης συνέπειας και - το σημαντικότερο για ένα περιβαλλοντικό έγκλημα - θα επέτρεπε την ανάσχεση της περιβαλλοντικής

προβολής από τα πρώτα στάδια. Και όχι βεβαίως να χρειασθούν τέσσερα χρόνια (από το 1994) για την εκδίκαση της υπόθεσης σε δεύτερο βαθμό από το Τριμελές Εφετείο Πατρών στην προκειμένη περίπτωση. Αναρωτιέμαι πραγματικά εάν μπορεί να γίνει λόγος για αποτελεσματικότητα της συγκεκριμένης ποινικής κύρωσης που επιβλήθηκε μετά από τέσσερα χρόνια από την τέλεση της πράξης. Είναι άραγε δυνατό μια χρηματική ποινή αυτού του ύψους να λειτουργήσει αποτρεπτικά τόσο για τον ίδιο το δράστη όσο και για οποιοδήποτε τρίτο;

Σε σχέση με την γενική πρόληψη, είναι προφανές ότι αυτή δεν μπορεί να επιδιώκεται με αυτήν την ποινική κύρωση, (αυτού του ύψους και που επιβλήθηκε μετά από τόσο καιρό), καθώς είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν και είναι σε θέση αφενός μεν να κάνει έντονα αισθητή αυτή την αντικοινωνική μορφή συμπεριφοράς (γενική διαπαιδαγώγηση), αφετέρου δε να δημιουργήσει τον γενικό εκφοβισμό με την απειλή και την κατάγνωσή της.

Βεβαίως το ίδιο ισχύει και για την ειδική πρόληψη, την ανάπτυξη δηλαδή της συγκρατητικής επίδρασης της ποινής πάνω στον ίδιο τον τιμωρούμενο, καθώς δεν μπορεί να γίνει λόγος για εκφοβισμό και βελτίωση του με την κοινωνική διαπαιδαγώγηση που μπορεί να ασκήσει πάνω του μια τέτοια ποινή²⁰⁷. Η επιβολή της ελάχιστα θα συνετίσει τον συγκεκριμένο επιχειρηματία – δράστη, αφού η συγκεκριμένη επιβάρυνση που υφίσταται είναι πολύ μικρότερη από το κόστος που συνεπάγεται η κατασκευή πολυδάπανων εγκαταστάσεων για την προστασία του περιβάλλοντος ή η λήψη άλλων σχετικών μέτρων που απαιτεί ο νόμος.

Αντίθετα, ένα διοικητικό μέτρο της παρ. 2 του άρθρ. 30 του Ν. 1650/86, όπως π.χ. αυτό της προσωρινής απαγόρευσης της λειτουργίας της επιχείρησης μέχρι ότου ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα για την αποτροπή της ρύπανσης ή της υποβάθμισης σε συνδυασμό με την πρόβλεψη προστίμου από 10.000 δρχ. (29,35 Ευρώ) έως 1.000.000δρχ. (2935 Ευρώ) για κάθε ημέρα παράβασης της απαγόρευσης, θα μπορούσε να αποθαρρύνει και να περιορίσει ικανοποιητικά όχι μόνο τον ίδιο τον τιμωρούμενο αλλά και άλλους επίδοξους παραβάτες. Μάλιστα αν η βεβαίωση της συγκεκριμένης παράβασης από τα αρμόδια διοικητικά όργανα είχε γίνει στα πρώτα στάδια της προβολής (από τα τέλη του έτους 1992 που άρχισε η τέλεση των

207. βλ. σχετικά ΜΑΓΚΑΚΗ Γ.Α.: Ποινικό δίκαιο, Διάγραμμα Γενικού Μέρους, ό.π., σελ. 32.

μερικότερων πράξεων του δράστη), μια τέτοια ποινή θα επέτρεπε την ανάσχεση και τον περιορισμό της περιβαλλοντικής προσβολής από τα πρώτα στάδια και όχι να «επιτρέπεται» η συνέχιση της για χρονικό διάστημα δυο ετών περίπου (μέχρι 26/8/1994) για να τιμωρηθεί τελικά για ένα μόνο έγκλημα με χρηματική ποινή 264,15 ευρώ (ή 90.000 δρχ.)!

Είναι βέβαια σημαντικό να τονιστεί και πάλι ότι η επιβολή των παραπάνω κυρώσεων, όταν αγγίζει τα προβλεπόμενα οριακά επίπεδα της, πρέπει να ανατίθεται στη δικαιοδοσία των δικαστηρίων και ότι σε κάθε περίπτωση βασική προϋπόθεση για την επιτυχή ενεργοποίηση του συστήματος αυτού είναι η αδέκαστη και υπεύθυνη δράση των αρμοδίων οργάνων της πολιτείας.

7. ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το περιβάλλον είναι ένα ιδιόρρυθμο έννομο αγαθό στο βαθμό που αποτελεί προϋπόθεση θεμελιακών αγαθών όπως η ζωή, η υγεία και η ανεμπόδιστη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου. Ταυτόχρονα προσδιορίζεται και από τη μέριμνα για τη μοίρα των μελλουσών ανθρώπινων γενεών.

Η σύγχρονη μορφή των περιβαλλοντικών κινδύνων, η ποικιλία των πηγών προέλευσής τους, οι πολυδιάστατες επιδράσεις τους και η προοπτική της εξέλιξής τους στα πλαίσια της πορείας του τεχνικού μας πολιτισμού εξαναγκάζει το δίκαιο σε διαρκή ανανέωση και κινητοποίηση του οπλοστασίου του, προκειμένου να αξιοποιήσει με τον αποτελεσματικότερο τρόπο τους μηχανισμούς προστασίας που διαθέτει.

Στα πλαίσια της παρούσας κατέστη σαφές ότι για την προστασία του περιβάλλοντος απαιτείται η συνεργασία διαφορετικών δικαιικών κλάδων (αστικό, διοικητικό και ποινικό), χωρίς αυτό να υποβαθμίζει σε τίποτα την αξία της συμβολής του ποινικού δικαίου.

Έτσι, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι διοικητικές διατάξεις προσφέρονται, λόγω ευελιξίας και ικανότητας προσαρμογής, για την εξυπηρέτηση των στόχων της περιβαλλοντικής προστασίας, των οποίων η λειτουργική προσφορότητα προϋποθέτει διαρκή επαναξιολόγηση και επαναπροσδιορισμό. Πολύ περισσότερο, η διαδικασία των κατ' εξουσιοδότηση κανονιστικών πράξεων, εφόσον κινείται στα όρια της συνταγματικής νομιμότητας, επιτρέπει στο μηχανισμό της εκτελεστικής εξουσίας, που διαθέτει την οργανωτική υποδομή και το κατάλληλα εξειδικευμένο προσωπικό, να ανταποκριθεί στην πολυπλοκότητα και τις απαιτήσεις τεχνογνωσίας της ρυθμιστέας ύλης²⁰⁸.

Στη βάση αυτών των σκέψεων, η εξάρτηση του ποινικού δικαίου από τις διοικητικές διατάξεις δεν υποβαθμίζει τη σημασία του ποινικού δικαίου ούτε περιθωριοποιεί τη λειτουργική του παρουσία στο δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος. Απεναντίας, η εξάρτηση αυτή σημαίνει εκμετάλλευση της ταχύτητας και ευελιξίας της διοικητικής παρέμβασης προκειμένου να αντιμετωπίσει το δίκαιο τη δυναμική της εξέλιξης των περιβαλλοντικών κινδύνων. Στην καταστολή και στην

208. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: ό. π., σελ. 558-559.

πρόληψη των προσβολών του περιβάλλοντος δια μέσω της καλλιέργειας και παγίωσης περιβαλλοντικής συνείδησης, έχει να διαδραματίσει σοβαρό ρόλο το ποινικό δίκαιο, το οποίο λειτουργεί παράλληλα και ως εγγυητής των ατομικών ελευθεριών, δυνάμενο μόνο αυτό από όλους τους δικαιοκούς κλάδους να παρέχει εγγυήσεις αμεροληψίας και ανεξαρτησίας κατά την επιβολή κυρώσεων.

Οι στόχοι αυτοί όμως δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν με την άτακτη διασπορά κάποιων ποινικών κυρώσεων σε διάφορα νομοθετήματα. Η αναντικατάστατη αξία των αγαθών του περιβάλλοντος και η σημασία τους, ως προαπαιτούμενων για την ύπαρξη της ζωής και των ποιοτικών της παραμέτρων, επιβάλλει την τοποθέτησή τους στα ανώτατα κλιμάκια **της ιεραρχίας των εννόμων αγαθών**. Η ένταξη επομένως στον πυρήνα της ποινικής μας νομοθεσίας, τον Ποινικό Κώδικα, **ενός κεφαλαίου ειδικά αφιερωμένου στην προστασία των περιβαλλοντικών αγαθών είναι υποχρέωση πρώτης προτεραιότητας για το νομοθέτη**. Πράγματι, η ένταξη αυτή θα προσέδιδε στο περιβάλλον ως έννομο αγαθό ιδιαίτερο κύρος και θα εμπέδωνε την ανάγκη προστασίας του όχι μόνο στους εφαρμοστές του δικαίου αλλά και στην κοινωνία γενικότερα.

Όσον αφορά την νομοτυπική μορφή, σίγουρα δεν είναι δυνατόν να αποφευχθεί για τη συμπλήρωση του περιεχομένου των σχετικών εγκλημάτων η αναγωγή σε διοικητικές διατάξεις, όμως αυτή δεν θα πρέπει να φτάσει στο σημείο θέσπισης ενός και μόνου άρθρου με τη μορφή λευκού ποινικού νόμου. Δογματικά ορθότερη φαίνεται²⁰⁹ η θέσπιση περισσότερων διατάξεων, με γνώμονα είτε τα καθέκαστον στοιχεία του περιβάλλοντος είτε τους βασικούς τρόπους προσβολής του με παράλληλη ύπαρξη μιας γενικότερης ρήτρας για τις περιπτώσεις που δεν εμπίπτουν στις ειδικές ρυθμίσεις. Ειδικότερα, ορθότερο είναι να προτιμηθεί **η συγκρότηση βασικών αντικειμενικών υποστάσεων βλάβης** των κύριων στοιχείων του περιβάλλοντος σε ένα ή περισσότερα άρθρα, με πρόβλεψη διακεκριμένων εγκλημάτων που θα επιβάλλουν αυστηρότερες ποινές στις περιπτώσεις που η έκταση της περιβαλλοντικής βλάβης αποκτά σοβαρές διαστάσεις, χωρίς να συνδέεται με το ουσιαστικά αναπόδεικτο μέγεθος του κινδύνου ζωής ή υγείας. Άλλωστε οι κίνδυνοι αυτοί, εμπειρικά τουλάχιστον συντρέχουν σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις βλαβών αυτού του βαθμού. Έτσι, αυτή η επιλογή του νομοθέτη θα έδινε ικανοποιητικές

209. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΑΚΗΣ ΑΡ.: ό. π., σελ. 54.

λύσεις στο ζήτημα του προσδιορισμού του προστατευόμενου έννομου αγαθού και στο – άμεσα συσχετιζόμενο με αυτό – ζήτημα της επιλογής των εγκλημάτων βλάβης ή διακινδύνευσης για την προστασία του περιβάλλοντος²¹⁰.

Με τη θέσπιση παράλληλα μιας γενικής ποινικής διάταξης στο ίδιο κεφάλαιο, που θα καθιστά αξιόποινη και τη συμπεριφορά που φτάνει **στο στάδιο διακινδύνευσης** του περιβάλλοντος θα μπορούσε να ενεργοποιηθεί η συμμετοχή του ποινικού δικαίου στο πλέον σημαντικό στάδιο προστασίας, **αυτό της πρόληψης**. Και εδώ βέβαια έρχονται να συνεπικουρήσουν οι διοικητικές διατάξεις, οι οποίες με τις απαγορεύσεις, τους όρους και τα μέτρα που εκάστοτε εισάγουν, θα εξειδικεύουν τα επιμέρους στοιχεία που συγκροτούν την αντικειμενική υπόσταση των ως άνω εγκλημάτων. Από την άλλη πλευρά θα ήταν χρήσιμη – προς αποφυγή υπέρμετρης ποινικοποίησης – η επιλογή, με ιδιαίτερο κριτήριο την επικινδυνότητα, συγκεκριμένων τομέων δραστηριότητας και η καταγραφή των βασικών τύπων υποχρεώσεων, αντιπροσωπευτικών των γενικά προβλεπόμενων από τη διοικητική νομοθεσία, η απόκλιση από τις οποίες εμπεριέχει κινδύνους για τα έννομα αγαθά²¹¹.

Ωστόσο, θα πρέπει να γίνει κατανοητό ότι και εδώ ο ρόλος του ποινικού δικαίου δεν μπορεί παρά να είναι επικουρικός. Ας μην ξεχνάμε ότι η ποινή είναι *ultimum refugium* για το νομοθέτη. Στη σφαίρα της ποινικής καταστολής θα πρέπει να τοποθετηθούν οι σοβαρότερες προσβολές, βαρύτερες από τις προσβολές του περιβάλλοντος, εκείνες που δεν μπορεί να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά με κυρώσεις άλλης φύσης, ιδίως διοικητικής. Εξάλλου οι διοικητικές κυρώσεις μπορούν να καλύψουν τις περιπτώσεις που το ποινικό δίκαιο δύσκολα θα μπορούσε να παρέμβει, χωρίς αλλοίωση της φυσιογνωμίας και των δογμάτων του, όπως π.χ. την **απονομή ευθύνης στα νομικά πρόσωπα** για τη ρυπογόνο δράση τους²¹². Ενώ δεν ήταν υπερβολικό να λεχθεί ότι, αν και αυτές δεν επιβάλλονται «ως εκδήλωση ιδιαίτερης αποδοκιμασίας από την έννομη τάξη» όπως οι ποινικές, ωστόσο σε πολλές

210. Ζητήματα που τέθηκαν στο κεφ. 5.1 και 5.2 της παρούσας.

211. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: ό. π., σελ. 558-561.

212. Σε συνδυασμό βέβαια με τις λύσεις που προτάθηκαν στο κεφ. 5.3 της παρούσας για τον εντοπισμό των πραγματικά υπόλογων και κυρίως με την αξιοποίηση του ποινικού θεσμού της ιδιαίτερης νομικής υποχρέωσης για τη θεμελίωση ποινικής ευθύνης των προσώπων που συμπράττουν στην εγκληματογόνο για το περιβάλλον επιχειρηματική δραστηριότητα.

περιπτώσεις²¹³ μπορούν να προσφέρουν πολλά **στην ειδική και γενική πρόληψη** που κανονικά επιδιώκεται με τις ποινικές κυρώσεις.

Ενόψει αυτών, στις παραπάνω προτάσεις θα πρέπει να προστεθεί η συμπλήρωση του ποινικού οπλοστασίου με διατάξεις που θα τιμωρούν αυτοτελώς την πρόκληση σοβαρής περιβαλλοντικής βλάβης και μάλιστα όταν αυτή ισοδυναμεί με οικολογική καταστροφή, με ποινές που δεν θα επιτρέπουν τη μετατροπή τους ή την αναστολή εκτέλεσής τους. Το πώς θα οριοθετηθεί στο περιεχόμενο των διατάξεων αυτών η έννοια της σοβαρής βλάβης του περιβάλλοντος, με ποιες διαβαθμίσεις, ποια πλαίσια ποινών κατ' αναλογία αυτών των διαβαθμίσεων κ.λ.π. είναι ζητήματα που οφείλουν να αποτελέσουν αντικείμενα ειδικής και συγκροτημένης επεξεργασίας από τον νομοθέτη.

Συμπερασματικά και ύστερα από όσα αναπτύχθηκαν, είναι πρόδηλο πως στο χώρο της αντεγκληματικής προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος, οι επιλογές είναι πολλές ενώ νομοθετήματα, όπως αυτό του Ν. 1650/86, βοηθούν προς την κατεύθυνση της αρμονικότερης συνεργασίας και αλληλοσυμπλήρωσης των διαφορετικών δικαϊκών κλάδων στην κοινή αυτή προσπάθεια. Η παραπάνω διαπίστωση βέβαια, δεν θα πρέπει να μας οδηγήσει σε εφησυχασμό, καθώς η μέχρι σήμερα λειτουργία του Ν. 1650/86, ενός νομοθετήματος που αποτελεί το βασικό οικοδόμημα της περιβαλλοντικής προστασίας, έχει να επιδείξει πενιχρά αποτελέσματα, όπως αποδείχθηκε στα πλαίσια της παρούσας από το γεγονός τόσο της πολύ περιορισμένης εφαρμογής του από τα ποινικά δικαστήρια όσο και της παρατηρούμενης δυσχέρειάς τους για την ορθή αξιοποίηση των σχετικών ειδικών ρυθμίσεων. Ασφαλώς, η νομοτεχνική που ακολούθησε ο νομοθέτης δεν είναι άμοιρη ευθυνών. Καθώς, το κύριο σώμα ενός νομοθετήματος βαρύνουσας κοινωνικής σημασίας αυτής της κατηγορίας, με ιδιαίτερα δηλαδή εκτενή εκ των πραγμάτων, λόγω των πολυδιάστατων εκφάνσεων και της πολυπλοκότητας της ρυθμιστέας ύλης, πεδία προστασίας, είναι ανεπίτρεπτο να περιορίζεται στη διατύπωση ενός, έστω διεξοδικού, πλέγματος αρχών και θεσμικών βάσεων οργάνωσης με σημεία αναφοράς αδρές κατηγοριοποιήσεις των τομέων έννομης προστασίας. Αυτή η πρακτική θέσπισης νομοθετικών κειμένων που το περιεχόμενό τους εξαντλείται, κυρίως, στην καταγραφή προθέσεων, γενικών κατευθυντήριων και πολιτικών εξαγγελιών και η

213. Όπως στην περίπτωση του Τρ. Εφ. Πατρ. 2044/1998 που εξετάστηκε στο κεφ. 6.3 της παρούσας.

οποία καταλήγει – με τη διαδικασία των εξουσιοδοτήσεων – στην παραχώρηση στην εκτελεστική εξουσία, σχεδόν αποκλειστικά, της αρμοδιότητας συγκρότησης του κανονιστικού τους πλαισίου για τη συγκεκριμενοποίηση των δικαιικών επιταγών και απαγορεύσεων, συνεπάγεται την αυτοαναίρεση της νομοθετικής λειτουργίας. Ασφαλώς δεν είναι πάντα εφικτό ούτε και ζητούμενο να αποφεύγεται η συμπλήρωση του νόμου με τις αναγκαίες για την εκτέλεσή του κανονιστικές πράξεις. Στο νόμο όμως πρέπει να περιέχεται ο βασικός όγκος των κανόνων που θέτουν σε λειτουργία το κυρωτικό του σύστημα και συντελούν στην εκπλήρωση των κύριων στόχων στους οποίους προσβλέπει η θέσπισή του. Έτσι μόνο η νομοθετική εξουσία ασκεί υπεύθυνα τα καθήκοντά της δημιουργώντας ταυτόχρονα και τις προϋποθέσεις άμεσης και ουσιαστικής εφαρμογής της δικαιοπολιτικής που προωθεί. Παράλληλα όμως διευκολύνει και το έργο της δικαστικής λειτουργίας προφέροντας της άρτια, ώριμα να τύχουν άμεσης εφαρμογής στην πράξη νομοθετήματα και ικανά να περιορίσουν τα δικαστικά σφάλματα συνεισφέροντας έτσι και στην ορθή απονομή δικαιοσύνης.

Γι' αυτό είναι απαραίτητη η **συστηματική κωδικοποίηση σε ενιαίο κείμενο** όλου του υπάρχοντος νομοθετικού υλικού ανά τομέα και αντικείμενο περιβαλλοντικής προστασίας. Έτσι, αν μη τι άλλο, θα είναι εύκολη η πρόσβαση στο σύνολο των ήδη εκδοθεισών κανονιστικών πράξεων κάθε κατηγορίας που προβλέπει ο νόμος, ώστε όποτε τίθεται θέμα εφαρμογής του από την εισαγγελική αρχή και τα δικαστήρια της ουσίας να είναι σε θέση να κάνουν τη σωστή επιλογή των νομοθετικών ρυθμίσεων που προσφέρονται για να εξεταστεί η ύπαρξη ποινικής ευθύνης στις εκάστοτε κρινόμενες περιπτώσεις περιβαλλοντικών προσβολών²¹⁴.

Σημαντικό ρόλο όμως, εκτός από το νομοθέτη και τα ποινικά δικαστήρια, καλούνται να διαδραματίσουν και τα αρμόδια όργανα της διοίκησης. Η ανάθεση σε αυτά του ελέγχου τήρησης των κανόνων για την προστασία του περιβάλλοντος και η ευρύτατη αρμοδιότητα που τους παρέχεται από τη νομοθεσία ως προς την εποπτεία (άδειες, εγκρίσεις κ.λπ.) του συνόλου των επικίνδυνων για το περιβάλλον δραστηριοτήτων, δημιουργεί σοβαρές υποχρεώσεις στην πολιτεία. Απαραίτητη είναι και η διαμόρφωση ενός συγκροτημένου δικαιικού πλαισίου κατοχύρωσης των διοικούμενων από τις καταχρήσεις, την ανεπάρκεια, την αδιαφορία και γενικότερα την πλημμελή εκτέλεση των καθηκόντων των υπευθύνων οργάνων του Κράτους

214. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Παρατηρήσεις στην Τρ. Εφ. Πατρ. 1142/1998, ό.π., σελ. 346-349

παράλληλα με τη λήψη μέτρων εξειδίκευσης των οργάνων αυτών και τον εφοδιασμό τους με τον απαραίτητο τεχνικό εξοπλισμό. Χωρίς την σύμπραξη των κρατικών μηχανισμών με την άσκηση αυστηρών ελέγχων για την επισήμανση και βεβαίωση των σχετικών παραβάσεων, το όποιο σύστημα ποινικής προστασίας ανεξαρτήτως αρτιότητας, αχρηστεύεται.

Με τις σκέψεις αυτές, ολοκληρώθηκε η παρουσίαση των προτάσεων για την αναμόρφωση της σχετικής νομοθεσίας για τη προστασία του περιβάλλοντος. Στόχος της εργασίας ήταν να προσθέσει κάποιες επιπλέον θέσεις ή να υποστηρίξει κάποιες ήδη υπάρχουσες. Εκείνο που έχει σημασία είναι αν οι θέσεις αυτές συνεισφέρουν ουσιαστικά στον επιστημονικό διάλογο, που επιβάλλεται να ξεκινήσει άμεσα για έναν ολοκληρωμένο και αποτελεσματικό νομικό σχεδιασμό και ο οποίος δεν θα πρέπει σε καμιά περίπτωση να παραγνωρίζει τις ιδιαιτερότητες του προστατευόμενου αγαθού, καθώς και την ιδιόμορφη και αλληλοσυγκρουόμενη σχέση που συνδέει τον τρόπο ανάπτυξης των ανθρώπινων κοινωνιών με την ποιότητα φυσικού περιβάλλοντος. Η όσο το δυνατόν ταχύτερη αντιμετώπιση των υφιστάμενων προβληματισμών, καθώς και η υπερκέραση των γραφειοκρατικών εμποδίων, θα συμβάλει στη διαμόρφωση ενός αποτελεσματικού πλαισίου προστασίας έγκαιρα, πριν δηλαδή τα περιβαλλοντικά προβλήματα καταστούν εξαιρετικά πιεστικά. Όλοι θα πρέπει να έχουμε πάντοτε ως γνώμονα των ενεργειών μας τα λόγια του Ένγκελς στο έργο του "Διαλεκτική της φύσης":

«Τα γεγονότα μας υπενθυμίζουν σε κάθε βήμα, ότι δε βασιλεύουμε πάνω στη φύση, όπως κάποιος που θα βρισκόταν έξω απ' αυτήν, κατακτητής που βασιλεύει πάνω σ' ένα ξένο λαό, αλλά ότι της ανήκουμε με τη σάρκα μας, το αίμα μας και το μυαλό μας...

Σε σχέση με τη φύση, όπως και σε σχέση με την κοινωνία, δεν υπολογίζουμε βασικά, στο σημερινό παραγωγικό σύστημα, παρά μόνο το πιο βραχυπρόθεσμο και χειροπιαστό αποτέλεσμα.

Κι ύστερα απορούν ακόμα γιατί, οι πράξεις που αποσκοπούν σ' αυτό το άμεσο αποτέλεσμα, έχουν μακροπρόθεσμες συνέπειες τελείως διαφορετικές και συχνά διαμετρικά αντίθετες».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ❖ ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ Σ., Η Ποινική προστασία του περιβάλλοντος ως πρόβλημα αντεγκληματικής πολιτικής, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ. Αθήνα –Κομοτηνή, 1981.
- ❖ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΗΛΙΑΣ, Η ποινική προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος, ΕΕΠΔ, Πρακτικά Ε΄ Πανελληνίου Συνεδρίου, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ Π.Ν. 1996.
- ❖ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Κ. ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ (1989), Η ρύπανση του περιβάλλοντος, Εγχειρίδιο Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης, έκδοση β΄.
- ❖ ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ Ν.: Ποινικόν Δίκαιον, Γενικό Μέρος Ι, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ. Αθήνα –Κομοτηνή 1993.
- ❖ ALBIN ESER: Προστασία του περιβάλλοντος, μια πρόκληση για το ποινικό δίκαιο σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, ΕΕΠΔ, Πρακτικά Ε΄ Πανελληνίου Συνεδρίου, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ Π.Ν. 1996.
- ❖ ΒΩΚΟΥ Δ., ΠΑΝΤΗ Γ., ΓΑΡΔΕΛΗ ΣΤ.: Οικολογία, η αναγκαιότητα της σύνθεσης, εκδ. ΕΓΝΑΤΙΑ, Θεσ/νίκη 1986.
- ❖ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Κ.: Η νομική προστασία του περιβάλλοντος, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα 1981.
- ❖ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Θ.: Οι ποινικές διατάξεις για την προστασία του περιβάλλοντος, Νομικό Βήμα 1984.
- ❖ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Π., ΣΑΜΙΩΤΗΣ Γ., ΤΣΑΛΤΑΣ Γ.: Η συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών (Rio de Janeiro) για το περιβάλλον και την ανάπτυξη, εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ 1995.
- ❖ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Π.: Το νομικό σύστημα προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος της Μεσογείου κατά της ρύπανσης, εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ 1995.
- ❖ ΔΕΛΛΗΣ Γ., Το περιβάλλον ως στοιχείο της κοινοτικής έννομης τάξης και η Συνθήκη του Άμστερνταμ, Περ. Δικ. 3/1997, σελ. 295 επ.
- ❖ ΔΕΡΒΕΝΤΖΑ Β.: Η ρύπανση του περιβάλλοντος και η ποινική της αντιμετώπιση, Ποιν. Χρον. ΚΖ΄, σελ. 609 επ.
- ❖ ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΣ Ν.: Το πρόβλημα των ποινικών κυρώσεων για τη θαλάσσια ρύπανση, Ποιν.Χρον. ΝΔ΄/2004.

- ❖ ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΣ Ν.: Ποινική προστασία του περιβάλλοντος: δογματική θεμελίωση και σύνθεση της προβληματικής της, Ποιν. Χρον. ΜΔ', σελ. 140 επ.
- ❖ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ Δ.: Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος και η έννοια του περιβαλλοντικού θύματος. Τετράδια εγκληματολογίας. Η προστασία του περιβάλλοντος από εγκληματική σκοπιά, Επιμ. Ζαραφονίτου Χρ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1996.
- ❖ ΚΑΪΑΦΑ-ΓΚΜΠΙΑΝΤΙ Μ.: Έννοια και προβληματική των κοινώς επικίνδυνων εγκλημάτων, Θεσ/νίκη 1987.
- ❖ ΚΑΝΙΝΙΑΣ Σ.: Νόμος για την προστασία του περιβάλλοντος, Ποινικά Χρονικά ΛΓ'.
- ❖ ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ Ι.: Περιβάλλον και αστικό δίκαιο, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ Αντ., Αθήνα - Κομοτηνή 1986.
- ❖ ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ Ι.: Επικίνδυνες δραστηριότητες και αστικό δίκαιο περιβάλλοντος, Περ. Δικ. 1/1997.
- ❖ ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ Ι.: Η Κοινοτική αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» (άρθρο 174 ΣυνθΕΚ) στο πλαίσιο της αστικής ευθύνης, Περ. Δικ. 1/2002, σελ. 29.
- ❖ ΚΑΡΑΝΔΕΙΝΟΣ Γ. ΜΙΧΑΛΗΣ (1995), Στοιχεία οικολογίας, Εγχειρίδιο Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών.
- ❖ ΚΟΥΪΜΤΖΗΣ Θ., ΦΥΤΙΑΝΟΣ Κ. και ΣΑΜΑΡΑΣ Κ.: Χημεία περιβάλλοντος, Εκδόσεις ΖΗΤΗ, Θεσ/νίκη 1987.
- ❖ ΚΟΥΡΑΚΗΣ Ν.: Τα οικονομικά εγκλήματα, βασικά ζητήματα της οικονομικής εγκληματικότητας και του οικονομικού ποινικού δικαίου, Ποινικά, τεύχ. 13, Αθήνα – Κομοτηνή 1982.
- ❖ ΛΥΤΡΑΣ Θ.: Ο Γερμανικός νόμος περί αστικής ευθύνης για ζημιές από τη ρύπανση του περιβάλλοντος, Περ. Δικ. 3/1997, σελ. 313.
- ❖ ΜΑΓΚΑΚΗΣ Γ.Α.: Ποινικό δίκαιο, διάγραμμα γενικού μέρους, εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα 1984.
- ❖ ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ Ι.: Γενική θεωρία του ποινικού δικαίου, τομ. Α, Β, Γ, Θεσ/νίκη 1982.
- ❖ ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ Ι.: Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του Ποινικού Δικαίου, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ 1998.
- ❖ ΜΟΥΖΑΚΗ Δ.: Επί της ποινικής αρμοδιότητας των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, Ποιν. Χρον. 2004, σελ. 485 επ.

- ❖ ΜΠΗΚΑ Ζ.: Θεσμικό πλαίσιο προστασίας του περιβάλλοντος σε διεθνές επίπεδο, Τετράδια Εγκληματολογίας: η προστασία του περιβάλλοντος από εγκληματολογική σκοπιά, Επιμ. Χρ. Ζαραφώνιτου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1996.
- ❖ ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Χ.: Εφαρμογές ποινικού δικαίου, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ Αντ., Αθήνα-Κομοτηνή, 1997.
- ❖ ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Χ.: Η συμβολή του διεθνούς ποινικού δικαίου στην προστασία του περιβάλλοντος, ΕΕΠΔ, Πρακτικά Ε΄ Πανελληνίου Συνεδρίου, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ Π.Ν, 1996.
- ❖ ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Χ.: Τα εκ του αποτελέσματος διακρινόμενα εγκλήματα, δογματική θεμελίωση, Ποινικά, τεύχ. 19, Αθήνα 1984.
- ❖ ΝΙΚΑΣ Δ.: Η νομική προβληματική της προστασίας του περιβάλλοντος, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα –Κομοτηνή 1985.
- ❖ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΕΚΑ Γ.: Το περιβάλλον ως έννομο αγαθό: πρόβλημα εφαρμογής της σχετικής νομοθεσίας, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, 1992.
- ❖ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ Θ.: Δίκαιο προστασίας περιβάλλοντος, εκδ. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ, Πειραιάς 1992.
- ❖ ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: «Ποινική ευθύνη των νομικών προσώπων ή των υπόλογων για τη δράση τους φυσικών προσώπων;» σε τιμητικό τόμο για τον Γ.Α. ΜΑΓΚΑΚΗ.
- ❖ ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ: Ποινικό Δίκαιο, Κράτος και Τεχνολογικοί Κίνδυνοι, Εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ 1997.
- ❖ ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ: «Κριτική προσέγγιση της λειτουργίας των αρχών του φιλελεύθερου ποινικού δόγματος σε σύγχρονες μορφές εγκληματικότητας», Οι ποινικές επιστήμες στον 21^ο αιώνα, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Δ. Σπινέλλη, Εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ 2001.
- ❖ ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ: «Ποινικό Δίκαιο και Ποινικό δόγμα υπό το πρίσμα των σύγχρονων αξιώσεων προστασίας από τους κινδύνους της τεχνολογικής εξέλιξης». Ποιν. Χρον. 1998, σελ. 849 επ.
- ❖ ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Ζητήματα βελτίωσης και συστηματικής συγκρότησης της ποινικής νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος, σε: ΚΟΥΡΑΚΗ (εκδ. επιμ.) Αντεγκληματική πολιτική ΙΙ, 2000.

- ❖ ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓ.: Η σχέση της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος με τις διοικητικές διατάξεις και τις διοικητικές κυρώσεις, ΕΕΠΔ, Πρακτικά Ε΄ Πανελληνίου Συνεδρίου, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ Π.Ν. 1996.
- ❖ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Ν.: Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος, Νόμος και Φύση 1997.
- ❖ ΡΕΜΕΛΗ Κ.: Η προστασία του περιβάλλοντος από τις βιομηχανικές και βιοτεχνικές εγκαταστάσεις, Αθήνα – Κομοτηνή 1989.
- ❖ ΡΩΤΗΣ Β.: Ανοίγματα της Νομολογίας για την προστασία του περιβάλλοντος, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ Αντ., Αθήνα –Κομοτηνή 1991.
- ❖ ΣΑΜΙΩΤΗΣ Γ.- ΤΣΑΛΤΑΣ Γ.: Διεθνής προστασία του περιβάλλοντος, εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα 1990.
- ❖ ΣΙΔΕΡΗΣ Δ.: Προβλήματα προστασίας του περιβάλλοντος, Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδας, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Θεσ/νίκη 1989.
- ❖ ΣΙΟΥΤΗ ΓΛ.: Δίκαιο περιβάλλοντος, Γενικό μέρος, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ Αντ., Αθήνα – Κομοτηνή 1993.
- ❖ ΣΙΟΥΤΗ ΓΛ.: Η συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας του περιβάλλοντος, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα –Κομοτηνή 1985.
- ❖ ΣΠΙΝΕΛΛΗΣ Δ.: Προβλήματα ανακλύπτοντα εκ των εγκλημάτων διακινδύνευσης, Ποινικά Χρονικά ΚΓ΄.
- ❖ ΣΠΥΡΑΚΟΣ Δ.: Αφηρημένη διακινδύνευση: μια επικίνδυνη κατασκευή για το ποινικό δίκαιο, Ποιν. Χρον. ΜΓ΄ (1993).
- ❖ ΤΑΧΟΣ ΑΝ.: Η προστασία του περιβάλλοντος ως πρόβλημα νομοθετικό και διοικητικό, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ ΑΝΤ., Αθήνα- Κομοτηνή 1983.
- ❖ ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ Α.: Αξιόποινες προσβολές του περιβάλλοντος – κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα και εγκλήματα διακινδυνεύσεως, ΕΕΠΔ, Πρακτικά Ε΄ Πανελληνίου Συνεδρίου, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ Π.Ν. 1996.

